TARİH Konuşuyor

AYLIK TARİH Mecmuası

CİLT: 1 SAYI: 3 NİSAN 1964 FİATI: 250 Krş.

TARİH Konuşuyor

AYLIK TARİH Mecmuası

CİLT : 1 SAYI : 3 NİSAN 1964 FİATİ : 250 Krş.

Sahibi, Muharriri :
CEMAL KUTAY

Yazışleri Müdürü
MUSTAFA UNAN

İdare yeri :
Nuruosmaniye Cad. No. 78/A Tarih Yayınları.
Telefon : 22 78 10

Muhabere ve para gönderme adresi : Posta Kutusu 67 — İstanbul

ABONE ŞARTLARI :
Yıllık 24, Altı aylık 12, üç aylık 6 lira. Dış ülkelere iki mislidir.

Bu sayı, İstanbul'da Ercan Matbaasında dizilmiş, 12.000 adet basılmıştır.

Klişeler Nuray Klişe Atelyesinde yapılmış, kapak Ersa Matbaacılık Koll. Şirketinde basılmıştır.

Aboneler için, her altı ayda bir, maliyetine, pantazot cild kapakları hazırlanmaktadır.

Vur bre ha, kır bre ha!..

Tarihimiz adına yapılan konuşmalar, yazışmalar, söyleşmelerin konusu savaş boyları menkibeleridir: Bunlar, gerçekten, yiğitlik ve kahramanlığın ölmez birer destanıdır. Çoğu bir devir açmışlar, veya bir devir kapamışlardır. Her biri, bir millet için güven ve gurur kaynaklarıdır.

Fakat bizim tarihimiz sadece bu mudur?

İnsanlığı Orta-Çağ'dan, Türk-İslâm kültürü kurtarmıştır: Eski medeniyet çağlarının fikir mirasını, Orta-Çağ'ın karanlığı içinden çekip çıkaran himmetin kutsal sahipleri, Türk bilginleridir. Şarl Martel, Puvatye'de Endülüs devletinin Avrupa içlerine akışını durdururken, cehalet ve ilkellik içindeki Batı'ya, Doğu'nun medeniyetini ve ileri ilmini, müsbet kültürünü, ferd ve devlet felsefesini de götürdü. İstanbul'un Fethi, sadece Bizans'ı çevreliyen surların yıkılışı değildi: Orta-Çağ'ın kapanışı ve Rönesans'ın açılışı idi. Bizim, Süleymaniye Üniversitesi 65 yaşında iken, Kolej dö Frans yoktu: Tıb'da, Matematik'de, Fizik'de, Kimya'da, Astronomi'de, Mimarî'de, Sanayi'de, Ticaret'te, ilerde idik.

Bunların hepsi birer tarih gerçeği...

Sonra olup bitenler, başka bir konu'dur!

Bugün milletimize anlattıklarımız ise, sadece «— Vur bre ha, kır bre ha, yık bre ha!..» dır... Ama bizim bir de: «— Yap bre ha, kur bre ha, koy bre ha...» devrimiz var.. O devri bulmadıkça ne eski şerefimizi, ne eski itibarımızı bulamıyacağız.. Hattâ, yabancı unuyla ekmeğimizi yuğurmaktan kurtulamıyacağız.

Gerçek tarihin vazifesi, duyguları, devrini tamamlamış hâdiselerin tesellisine iterek oyalamak değildir: Şerefli ve mutlu yarınları yapacak fikirleri hasret haline getirmektir. Kaldı ki bu gerçekler, bir millet mâzisinde temel varlık olarak uyumakta ise...

Ne acaip ve hazin ölçüler içinde kendimizi avutuyor, üstelik avunmuş gözüküyoruz, Hey Yüce Tanrı!..

Cemal Kutay

BÜYÜK BİR İNSAN

İçinde bulunduğumuz nisan ayının yirminci günü, dünya üzerinde bıraktığı derin tesir, hiç bir fâniye nasib olmamış büyük bir insanın doğumunun 1393 üncü yıldönümüdür.

Kendisine kısaca, bir saygı ifadesiyle birlikte **«Hazret-i Muhammet»** denilen bu yüce kişinin şahsiyetini, getirdiği dinin mensubları içinden değil, Avrupa ve Amerikanın en ünlü, fikirleri ve eserleri insanlığın kafasında, kalbinde yer etmiş bilginlerin dilinden ve kaleminden derlemeler yaparak doğum yıldönümünde sunmak istedim. Hemen şunu arzedeyim: Benim için Peygamberimiz, sadece bir din tebliğcisi değildir: Bu, O'nun sadece bir tarafı ve en mütevazi tarafıdır. O, yaşayışı, düşünceleri, ve hayatı ile **«mükemmel bir insan»** dı ve insanlığın şerefi idi.

Hiç bir aşırı din duygusuna kapılmadan sadece mantık ve aklın ölçüleri içinde ve çoğu müteassıb birer Hıristiyan olan bu yazının muharrirlerinden seçmeler yapabilmenin imkânı da, başka türlü izah edilebilir mi? Bundan daha güzel ve inandırıcı isbat olur mu? — **K.**

O da bir insandı, fakat insanlığın târifi için yaşamış bir insandı

Yazan :

JOHN DAVENPORT

(İngiltere'nin en büyük müsteşrik ve din bilgini)

****

Beş yüz milyon insanın gönlüne ve kafasına hâkim bir duygu: «— Sen dünyanın gururusun!..»

(On üç yüz yıldır, sanatkâr kalemler en güzel yazıları O'nun adına yazdılar: İşte yukarıda, üstad Yesarî zade Mehmet Esat Efendi merhumun o kusursuz, tablo kadar güzel yazısı: **Amân Ya Hazret-i Fahr-i Âlem...**)

«— Sadelik ve samimiyet, Peygamberin başlıca vasfıydı. Peygamber, fazileti, fazilet olduğu için severdi. Yüksek ahlâk O'nun için sonradan elde edilmiş değildi: Yaradılışındandı. Her işini bizzat görürdü. Ev işlerine yardım eder, şahsî işlerini kendisi yapar, hiç bir hizmeti hakir görmezdi. Sadece dinî lider değil, arzularının yerine getirilmesi için yakınlarının ve ümmetinin can vermiye teşne olduğu muazzam sevgi ve saygıyı temsil etmesine rağmen nefsi için aslâ ayırıcılık istemezdi. Mescidinin inşasında rençber gibi çalışmıştı. (Şerefül mekân bil mekîn) sözüyle, insanların şeref ve itibarlarının ancak, şahsî fazilet ve ahlâkdan gelebileceğini, mevkilerin mücerret şeref getirmiyeceğini ve ancak en yüksek telâkki edilen mevkilerin, orada bulunanların değeriyle kıymetlenebileceğini anlatmak isterdi. Bu hükmün en beliğ isbatçısı da şahsen kendisi oldu.

Yapmacıklık, ısrarla reddettiği haldi. Bir hayvana bindiği zaman, arkasına veya önüne bir fakiri almaktan aslâ çekinmezdi. Bir rençber, oduncu, sucu, fakir satıcı, dul kadın, küçük çocuk, en zengin tâcir, büyük memur, mevki ve kudreti ne olursa olsun, bütün insanlar ondan daima aynı muameleyi ve itibarı gördü.

Bir yere girdiği zaman kimsenin ayağa kalkmasını istemezdi. El öptürmesini hiç terviç etmezdi: «— Muhabbetiniz kal-

Yukarıki klişe bir Türk Ana-Vatan minyatürüdür. Edinburg Üniversitesi müzesinde 161 numara ile kayıtlıdır. Onuncu hicret yüz yılında Semerkand'de yapılmıştır.

(Mizâc ve karakter olarak hürriyetçi, ferdiyetçi, gerçekçi olan Türk düşüncesi, devrinin duygusunu ifade imkânını veren çizgi ve fırçalarla O'na, daima aydınlatıcı ve yol gösterici bir ışık olarak bağlandı.)

binizde olsun...» derdi. Herkesin davetine giderdi. Ve, kendisini çağıran kim olursa olsun, aynı alâkayı gösterirdi.

Yürürken, tercih edilmekte olduğu kanaatini verecek vaziyetlerden sakınır, hiç bir zaman başa geçerek yürümez, halkın arasına karışırdı. «Hakikat, kalabalığın bizzat içindedir,» sözü, bu hissini çok güzel ifade eder. Bir yabancı, kalabalık içinde Peygamber kimdir ayıramaz, sormıya mecbur kalırdı. Bu derece demokrat, mütevazi idi. Otururken ayaklarını, başkalarına doğru uzatmamıya itina ederdi. Başkaları söz söylerken, aslâ sözlerini kesmez, çok zaman tebessümle dinlerdi. Az konuşur, öz konuşurdu. Karşısındakini güç duruma sokacak sual sormaktan hazer ederdi. Yürürken çok süratli yürürdü. «— Varılacak hedeflerimiz çoktur. Onlara erişmek için acele etmiye mecburuz..» derdi.

★ — SADE BİR HAYAT :

Hayatı çok sadeydi. Hurma, et, süt, ekmek tercih ettiği yiyeceklerdi. Bir türlüden fazla yemeğe itibar etmezdi. En çok sevdiği baldı. Ağza fena koku veren yiyeceklerden kaçınırdı. Yemek sofrasında bir yere dayanmamıya dikkat ederdi. Yemekten evvel ve sonra da ağzını ve dişlerini itina ile yıkardı.

Elbiseleri gayet sade idi. Yamalı elbise giymekten çekinmezdi. Erkeklerin, ipekliler içinde gezmesine, kadın süsleri takmalarına itiraz etmez, fakat hoş görmezdi. Zaten kimsenin hürriyetine müdahale etmeyi hatırından bile geçirmezdi. O, kendi hayatıyla Müslüman ahlâk ve âdâbının örneği olmıya itina etti. Bunda ne kadar muvaffak olduğunu, aradan on üç asır geçmiş olmasına rağmen, tetkik ettiğimiz hayatına karşı duyduğumuz hayranlık isbat etmiye yetiyor.

Bütün hareketlerinde temizlik; sadelikle pek mükemmel şekilde bağdaşmıştı. Evi, birbirine bitişik küçük odacıklardan ibaretti. Döşeme çok basit, hattâ yetersiz idi. Fakat bu sadelik, Peygamberin evinde hudutsuz saadetin ve huzurun mevcudiyetine mâni olmuyordu. Alâyiş ve lüksün, bütün Arab Yarımadasını sararak, zengin ve istismarcı sınıfın halkı ezdiği o küfür ve şirk devrinde, bu sadelik, ne muazzam hâdiseydi... «— Ölümünüzden sonra arkanızdan söylenecek sözler de sizi, dünya işleri ve zevkleri kadar alâkadar etmelidir.

Hayırhan İnsan

Yazan : G. Lindsay Johnson
(The Two Worlds adlı eserin muharriri)

«Hıristiyanların çoğu tarafından İslâm dini hakkında gösterilen bilgisizlik, korkunç bir mahiyettedir. Bunlar, beşerin altıda biri tarafından kabul olunan bir dinin büyük ölçüde iyilik ihtiva etmesi ve sağlam esaslara dayanması lâzım geldiğini anlıyamıyorlar... Devrinde yaşıyan insanlar içinde, Allah'ın birliğine inanan tek kimse Muhammetti. Başkaları ise türlü türlü itikatlara sapmışlardı. Onun üzerinde ısrar ettiği noktalar doğruluk, iyilik, itaat ve ibadet, diğer milletlere hürmet ve herkese karşı adalet ve merhametti. İçki aleyhtarı idi. Hıristiyanların Kur'anda bulunduğunu söyledikleri bir çok saçmalar, Muhammed tarafından söylendiği gibi Kur'anın hakikî tercümelerinde de mevcut değildir.

****

Burada hepimiz, öğle üzeri istirahat için bir ağacın gölgesine sığınan, sonra yoluna devam eden yolcularız...» derdi.

★ — *GÜZEL KOKU, VE ÇİÇEK :*

Peygamberin, çiçek ve güzel koku sevmediği yalandır... Güzel kokuyu severdi, saçını ve sakalını itina ile tarar, daima makasla düzeltir, dişlerini her zaman miswakle temizler, her zaman yıkanırdı. «Temizlik imândandır,» en sahih hâdisler arasındadır... Ayşe, bir gün onun topladığı çiçekleri, Medine'nin yakınında ve sevdiği dostlarının yattığı mezarlığa ay ışığında götürdüğünü, kabirlerinin üzerine çiçek koyduğunu, toprağa yakındaki kuyudan su taşıdığını ve mezarların etrafını temizlediğini: «— Ölülere karşı vazifelerimiz vardır. Çünkü ruh ebedîdir.» dediğini anlatır.

Peygamberin arkadaşlarına derin bir muhabbeti vardı. Onlarla musafaha ediyorken, hiç bir vakit elini arkadaşlarının elinden çekmezdi. Herkesi güler yüzle karşılar, nezih ve masum lâtifeler yapardı. Konuşurken çok tabiî idi. Muazzam talâkatine rağmen, sesine yapmacık eda vermiye çalışmaz, konuşurken «Ben» demez, şahsından bahsetmezdi. Gıybeti aslâ sevmez, misafirlerinin kimse hakkında fena söz söylemelerini istemezdi. «— İyi olmak ve iyi düşünmek asıldır..» derdi. İslâm müsamahasının ve iyi niyetinin âbidesiydi. Tek zaafı, çocuklara ve hayvanlara karşı idi... Yolda rastladığı bütün çocukları severdi. Bedir'de esirler arasında, vaktiyle Mekkede kendisine zulmeden ve düşmanlık gösteren müşriklerden birisinin altı çocuğu olduğunu hatırlıyarak, onun diğer esirlere tercihan serbest bırakılmasını temin etmiş: «— Bekliyen yavruları düşünmek lâzımdır...» demişti. Çocukların üstünü kirletmelerine, vaktini almalarına ve kendisini meşgul etmelerine müsaade eder, «— Çocuklarınızdan istiyebileceğiniz hörmet, onlara göstereceğiniz şefkat ve sevgi nispetindedir.» derdi.

★ — *ÂLİCENABLIK, AFFETMEK...*

Dostlarını, küçük isimleriyle çağırırdı... Onları gördüğü zaman, yüzünde, bir çocuk saffeti dolaşırdı. Kusurları, gayrıların yanında söylemekten çekinirdi. Yalandan ve yalancılardan nefret ederdi. Af ve sufuh, Müslümanlığın temel kaidesi olarak, en güzel örneklerini Peygamberin hayatında bulmuştur. Uhud cenginde, hem mağlûbiyete, hem de kendisinin yaralanmasına sebep olanlara, yine sükûnetini bozmıyarak: «— Vazifenizi ve mevkiinizi bırakarak çok ileri gittiniz...» demişti. Halbuki bunlar, ileri değil, geri gitmişler, yani kaçmışlardı... Fakat bu itap, onlara en şiddetli cezalardan daha ağır gelmiş, kusurlarını affettirmek için Ahzab cenginde destan olacak şecaat göstermişlerdi.

Âlicenablık Peygamber ahlâkının mümtaz vasfı içindedir: Münafıkların reisi olan Ebi oğlu Abdullah, İslâmın Kureyşden daha korkunç düşmanı idi. En çetin buhran günlerinde İslâmiyeti içinden vurmak için yapmadığı kalmamıştı. Fakat öldüğü zaman, Peygamber onun hakkında da mağfiret niyaz etmişti. En vahşî işkencelerin mücrimi olan Mekkeliler, affa uğramışlardı. Esirlerin katledilmesinin adetâ vazife olduğu, kız çocukların diri diri gömüldüğünü, kumar, işret, zina ve her türlü ahlâksızlığın alabildiğine meydan bul-

duğu bir devir ve diyarda, Peygamberin şahsında tatbik ettiği ve bütün Müslümanlığa tavsiye ettiği ahlâk, bugün dahi heyecan ve gıbta telkin eder.

Adalet tevzii hususunda Peygamber için dost, düşman, müslüman, müşrik, musevi hepsi birdi. Medinede, Yahudiler ve putperestler bile, aralarında halledemedikleri ihtilâflar için onun huzuruna gelirlerdi: «— Bir kavme veya bir ferde karşı hissettiğiniz sevgi veya nefret sizi adaletten ayırmasın. Adaleti icra ediniz.. Takvaya ve ilâhî rızaya en yakın olan himmet budur.» derdi.

Mekkede iken, buhran ve sıkıntı devrinde bir Museviden borç almış, daha sonra alacaklısını kaybederek borcunu ödiyememişti. Bir gün Musevi, Medineye geldi ve Peygamberi görerek, kaba ve ağır sözlerle alacağını istedi. Asabî mizaçlı Ömerin, Museviye hiddetle baktığını gören Peygamber, alacaklısına yer gösterdi ve dedi ki:

«— O alacaklıdır ve haklıdır Ömer.. Sana düşen vazife, bana, yani borçluya, şükran ile borcunu ödemeyi, ona, yani alacaklıya da, hakkını daha nâzik şekilde talep etmesini temenni etmektir,» dedi.

Kölelik, devrinde tabiî iken ve daha asırlarca bütün dünyada tatbik edilmişiken, hayatında hiç kimseyi kendisinden hakîr görmemiş, eline geçen köleyi azâd ederek hürriyete kavuşturmuştu. Ömründe bir fakiri geri çevirmemişti. Kendisinde verecek bir şey olmadığı zaman, ona hissettirmeden gayrıdan bulur, gönlünü alırdı. Kendisi açken, açları doyurduğu çok zaman vâki idi. Ölüm döşeğinde, evinde ne varsa fakirlere dağıtılmasını istemişti. Tebliğ edeceği dinin son hükümlerini de bildirdikten sonra, artık vazifesinin nihayete ereceğini hissettiği zaman,

RUHANÎ MİLLİYETÇİ

Yazan: LAMARTİNE

(Ondokuzuncu asrın en büyük Fransız şairi)

Dünyada hiçbir kimse isteyerek veya istemiyerek, kendine daha ulvî bir amaç kurmamıştır. Çünkü bu amaç, beşer üstünü idi: Yani Allah ile kul arasına gerilen hurafeleri ortadan kaldırmak, Allahı insana ve insanı Allaha kavuşturmak, putperestliğin maddî ve çirkin ilâhları etrafında kurulan karmakarışık telâkkileri yok ederek Allah hakkında tertemiz ve kutlu terakkiler yaşatmaktı. Hiç kimse, beşer takatinin üstünde olan böyle bir işi, bu kadar zayıf vasıtalarla deruhte etmemişti. Çünkü bu büyük işi başarmak ve yaşatmak için kendi nefsinden başka kullanabileceği bir vasıta yoktu. Göreceği bütün yardım, Çölün bir köşesinde yaşıyan bir avuç insanın yardımından ibaretti. Nihayet hiç bir insan, dünyada bu kadar büyük ve bu kadar devamlı bir inkılâp başarmamıştı. Çünkü İslâmiyet, doğmasından iki asır geçmeden bütün Arabistana hâkim olmuş, Allah adına İranı, Horasan'ı, Maveraünnehri, Batı Hindistanı, Suriye, Mısırı, Habeşistanı, o zaman tanılan bütün şimal Afrikasını, Akdenizin bir çok adalarını, İspanyayı ve Fransanın bir kısmını fethetmişti.

Hedef büyüklüğü, vesait azlığı, ve hayrete değer neticeler başarılması, beşer dehasının güç ölçüsü ise, yeni tarihin hangi büyük adamını Muhammed'le ölçmek mümkündür? En meşhur adamlar yalnız silâhlar, kanunlar icat etmişler ve imparatorluklar kurmuşlar, bir şey vücuda getirdilerse gözleri önünde ufalandığını gördükleri, maddî kuvvetlerden ibaret kalmıştır. Bu adamsa yalnız ordularını yürütmemiş, yalnız kanunlar vücuda getirmemiş, yalnız imparatorluklar, milletler ve hanedanlar kurmamış, o devrin medeniyet dünyasında yaşıyan milyonlarca insanın üçte birini harekete getirmişti. Bundan başka mihraplar, ilâhlar, dinler, fikirler, itikatlar ve ruhlar hareket etmiştir. Her lâfzı bir kanun olan bir kitap sayesinde, ruhanî bir milliyet yaratmış ve bu milliyet türlü türlü diller konuşan, türlü türlü ırklara mensup olan insanları bir araya getirmiştir. Bu islâm milliyetinin değişmez vasfı sahte ilâhlardan yüz çevirmek ve Allahın birliğine inanmaktır. Beşeriyetin üçte birine bu itikadı kabul ettirmek, onun mucizesi idi.

bütün kavmini toplamış: «— Kimin sırtına vurdumsa, işte sırtım, gelsin vursun. Kimin malını aldımsa, işte mevcut malım, gelsin alsın..» demişti.

Dullara, öksüzlere, yetimlere ve ihtiyarlara karşı merhameti sonsuzdu. «— Öksüzlere bakanla aramdaki yakınlık, bu iki parmağımın arasındaki mesafeden kısadır..» derdi. «— Âcizi korumıyan, yetime kötü muamele eden bizden değildir,» derdi. Hayvanlara karşı da derin bir sevgi duyardı... Bir köpeğe su vermek için kuyunun başında gördüğü kadına: «— Allahın bu âciz mahlûkuna gösterdiğin alâka ile, cennetin yolunu açıyorsun..» demişti.

Hastaların daima hatırını sorar, cenazelerin arkasından yürürdü. Misafirperverliği eşsizdi. Katiyen hiç bir müstehcen kelime dudaklarından çıkmamıştır. Ona, on sene hizmet eden Mâlik oğlu İns, bir gün kendisine fena bir söz şöyle dursun, kaşlarını çatmadığını söyler.

Çok cesurdu.. Ahzab muharebesinden evvel, bir gün Medine çevresinde müdafaa tedbirleri düşünürken, bir ağacın gölgesine uzanmış, dalmıştı. O sırada, yalın kılıç bir müşrik üzerine gelmiş: «— Artık seni benim elimden kim kurtarabilir?» diye bağırmıştı. Vaziyet çok nâzikti. Peygamber, o harikulâde nüfuz eden gözlerini muhatabına dikmiş: «— Allah..» demişti. Bu heybetli sükûnet ve emniyet, karşısındakini manyetize etmiş, duralamış, Peygamber çevik bir hareketle kılıncı onun elinden almış, sonra iade ederek: «— Beni koruyan Allah, seni hoş görmemi emreder..» demişti. Bir vicdan mürakabesi ge-

AVRUPA İSLÂMLAŞIYOR

BERNARD SHAW
(İngilterenin en büyük muharrir ve mütefekkiri)

Hayrete değer canlılığından dolayı Muhammed'in dinini daima en yüksek saygı ile karşılamaktayım.

Hayat âleminin değişen şartlarına intibak kabiliyetini haiz olan biricik din odur.

Bugün dünya benim gibi meşhur bir adamın sözlerine şüphesiz ehemmiyet verir.

Ben, müslümanlığın yarınki Avrupa için kabule değer olacağını söylemiştim. Nasıl ki Müslümanlığı bugünkü Avrupanın kabule değer gördüğünü görmeğe başladık.

Ortaçağların papazları, cehalet, yahut taassup sevkiyle, müslümanlığı en karanlık renklerle tasvir etmişlerdir. Hakikatte bunlar, Muhammed'den de, dininden de nefret etmek üzere yetiştirilmişlerdi. Onun için onlara göre Muhammed bir deccaldi.

Ben, bu şayanı hayret adamı tetkik ettim. Benim telâkkime göre ona deccal demek bertaraf, onu insanlığın kurtarıcısı olarak tanımak lâzımdır.

Bana kalırsa şayet O'nun gibi bir adam şimdiki dünyanın diktatörlüğünü ele alırsa, dünyayı sulh ve saadete kavuşturacak surette, dünya meselelerini hallederdi.

Biz, asıl mevzuumuza dönelim. On dokuzuncu asırda Carlayle, Geothe, Gibbon gibi insaflı mütefekkirler Muhammed'in günündeki yüksek kıymeti sezmişler ve bu sebeple Avrupanın İslâmiyete karşı hareket tarzı iyiliğe doğru yüz tutmuştu.

Fakat bu asrın Avrupası daima çok ileridir ve Muhammed'in dinine karşı daha sıcak bir sevgi duymağa başlamıştır.

Gelecek asırda Avrupa, bu dinin, meseleleri halletmekteki faydasını belki daha fazla takdir eder. Benim kehanetimi bu şekilde telâkki etmelisiniz.

Daha şimdiden benim milletime ve diğer Avrupa Milletlerine mensup çok kimseler Muhammed'in dinine girmiş bulunuyorlar. Bu suretle Avrupanın İslâmlaşmaya başlamış olduğunu söyleyebilirim.

1314 tarihli, yâni 650 senelik bir Buhara minyatüründe, iki İslâm kahramanı: Hz. Ali ile Hz. Hamza.

(Medrese, resme sed çekince, çehreler minyatürle işlendi.)

çiren bedevî, az zaman sonra, içinin sesini dinliyerek Müslüman olmuştu.

★ — *EN YÜCE TARAFI* :

Mucize ve hurafelere dayanmaktan daima uzak kaldı.. O, vicdan hürriyetinin misilsiz müdafii idi. İslâmiyet, aslâ kılınçla yayılmamıştır. «Dinde zorlama yoktur..»

Aydınlık İnsan

Yazan : H. M. HYDMAN

(Asyanın Uyanışı) adlı eserin muharriri

«Hayatının bütün tafsilâtı ırkımıza mensup kimseler tarafından tetkik edilmiş olduğu halde, bu asîl insanın, yedinci asrın başlarında kazanmış olduğu muvaffakiyetin sırları hâlâ lâyıkiyle anlaşılamamıştır. Hayatının hiç bir devrinde ilâhî kuvvetler sahibi olduğunu iddia etmemiştir. İlk taraftarlarını, milletinin aristokratları arasından kazanmış ve temas ettiği bütün kimseler üzerinde o kadar harikulâde tesır etmiştir ki, ne kovalayan bir kimsesiz muhacir olduğu, ne de ikbâlin şahikalarına eriştiği zaman dinine giren bir kimsenin kendisine hiyanet etmesinden şikâyet etmemiştir.»

hükmü, Müslümanlığın temel kaidesi idi. Her Peygamber, bir kavme gelmişti. Muhammed'in risaleti cihanşümul idi. Âlemlere rahmet olarak gelmişti. Mantıka, ahlâka, ilme, vicdana istinat ediyordu. Ömrünün son senelerinde, en büyük ümidi olan oğlu İbrahim öldüğü zaman, ay tutulmuştu. Hurafelere bağlı olanlar, gökyüzünün Peygamberin kederine iştirâk ettiğini söyledikleri zaman bu kanaati derhal tashih etti: «— Hayır, dedi, ben de sizin gibi bir insanım. Benim kederimle, gökyüzünün ve nizamı âlemin hiç bir alâkası yoktur.» Bu, halkın bâtıl hislerinden faydalanmaktan münezzeh ve ondan müstağnî olan büyük bir insanın sözleridir.

Çölün kumları gibi dağınık bir kavmin içinden çıkıp, dört yüz milyonluk kitleye imân telkin etmesi, her şeyden önce ahlâkî hâdisedir.. Zamanımızda, Müslüman iken Hıristiyanlığı veya Musevîliği kabul edenler pek enderdir. Fakat aksine olarak ilmin ve ahlâkın, bilhassa dinlerin insan hayatı üzerindeki tesirlerini tetkik edenler içinde, Müslümanlığı kabul edenlerin sayısı her gün artıyor. Çağdaş ahlâk telâkkileri beşer ruhu üzerinde derin tesirler yapmıya devam ettikçe bu hal gelnişliyecek ve Peygamber, geçen zamanla mütenasip olarak, gittikce büvüyen, gittikçe hürmet ve saygı telkin eden, gittikçe azametleşen ahlâk güneşi halinde cihanı aydınlatacaktır.»

Kimler yoktu? 1920 de mebus olmak, bir cesaret ve vatanseverlik meselesi idi. Seçilenlerin bazıları Meclise gelmeden istifa ettiler. Her meslek ve düşünceden insanlar vardı. Fakat bir tek gayede kemendlenmiş idiler: Vatanı kurtarmak!..

(Soldan sağa doğru: Hacı Bekir Efendi (Konya), Numan Usta (İstanbul), Emir Paşa (Sıvas), Mustafa Tâki Efendi (Sıvas).

****

Kırk dört yıl önceki :

KARAR GÜNÜ!..

★ — *AYDINLANMAMIŞ GERÇEK :*

Hayatta olan şahitleri iki kişi kaldığı için, tarihin huzuruna çıkarılacak gerçekler arasında, millî mücadelenin en hayatî hâdisesi olan «*Büyük Millet Meclisinin nasıl ve neden Ankarada toplandığı*» mevzuu vardır: Bugün, Amasya'da verilmiş olan gizli kararı iki kişi biliyor: Ali Fuad Paşa *(sayın Cebesoy)* ve Hüseyin Rauf Bey *(sayın Rauf Orbay)*. Kararı alan diğer iki muhterem şahsiyet, tarihin sînesindedirler: Mustafa Kemal Atatürk ve Kâzım Karabekir.

Mes'ele şuydu: Eğer Saray ve İşgal Kuvvetleri, yâni galib devletler, İstanbulda Mebusan Meclisinin toplanmasına imkân bırakmamış olsalardı, toplanması kararlaştırılan Sıvas Kongresi, Fransız ihtilâlinde görüldüğü üzere bir «*assamblé national* = millî meclis» hüviyeti içinde toplanacaktı. İkinci sayımızda tafsilâtını verdiğimiz bu «gizli madde» ile hükûmet kadrosu ve onun yanında, milleti temsil eden meclis olarak teşekkül edecek hükümet ve parlâmentonun çalışma yeri neresi olacaktı? Mustafa Kemal, henüz Ankaranın vaziyetini bilmiyordu ve Eskişehirde İngilizler vardı. ANKARA FİKRİ doğrudan doğruya Ali Fuad Paşanındı: Yirminci Kolordu kumandanı olarak, Anadolunun belkemiğindeki en büyük askerî kuvveti elinde tutan Ali Fuad Paşa, İngilizleri Eskişehirden atacağı ümidinde idi. Nitekim cesaretli ve anî bir hamle ile buna muvaffak oldu. Vilâyet içinde, başta vali olarak millî mücadelenin o günler için «aşırı hayâl» olan hareketine karşı gelebilecek kişileri, iyi kullanarak veya tamamen tasfiye ederek bertaraf eden Paşa için, artık, millî mücadelenin mihrak beldesi belirmişti: ANKARA... Ankara, Anadolunun tam bağrında idi. Halkı, böyle bir dâvaya bel bağlıyacak çapta, kendi içine kapanık olmakla beraber tarihî bir Türk şehri olmanın haysiyet ve ruh âlemi içinde, stratejik mevkii elverişli, tren hattı üzerinde ve istilâ kuvvetleriyle yapılacak ölüm - kalım savaş hattı olarak beliren Eskişehir - Afyon hattının müntehasında idi. Asıl mühim olan gerçek de şu idi ki, Şark vilâyetlerinin istiklâl ve hürriyet kavgasındaki toplantı yeri «*vilâyat-ı şarkiyye kongresi*» adını almış ve böylelikle mücadele, «*regional = mahallî ve mıntakavî*» olmak tehlikesini göstermişti. Halbuki, Amasya-

daki protokol, bambaşka bir fikri temsil ediyordu: Bütün Türkiyeyi kurtarmak!...

★ — *«BİNA NEREDE BULACAKSIN?»*

Ali Fuad Paşa Birinci ve İkinci Eskişehir hareketleriyle İngilizleri bu kavşak noktasından attıktan sonra, Erzurum ve Sıvas kongreleriyle seçilen «hey'et-i temsiliye»nin, yâni, Mustafa Kemal'le dokuz arkadaşının Ankaraya gelmemesi için sebep kalmamıştı: 27 Aralık 1919 da, Mustafa Kemal, Dikmen üzerindeki Akyokuştan Ankaraya geldi: Millî Mücadelenin yeni devri başlıyordu.

Ali Fuad Paşa, hey'et-i temsiliye için Ziraat Mektebini hazırlamıştı. Daha sonra, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye riyaseti binası olarak kullanılan bu tarihî mütevazi yapı, ilk günlerde ihtiyaca yetiyordu. Mebusan Meclisinin İstanbulda uzunboylu çalışamıyacağı gerçeği anlaşıldığı, fakat açıkça konuşulmadığı günlerde, Mustafa Kemal, Ali Fuad için *«gayelerin en güzeli»* olan Meclisin Ankarada toplanma fikrini gerçekleştirme safhasına girdiği zaman sormuştu:

«— Bina nereden bulacaksın?»

Kolordunun istihkâm bölüğü, İttihad ve Terakki'nin *«nümûne mektebi»* olarak yaptırmıya başladığı ve plânı, rahmetli mimar Kemâlettin Bey tarafından büyük vilâyet merkezlerindeki «tip mektepler» için hazırlanmış olan plâna göre inşa edilen, fakat çatısı henüz kapanmamış olan, bugünkü *«BİRİNCİ BÜYÜK MİLLET MECLİSİ MÜZESİ»* olan tarihî yapıyı, bir ân önce barınılabilir hâle getirmek için seferber oldular. Bir Parlâmento için bulunması zarurî tesisler ve hazırlıklar, içtima salonu, kürsü, kâtiblerin yerleri, reislik makamı, rey toplama ve tasnif araçları, dinleyiciler mahalli ve saire gibi zarurî yerler, üç sınıfın duvarları açtırılarak temin edildi. Meclis Reisliği için o kadar mütevazı bir odacık kalmıştı ki, 1 × 1,30 luk bir masa konulduktan sonra, ancak iki iskemle sığdırılabilmişti!

Ya mebuslar nerede kalacaklardı? Ali Fuad Paşa, istihkâm bölüğünü, daha sonra yıllarca «Maarif Vekâleti» olarak hizmet gören ve yanan «Muallim Mektebi» nde vazifelendirdi: Burası, geniş yatakhaneleri olan ve içinde çoğu bekâr olarak gelme zaruretinde bulunan mebusları barındıracak

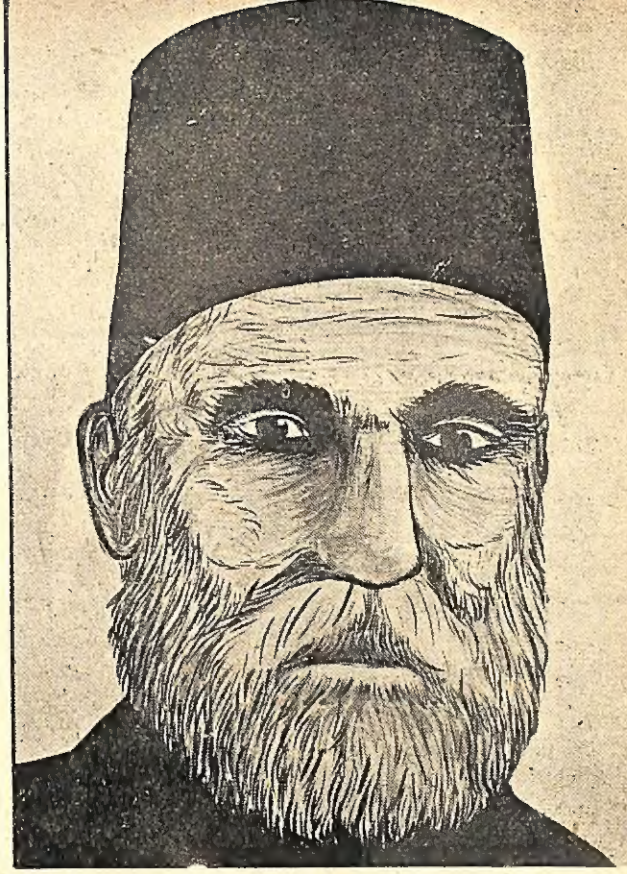

Meclisin açılış toplantısına başkanlık eden Sinop Mebusu Şerif Bey.
(Bu tarihî vazifeyi ifa ettiği zaman, yetmiş beş yaşında, emekli maarif müdürü idi. Birinci Mecliste Maarif Encümeni mazbata muharrirliğini yaptı. Devre içinde vefat etti.)

hale getirildi. Elde bir de, Ankaranın meşhur *Taş Han*'ı vardı ki, altı, o zamanın en emin, hattâ «lüks» nakil vasıtası olan yaylı arabaların atlarının bağlanmasına mahsus ahırları olan *«günün pahalı ve mutebar otel»* i idi. Eski Ankaranın mahdud ahşab evlerinde kiralık olabilecek kısımlar da hazırlanmıştı. Başlarında İstiklâl Marşı şâiri bulunan Mehmet Âkif gibi bazı mebuslar da, kendilerine Seracettin Tekyesi gibi mâbet çevrelerinde mesken bulabilmişlerdi.

Bu arada en çetin dâva elektrik idi. Eldeki jeneratörler, hem eski, hem takat bakımından yetersiz idi. Bir ihtiyat tedbiri olarak Meclise petrol lâmbaları da konuldu ki, daha sonra bu tedbirin ne kadar yerinde olduğu anlaşıldı. Mustafa Kemal, mevki olarak pek sevdiği ve bu sevgisini

hayatının sonuna kadar ısrarla muhafaza ettiği Çankaya'ya, bugün adına «*eski köşk*» denilen, o günün «*papazın bağı*» na yerleşmişti. Altında da, Birinci Dünya Harbinde Ordu Kumandanlarına makam arabası olarak verilen meşhur «Benz-Mersedes» lerden bir tane vardı ve yeni devletin üç otomobilinden birisi idi.

★ — *YA MECLİSİN RUH ve KAFA YAPISI?*

Ali Fuad Paşanın istihkâm bölüğünün himmeti ile bu «maddî dertler» halledilirken, Mustafa Kemal'i ve arkadaşlarını düşündüren bir başka mesele vardı: Ankarada toplanması artık kararlaşmış olan Millet Meclisinin kafa ve ruh yapısı nasıl olacaktı?

Anlaşılmıştı ki, İstanbul Mebuslar Meclisinde hâkim olan hava, Ankara Liderlerinin, millî mücadele için şart, temel şart olarak görüp benimsedikleri hava değildi. Nitekim İstanbuldan gizlice gelen Mebusan Meclisi Reisi Celâlettin Arif Beyle devam eden iki günlük «gizli» konuşmalardan sonra Mustafa Kemal Ali Fuad'a sormuştu:

«— *Nasıl? Haklı değilmiş miyiz?*».

Haklı idiler... Bir seçim yapmak ve bir «*KURUCU MECLİS*» i millî kaderin başına geçirmek lâzımdı... Bu meclisin ferdi düşünceleri ne olursa olsun, millî cidâli sonuna kadar, ölüm - kalım bahasına devam ettirme şeref ve haysiyet şuuru olacaktı. Tarih de, nisan 1920 ayının ikisi idi. Celâlettin Arif Bey İstanbula dönerken, Hey'et-i Temsiliyenin «seçim beyannamesi» nin müsveddesi hazırlanıyordu: Mustafa Kemal ve Ali Fuad Ankara namzedi idiler. Millî hudutların bölünmezliği ve ayrılmazlığı bakımından açık ve sarsılmaz bir fikri telkin gibi özelliği olarak, Kâzım Karabekir, İsmet İnönü, Cafer Tayyar Paşalar, «EDİRNE» mebusu olarak Meclise katılıyorlardı. Böyle düşünülmüş olması, ne kadar büyük ve mutlak isabeti temsil ettiğini, daha sonraki hâdiseler gösterdi: Ancak, ruh ve kafa yapısı böyle olan bir Meclis idi ki, «BÜYÜK» adını aldı ve toplantısının dördüncü günü, istiklâl ve zafere aykırı olan bütün kanun, teahhüt, an-

★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★

Kimler Kaldı? Mademki bu ay, Meclisin ilk gününü andık, O halde, Birinci Büyük Millet Meclisinden hayatta kalmış **emektarları**, soyadları sırasıyla hatırlıyalım.. Vakiâ bu arama, politikanın hâkim ölçülerine ve vefâ duygularına pek uygun değildir amma, o günün Ankarası, bir kadirbilirlik ve vefâkârlık hamuru ile yuğurulmuştu.. Biz, bugün ancak 48'i hayatta kalan bu millî mücadele kadrosunda emektarlarına istinasız, uzun ömür, sağlık, mutluluk dualarımızı ileteceğiz:

ACARA Ali Rıza (Batum), AKKOR Neşet (Çankırı), ALTAY Fahrettin (Mersin), AKDAĞ Yasin (Oltu), ATALAY Salih (Siirt), ATALAY Besim (Kütahya), ATAÇ Hasan Fehmi (Gümüşâne), AKSU Hüseyin (Erzincan), ÂKİFOĞLU A. Mazhar (İstanbul), ARIKOĞLU Zamir (Adana), AKDAĞ Şeyh Servet (Bursa), ATABEKOĞLU Server (Ardahan), ARIKAN Sami (İçel), BAYAR Mahmut Celâl (Saruhan), CARİM Fuad (İzmit), CEBESOY Ali Fuad (Ankara), ÇANTAY Hasan Basri (Karesi), ÇARIKLI Hacı Muhittin (Karesi), DINÇ Edip (Batum), ERDEM A. Feyzi (Batum), ENSARI Gani (Siverek), GERMEEN Dr. Mazhar (Aydın), GENÇTÜRK A. Bâki (Dersim), HAYDARÎ Hasan Sıddık (Van), İNÖNÜ İsmet (Edirne), İÇÖZ Süleyman Sırrı (Yozgad), IŞIK H. Hüsnü (İstanbul), KALAÇ A. Hilmi (Kayseri), KUTLU Yasin (Gaziantep), KARAOSMANOĞLU Hamit (Biga), KORALTAN Refik (Konya), ÖZKAYA H. İbrahim (Antalya), ÖZDEMİR Hilmi (Kastamonu), ÖZTEKİN Vehbi (Bitlis), ÖZALP Kâzım (Karesi), ORBAY Rauf (Sivas), SALTIK M. Zeki (Dersim), SOYSALLIOĞLU İsmail Suphi (Burdur), SEYİTOĞLU Emin Erkut (Bursa), TANRIÖVER Hamdullah Suphi (Antalya), TÜZÜN Âtıf (Kayseri), TENGİRŞENK Yusuf Kemal (Kastamonu), TENGİRŞENK H. İbrahim (Kastamonu), TOGUZ Arslan (Maraş), TEK Ferid (İstanbul), TURAN İbrahim (Mardin), ÜLKÜMEN Hamdi (Trabzon), YÖRÜK İbrahim (Kayseri).

Toplantının ertesi günü olan 24 Nisan 1920 cumartesi günü saat 16.35 de, tatbikatta Hükûmet ve Devlet Başkanlıkları olan «TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ REİSLİĞİNE» mevcud 120 reyin 110 unu alarak seçilecek olan Mustafa Kemal, Dersim'in Ferhatuşağı aşireti reisi, altmış yaşındaki Diyab Ağa ile beraber.

(Bütün nüfuzları ve varlıkları, vatan kurtuluşu ve düşmanı mubarek yurdun **«harim-i ismetinde»** boğmak mucizesi için maharetle harekete getirmenin yüce devlet adamlığı vasfına ait hâtıralar...)

laşma, sözleşme ve sairenin bâtıl, haksız, kabul edilmez olduğunu heyecanlı tezahürler arasında kabul etti.

★ — *NİHAYET UNUTULMAZ GÜN...*

Nihayet, millî mücadele tarihinin unutulmaz ve gerçekten en büyük günü gelmişti: (Büyük Millet Meclisi) adını alan ve kurulacak devlete de kendi adına izafetle *(Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti)* denilecek olan, böylelikle de milleti idare vazifesini meşrû ve kanunî, demokratik ve parlâmenter cihaz olarak eline alan hayatî varlık Türk milletinin alınyazısına el koyuyordu.

Ankara acaba, böylecesine bir gün daha yaşamış mıdır? Bu suale evet diyebilmek çok güçtür. Bu tarihî Türk şehri, yeni devrin mücadelesine taşı ve toprağı ile karışıyor, ve zaferin sonunda *«Türkiye Cumhuriyetinin merkezi Ankaradır.»* kanun maddesine, daha 23 Nisan 1920 de bir mükteseb hak olarak namzetliğini koymuş bulunuyordu.

★ — *İLK GÜNÜN HÂTIRALARI :*

Mustafa Kemal'in imzası ile Hey'et-i Temsiliye, Büyük Millet Meclisinin toplanacağını bildirirken, kendi yetki ve vazifelerinin de, artık, meşrûiyyeti bütün dünyanın önünde en sağlam belgesini kazanan yeni devletin merciinin sadece «Büyük Millet Meclisi» olduğunu bildiriyor ve bugünkü dilimizle anlatılmasında, o günün ruhunu ve kafasını ifade edebilmesi bakımından misilsiz değeri olan o meşhur «tamim» ini yapıyordu...

Bu «tamim» adı altındaki sesleniş, millî mücadelenin ruhunu ve havasını tam bir sadakatle anlatır. Bazı kısımlarını bugünkü dilimizle- dinliyelim:

«— Tanrının yüce izni ile Türkiye Büyük Millet Meclisi 23 Nisan 1336 (1920) günü Ankarada toplanıyor. Memleketi istiklâline kavuşturacak ve yüksek saltanat ve hilâfet makamını düşman baskısından kurtaracak bu kalkınışın mubarek Cuma gününe rastlamakla bu günün kutsallığına sığınılmış ve bütün mebuslarla birlikte Hacı Bayram camiinde öğle namazı kılınarak Tanrıdan başarı ve yardım dileklerimizi, okunacak Kur'anın ışığı altında, Peygamberimizin emaneti olan sakal-ı şerifi ve kutsal sancağı ile Meclis binasının önüne gelinecek, kurbanlar kesilecek, zafer duaları okunacaktır.

Bütün vilâyetlerde hatim duaları ve Buhari-i Şerîfler okunacak, son kısım, vilâyet konaklarının önünde, halkın huzurunda tekrarlanacaktır.

Yaralı mubarek vatanın her köşesinde aynı gün hatimler indirilecek, minarelerde selâ verilecek, hutbelerde sevgili Padişahımız efendimiz hazretlerinin bir ân önce kurtuluşu için dua edilecektir.

Bütün bu hazırlıkları, her vasıta ve imkândan faydalanarak en uzak köylere kadar iletiniz. Büyük levhalara yazınız, matbaası olan yerler bassın, dağıtınız. Her vatan köşesi, bu kutsal ve meşru haklarımızın bize esirgenmemesi için yüce Tanrıya el açsın, yalvarsın.»

Ankarada bu tamim, büyük bir duyganlık ve titizlikle yerine getirilmişti. Mebusların çoğu, Parlâmento hayatına ilk defâ giriyorlardı. İstanbul meclisinden gelenler daha tecrübeli idiler ve Parlâmenter düzeni bildikleri için onların tecrübelerinden faydalanılıyordu.

Meclis, öğleden sonra saat iki buçukta toplanabildi. Başkanlık kürsüsüne, Parlâmentolardaki ilk toplantı geleneğine uyularak en yaşlı mebus olan ve o gün, yetmiş beş yaşını dolduran Sinob mebusu Şerif Bey geldi. Şerif Beyin söyliyecekleri daha önce hazırlanmış ve Bursa mebusu Muhittin Baha Bey tarafından kendisine verilmişti. Dedi ki:

«— İstanbul'un işgali ile hükûmetin istiklâli kalmamıştır. Dünya kurulduğundanberi hürriyet ve istiklâlini elinden bırakmamış olan milletimiz bu acı sonucu reddetmiş ve kendisini temsil eden Sizleri vazife başına çağırmıştır. Bu yüce meclisin en yaşlı üyesi olarak toplantıyı açıyor ve Ulu Tanrının yardımı ile milletimizin kaderini elimize aldığımızı bütün dünyaya ilân ediyorum. Başımız ve Halifemiz Padişahımızın yabancı baskısından ve işgal altındaki bütün ülkemizin düşman elinden kurtulmasını Allahdan dilerim.»

★ — *BİR KAÇ CÜMLE İÇİNDE GELECEK YILLAR...*

Yaşlı başkanın sözleri alkışlarla karşılanırken, Ankara mebusu Mustafa Kemal Paşanın söz istediği görüldü. Millet Meclisinden «ilk cümleleri» ni söyliyen Mustafa Kemal'in bu ilk konuşması içinde bile, yarınların neticelerini bulmak mümkündür:

«— Yüce Meclisiniz, hepimizce mâlûmdur ki, sonsuz ve mutlak yetkiler olarak yeniden seçilen mebuslarla taarruza uğrayan saltanat merkezinden kurtulup buraya gelen mebuslardan kuruludur. Bu durumda olan ve gelecek millet vekilleri ile birlikte, Yüce bir Meclis vasfı ile kurulabilmesi ve iş başına gelebilmesi, ancak, yeni seçim sistemi ile mümkün olabildi. Bu ânda Meclis, fiilen toplanmıştır. Evelce seçilen mebusların da aynı yetki ile vazife görebilmesi için bu gerçeği ifade etmek isterim. Şimdi, seçim mazbatalarını incelemek üzere komüsyonlar kurulsun.»

Mustafa Kemal şu gerçeği tesbit ve ilân ediyordu:

«— Biz buraya, Hey'et-i Temsiliyenin kabul ve tatbik ettiği seçim sistemi ile, milleti gerçekten temsil ederek, bir kurucu ve kurtarıcı meclis hüviyeti içinde toplandık. İstanbuldan gelenler, bize ka-

Türkiye Büyük Millet Meclisinin toplantı günü, bugün müze olan bina önünde halk ve mebuslar.

(Kurtuluş ümidi, mantık, ilim ve hakikatler önünde ancak bir MUCİZE idi.. Mucize de, Tanrı lûtfu olabilirdi. Onun içindir ki, bütün eller Allaha yakarışla gökyüzüne yönelmişti..)

tılmış olanlardır. Onları da içimize alarak, şeklî hüviyeti içinde, ruhî ve felsefî düşünce düzeni olarak da, onlar da, bize KATILMIŞ olduklarını hatırlasınlar. Yâni burası, OSMANLI MECLİSİ MEBUSANI değildir: Türk milleti için istiklâl savaşı yapacak ve onun neticesinde MİLLETİN İSTEDİĞİ DEVLETİ KURACAK OLAN MİLLÎ MECLİSTİR. TÜRK MİLLETİ BÜYÜK BİR MİLETTİR. ONU BU ŞEKİLDE PADİŞAH VE SAİRE İDARESİ OLMADAN TEMSİL EDEN MECLİS DE BU «*BÜYÜK MİLLETin MECLİSİ*» dir.»

Bu cümlelerin arkasındaki temel gerçekleri zaman gösterecekti... Bu kısa konuşmanın içyüzünü o gün için kavramış ve hissetmiş olanlar var mıydı? Vardı... Tanrı kısmet ederse, o ilk günlere ait bâkir hakikatleri ele alırken bunları göreceğiz.

★ — «*MEMLEKETİN KADERİNİ ELİNİZE ALINIZ!..*»

Meclis, seçim mazbatalarını incelemek üzere iki komüsyon seçti ve 24 Nisan 1920 Cumartesi günü sabah saat onda toplanmak üzere toplantısına ara verdi. Ertesi sabah, başkanlıkta yine en yaşlı âza olan Sinob mebusu Şerif Bey vardı. Usûl hakkında kısa görüşmelerden sonra, Mustafa Kemal söz aldı ve mütarekeden başlıyarak, Meclisin toplantısına kadar geçen devrenin, gerçekten mükemmel bir özetini yaptı... Bu konuşma da, yarının müstesna kişisinin sadece söz söyleme üstünlüğünü değil, olup bitenlerden, gelecekler için «*hüküm çıkarma*» özelliğini de ortaya koyuyordu. Sözlerini, memleketin alınyazısını *DERHAL* ele almanın bu meclis için nasıl kaçınılmaz vatan borcu olduğunu haykıran şu sözlerle tekmilledi:

«— Efendiler.. Bütün maddî manevî yükü, *hey'et-i temsiliye* adı altında omuzlarına almış olan heyet, 16 marttan şu dakikaya kadar, en acı safhalara göğüs gererek

O ve SONRAKİLER

Birinci Büyük Millet Meclisinde «Parlâmento usulleri»ni bilenler ancak İstanbul Meclisinden gelmiş olanlardı. Meclisin bugünkü «Genel Sekreterlik» makamı olan «Başkâtib» i de, rahmetli Başvekil Recep Peker'di. Binbaşı rütbesi ile ordudan ayrılan Mehmet Recep Bey, ilk günlerde Meclis İdare Âmirliği vazifesini de görüyordu.

Bir albüm hazırlamak gerekti: Recep Bey mebuslara hayatlarını birkaç satıra sığdıran sualler dağıttı. Bunların tasnifinden çıkan netice, kendisini şaşırttı. Artık «Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi» olan Mustafa Kemal'e götürdü. Lider, bunlara göz attı, albüm için getirilmiş resimlere baktı ve Recep Beyi şaşırtan hükmünü verdi:

«— Dünya böyle bir Millî Meclis görmedi. Bu, büyük bir milletin büyük bir meclisidir.»

* * *

Su sesine ve kuş sesine hürriyet kadar uzak Ankara'da, o çatısı kapanmamış mektep binasının ara duvarları yıkılarak daracık bir salon haline konulan odalarının tahta sıraları üzerindeki bu sarıklı, fesli, kalpaklı, çeşit çeşit düşünen, birbirine uzaktan bakan hayat şartları içindeki insanların meclisine neden «Büyük» denildi? Evet!.. Neden Büyük Millet Meclisi? Bu büyüklük, mebusları tarafından Türk milletine verilen bir ünvan mı idi? Yoksa büyüklüğü zaten devirler açmış, devirler kapamış, medeniyetler kurmuş bir ırkın tarih bağrındaki hakkının müdafaa ve devamını üzerine almış 147 insanın mücadelesinin azametinde mi idi?

Bu sualin cevabını Birinci Büyük Millet Meclisi ile «kendisinden sonraki» leri mukayese ederek hükümlendirmek mümkündür. Mümkündür amma, rahatça söylenebilir ki, «O'ndan Sonraki» ler, O'ndan ve O'nun hüviyet ve havasından endişe duydular, kaygulandılar... Basit bir ispat: Bugünküler arasında Birinci Büyük Millet Meclisi zabıtlarını sadece parlâmento âdâbı olarak değil, vatan sevgisi şahlanması olarak fazilet ve feragat âbidesi halinde kafasına ve gönlüne yerleştirmiş kaç mebusumuz veya senatörümüz var? Kaynağın kendi meçhul olunca, devamda, asıldan ayrılışlara neden şaşmalı?

Sadece o kadar mı? 1789 Fransız İhtilâli assamble nasyonelini ezbertlettiğimiz çocuklarımız, hattâ bu bilgileri veren Profesörlerimiz, Birinci Büyük Millet Meclisinin ruh ve şuur yapısı için ne biliyorlar?

Sadece vefasızlık ve unutkanlık da değil!.. Daha derin, daha köklü amma söylenemeyen sebepler... Hazin isbatı da «Türkiye Birinci Büyük Millet Meclisi», yâni vatanı kurtarma ve Türklüğü yaşatma hareketini, milletin vicdanına ve faziletine bağlamış olan mucize ile, onu kemirmekle geçmiş ve geçmekte olan devirler!...

★★★★★★★★★★★★★★★★★★★

hizmet etti. Mes'uliyeti çok ağırdır. Size hitab ediyorum: ŞU DAKİKADAN İTİBAREN VATANIN MUKADDERATINI ÜZERİNE ALINIZ!.

Bundan kaçınmıya sebeb yoktur. Böyle ânlarda vatan endişesi, her düşüncenin üstündedir. Millet sizleri buraya bu vazife için göndermiştir. Bir kaç kişinin eline milleti terketmeyiniz. Gizli bir toplantı rica ediyorum.»

Öğleden sonra saat üçe çeyrek kala başlıyan gizli celse, dörde kadar sürdü ve açık celseye geçildiği zaman, Meclis, *BAŞKA BİR MECLİS* idi... Hemen başkanlık divanı seçimlerine geçildi: İcra ve Teşri *(yasama ve yürütme)* yetkisini elinde tutan Meclisin seçeceği Reis, aynı zamanda, DEVLET ve HÜKÜMET REİSİ de oluyordu... Mustafa Kemal, 120 reyin 110 u ile TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ REİSİ seçildi. Kalan 10 rey, dört kişiye dağılmıştı. İkinci reisliğe 109 rey ile Erzurum mebusu Celâlettin Arif Bey, Konya mebusu Abdülhalim Çelebi Efendi Birinci Reis vekili, Ali Fuad Paşanın babası İsmail Fazıl Paşa ikinci reis vekili seçilmişlerdi.

Dünya tarihinde hiç bir meclis, o günkü şartlar içinde, sadece iki celsede ve yekûn olarak yedi saat yirmi dakikalık toplantıdan sonra, böylecesine kökden kararlar almamıştı. Daha sonra mebuslar, neticelere bakarak irkilmişler ve kapıldıkları vatan havasının sürükleyici sür'ati önünde, tecrübe ve mantıklarını hakem yaptıkları zaman duralamışlardı. Tecrübe ve ihtiyat!...

Hâdiseler ve kararlar, sadece «vatanı kurtarmak» gayesinin potası içinde şekilleşiyor ve vatana istikamet veriyordu. Bu, bir destandı... İnsan bugüne, bugünün şartlarına ve vatanın manzarasına bakıyor da, duraklıyor: Yüzyıllar geçmişcesine ve olup bitenler, bir başka diyarda, bir başka milletin çocukları tarafından yapılmışcasına...

BİR BUHRAN VE KARIŞIKLIK DEVRİNDE BÜYÜK BİR DOST:

Feld Mareşal Fon Moltke'nin Anlattıkları

★ — **ZAMANININ BÜYÜK ADAMI ÜLKEMİZDE...**

Osmanlı Padişahları içinde en dikkatdeğer şahsiyetlerinden birisi olduğu muhakkak olan İkinci Sultan Mahmud, karşısındaki genç Prusyalı zabite uzun uzun bakmış ve içini hasretle çekerek, karşısında iradesini bekliyen Sadrıâzam Benderli Ali Paşaya dertlenmişti:

«— Paşa... Şu Alman zabiti gibi on kumandanım olsa. .»

On dokuzuncu yüzyılın en büyük askerlerinden, Prusya devletinden Alman Millî Birliğini kurarak Avrupa'nın en büyük «Kara İmparatorluğu» nu kuran seri savaşların gerçek hazırlayıcısı Feldmareşal Graf Helmuth Karl Bernhard Fon Moltke, otuz beş yaşında genç bir erkânıharb yüzbaşısı olarak, Osmanlı Ordularının müşavirlik hizmetine, Padişahın bu hayranlığı ile girmişti.

Yurdumuzda dört sene sekiz ay on altı gün kaldı...

Türkleri ve Türklüğü öylecesine sevmişti ki, ölüm tarihi olan 1891 e kadar üç defa geldi. 1854 de, Kırım Harbi sırasında Prusya, tarafsızlığını muhafaza ettiği halde, serdarı ekrem Ömer Paşaya, bazı tavsiyelerde bulundu. 1856 da, Prusya veliahdı Prens Frederik'in yaveri iken beraberce Roma'ya geldikleri zaman, on beş günlük iznini bir seyyah hüviyeti içinde İstanbul'a gelerek geçirdi.

1870-1871 Alman - Fransız muharebesinde, Almanlar, zaferi Moltke'nin erkânıharbiye reisi olarak hazırladığı cüretkâr ve yıldırım harbini o zaman tatbik eden plânı ile kazanmışlardı. Şöyle der: **«— Benim taarruz plânımı müdafaada durdurabilecek bir tek millet vardır. O da Türklerdir. Eğer karşımda düşman olarak Fransızlar yerine Türkler olsaydı, bu plânı zaten düşünmez ve tatbik etmezdim.»**

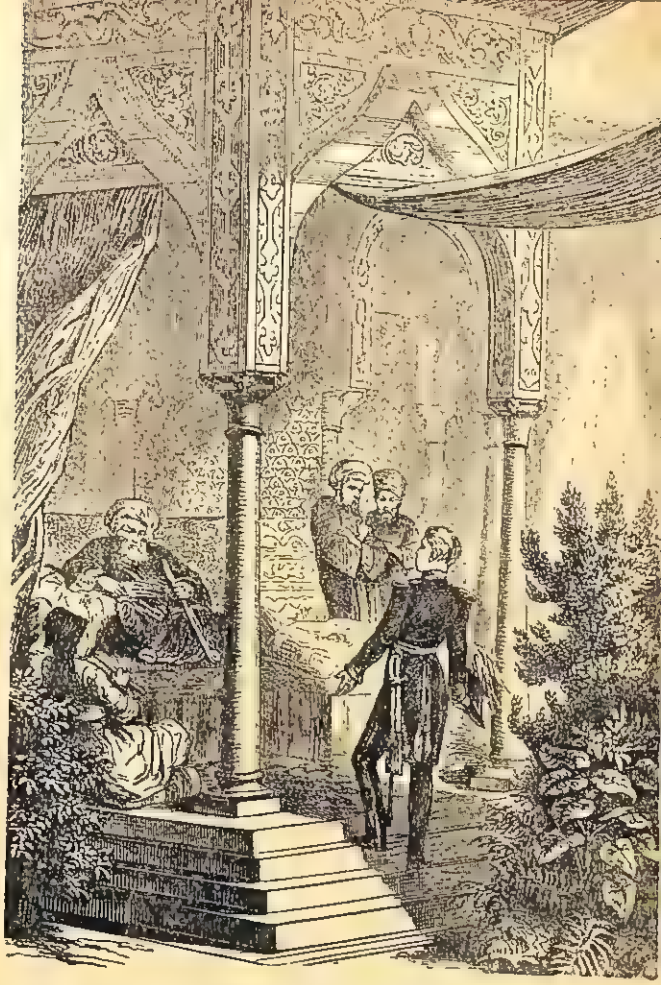

Fon Moltke'nin 1835-1839 arasını, benzersiz sadakatle anlattığı hâtıralarında, kendisinin olan bir gravür: Genç Alman erkânıharbi, PAŞA'nın çubuk keyfi odasında.
(Sarsıntılara rağmen asla değişmiyen yaşayış ve geleneklerin garip gelen devamı...)

★ — **ÇABUK, İNŞAALLAH, MAŞAALLAH.**

Bizi böylecesine seven ve fikirleri, o gün de, bugün de dünya çapında «kıymet» olan bir insanın hakkımızdaki dediklerini, aradan 125 sene geçmiş olmasına rağmen **bugün söylemişcesine** dinlemek acı mı, tatlı mı? Moltke mezarından başını kaldırır da, hâlimize bakarsa kimbilir bizlere neler söyler!...

Şöyle diyor:

«— Mevkii ne olursa olsun, bütün Türklerde müşterek bir taraf vardır: İşin en çabuk olanını seçmek... Uzun vâdeli, uzun ve zah-

metli emek istiyen iş, Türkleri pek memnun etmiyor. Yeniçeri ocağı denilen ve memleketin içinde bulunduğu zorlukların başlıca sebebi olan bu isyan yuvasını temizlemiş olan Padişah İkinci Sultan Mahmud benden, çok saydığı ve bu uğurda öldürülmüş olan amcası Üçüncü Selim'in kurduğu yeni orduyu nasıl ıslâh edeceğini sorduğu zaman, şevk ve ümitle işe koyulmuş, üç ayrı plân hazırlamıştım. Padişahın huzurunda bunları arz ve izah ettim. Derin ve mânalı bakışlı, çok kibar ve tarif edilemiyecek kadar asîl olan Padişah benim üç plânım olduğunu öğrenince, safiyet ve alışkanlıkla:

«— En kısa zamanda hangisi tahakkuk edecekse onu anlatınız..»

demişti. Asker ve sivil diğer ileri gelenler de, aynı felsefe içinde idiler. Evvelâ en çabuk olacak, sonra bu kısa zaman istiyen emek Allahın yardımına ve lûtfuna terkedilecek, inşaallah denilecek, olup biten, umulan ve beklenenden çok daha yetersiz olsa bile, şükür ve minnet duygusu olarak Maşaallah sözü ile son bulacaktı. Aslında bu hislerin ve fikirlerin, kolaya kullanılarak esas kıymetini kaybetmiş olmasından başka bir şey değildi. Osmanlı ülkelerinde kaldığım seneler içinde çok, pek çok insanla tanıştım. Savaş boylarında beraber bulundum. Senelerim onlarla aynı çatı altında geçti. Esas fikirlerde ve prensiplerde ise, Türklerin, İslâmiyetten aldıkları bu düşüncelerin, ne yazık ki, Müslümanlıkta yeri yoktu. Bana, hakikî din adamları, Müslümanlığın temel felsefesinin daima çalışmak, zor fakat şerefli işleri tercih etmek, beşikten mezara kadar ilmi takip etmek, bilhassa hayatın değişen şartlarıyla hükümleri değiştirmek gibi hiçbir dinde olmıyan hayatiyet ve müsamaha olduğunu anlattıkları zaman, hayret ve teessür içinde kaldım. Artık Türkiye'de ne gördüysem, hepsini, bu kolay ve çabuk inanışına bağlar olmuştum. Anadolu'nun hemen hemen her tarafında «ceviz» denilen çok besleyici, yenilişi hoş, tazesi mevsiminde, kurusu bütün yıl bulunabilen bir meyve vardır. Yaprakları hoş kokar. Ağaçları heybetlidir. Bazı yerlerde orman halinde mevcuttu, bazı yerlerde nâdirdi, bazı yerlerde yoktu. Halbuki hemen hemen her iklimde yetişebilirdi zannediyorum. Bunu, neden yetiştirmediklerini sordum. Bana dediler ki:

«— Bizim bir inancımız vardır. Ceviz ağacını kim kendi eliyle dikerse, cevizini yemeden ölür. Onun için cevizi, olgun halinde dallarından koparararak, yüksek yerlerden yere atıp kıran ve içini yiyen kargalar yetiştirirler. Kargaların yere attığı cevizler zamanla filizlenir ve ağaç olurlar. Yoksa biz kendimiz ceviz ağacı yetiştirmeyiz. Uğursuz sayarız.»

Bu izah beni tatmin etmemişti. Türkler için asla değiştirmediğim o «kolay» ve «çabuk» prensibini şu ceviz ağacı misalinde de aradım ve buldum: Evet, fidan olarak yetiştirilmesinden ağaç safhasına, yâni mahsul verme zamanına kadar çok beklenmesi icap eden bir ağaçtı. Bir kere büyüdü mü, nesiller boyu mahsul verirdi amma, geç büyüyordu. Türkler ise, ceviz yemek için uzun zaman beklemiye tahammüllü değildiler. Bunu açıkça söylememek ve belli etmemek için de, pek alıştıkları şekilde, bir garip inanca tahammülsüzlüklerini bağlamışlar, avunup gidiyorlardı. Zeytin için de düşünceleri aynı idi.»

★ — ASÎ EVLÂTLARA BEKÇİLİK YAPMAK :

«— Osmanlı İmparatorluğu uçsuz bucaksız ülkeler üzerinde, insan hafızasının güç muhafaza edeceği ırk, din, milliyet, renk, düşünce, görgü, inanç, sevgi farkları olan halkın yaşadığı bir «Bâbil Kulesi» dir. Türkler, bu karmakarışık insan yığınları arasında kendilerini, onların koruyucusu ve bekçisi, bir taraftan da bu vazife ile efendisi olarak saymanın duyguları içinde idiler. Dünyanın hiçbir başka ülkesinde, esas hâkim milletten gayrısı, Osmanlı devletinde olduğu kadar hür ve serbest değildirler. Bunların islâm olmıyanları askere gitmezler, vatan müdafaasında vazife almazlar, istedikleri işleri yaparlar, sadece vergi verirler. «Cizye» adını alan bu vergi de çok zaman âdil ve insaflıdır.

Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa, emrine ve fermanına bağlı olması icab eden Padişaha karşı ayaklanıp, ordulariyle Nizib'e kadar ilerlediği zaman, benim kendisine müşavirlik yaptığım ordu kumandanı Hafız Paşa, Mısır askerine karşı kin beslemiyor, bir babanın, asî evlâtlarına karşı duyabileceği kırgınlık, hattâ hayret hissi içinde bulunuyordu. Onların yanıldıklarına inanıyordu. Bir gün hatâlarını anlıyacaklardı.. Mısır'ın asî kuvvetleri, Kütahya'ya kadar geldikleri zaman bile, Osmanlı kumandanı bu mâsum hissini muhafaza etti.

PADİŞAH ve MOLTKE

Büyük bir asker olan Moltke, aynı zamanda ressam, edib, derin görüşlü bir kalem sahibi idi. Hâtıralarını, aslına inanılmaz sadakatle ziynetlendiren resimlerle değerlendirmiştir. Yukarıki klişede, şahsından ve himmetlerinden sitayişle bahsettiği İkinci Sultan Mahmud'un, huzurunda kendisine nişan taktırması görülüyor.

(Dediklerini yapabilmiş olsaydık, o misilsiz imparatorluğumuzu kurtaracak nice nice kıymetler gelmiş, geçmiş...)

Türklere bir yeniliği doğrudan doğruya anlatmak ve ondan mahrum kalırlarsa zarar göreceklerini söylemek, onların gururunu kırıyordu. Bu yeniliğin fazilet ve iyiliğini kavramış olma hakkını onlara bırakmak lâzımdı. Bir yeni topu talim meydanına tesadüf gibi bırakmak, onların onunla meşgul olduklarına dikkat etmemek hattâ görmemek, sonra yanlarına yaklaşıp bir dost hüviyeti içinde beraberce tetkik edip öğrenmeleri şart olanları kendi kendinize yapıyormuş gibi tekrarlamak icabediyordu. Bu, yakın zamanlara kadar cihana hâkim olmuş ve bu gururu muhafaza etmekte olan bir millete, kendi kıymet ölçülerinin değiştiğini açıkça söylemek suretiyle onların haysiyetini zedelemeden anlatmak yolu idi. Fakat zaman durmadan yürüyor ve Türkler bu hislerinin zebunu olarak durmadan geri kalıyorlardı.»

★ — **ÜÇ DUYGU...**

«— Bana Türklerin esas yapısının ne olduğunu soranlara şu cevabı verebilirim: Sabır, misafirperverlik, vefa... Türkler, hiç bir başka milletin gösteremiyeceği kadar derin

ve köklü sabır duygusuna sahiptirler. Bu, münhasıran Müslümanlığın verdiği his değildir: Meselâ, Arablar, asla sabırlı değildirler. Türklerin ikinci umumî hasleti, misafirperverlikleridir. Bir kaç kulübeden ibaret köylerde, erkeği olmıyan kadınlar bile, gelenin kendi ifadeleriyle «Tanrı misafiri» olduğunu anladıkları zaman, yoksulluklarını saklayabilmek için güler yüzle kapıyı açıyorlar, neleri varsa ortaya koyuyorlardı. Bu, misafir olan evin mevcudunu olduğu kadar, köyde en varlıklı kimselerin köşe bucakta nesi varsa, konuğun geldiği eve taşınmasına yol açıyordu. Kendilerine gösterilen en küçük alâkaya minnet duymak ve unutmamak, benim Türklerde gördüğüm başlıca vasıftı.»

KEÇİNİN KUYRUĞU

Moltke'nin ordumuzda askerî müşavir olarak hizmet ettiği yıllarda, devletin başlıca derdi Kavalalı Mehmet Ali Paşa ve oğullarının, ele geçirdikleri Mısır Valiliğini, müstakil devlet haline getirme isyanları idi. Sultan Mahmud'un saltanatının en çetin seneleriydi. Yeniçeri ocağı yeni kaldırılmış, Asakir-i Mansure-i Muhammediyye teşkilâtı bütün ülkeye yayılamamıştı. Bunu fırsat bilen Ruslar, saldırmışlardı. Yunan ihaneti, en kanlı devresini yaşıyordu. İşte bu buhran günleri içinde idi ki, Hafız Paşa kumandasındaki ordumuz, Gaziantep'in dolaylarına kadar gelip, Nizip ovasında mevzilenen Mısır kuvvetleriyle karşılaştı. Moltke, Hafız Paşanın erkânı harbiyesi idi.

Mısır kuvvetlerinin sağlam mevzilere girmesine fırsat ve zaman bırakmadan taarruza geçmenin doğru olacağını ve vaziyetin zafer için elverişli olduğunu söyliyen Moltke, taarruz plânını hazırlayarak kumandan Hafız Paşaya verdi ve zaman kaybedilmemesini tavsiye etti. Askerin morali de yerinde idi. Hafız Paşa, daha sonra bu savaş plânları ile kendi vatanını, Avrupa'nın en büyük askerî devleti haline getirmiş olan ve askerî tarihlerin kendisine «On dokuzuncu yüz yılın en büyük strateji dehâsı» dedikleri Moltke'yi dinledikten sonra havaya baktı. Hava bulutlu idi. Dedi ki:

«— Yağmur var mı, yok mu bir anlıyalım...»

ve el çırptı, yaverlerine bir şeyler söyledi, bir müddet sonra kendisini dışarı dâvet ettiler. Muhteşem çadırın biraz ilerisinde bir çoban, bir de keçi duruyor, çoban dikkatle keçinin kuyruğuna bakıyordu. Hafız Paşa bu «tetkik» in sonunu sabırla bekledi, bir müddet sonra çoban, ağır adımlarla kumandana yaklaştı ve «rapor» unu verdi:

«— Yağmur var... Hem de tez...»

Moltke şaşırmıştı. Sordu ve öğrendi: Çoban, keçinin kuyruğunu tetkik etmişti: Kuyruk dikleşmişti. Bu sebeple yağmur bekleniyordu!

* * *

Moltke çekildi ve Hafız Paşaya şu haberi göndererek savaş meydanını terketti:

«— Erkân-ı Harbiyesi çoban ve barometresi keçi kuyruğu olan bir harbin nasıl idare edileceğini bilmekte mazurum...»

* * *

Savaşın neticesi de malûm: Nizip'de hazırlığını tamamlıyan, dinlenme ve ikmal zamanını kazanan Mısır kuvvetleri, bizi, Kütahya'ya kadar sürdü...

510 sene önce ve Nisan ayının otuz gününde...

FATİH

Bizans Surlarını nasıl kuşatmıştı ?

★ — *GECELERİNİ GÜNDÜZ EDEN GENÇ BİR HAKAN :*

1453 senesi mart ayının sonlarında, Osmanlı saltanatının ikinci pâyitahtı *(devlet merkezi)* olan Edirne'de, devrinin muhteşem sarayı içinde genç bir Padişah, kendisine iki ay sonra dünya tarihlerinin «FATİH = *Ele geçiren, fetheden*» unvanını verecekleri İkinci Sultan Mehmet, gecelerini gündüzlere katan bir heyecan ve hattâ buhran içinde, *Bizans'ın fethine* hazırlanıyordu: Şair Padişah, bu savaş hazırlığına bir de isim bulmuştu: *Feth-i mübîn*... Evet, bu kutsallığı İslâm Peygamberi tarafından, yüz yıllarca önce söylenmiş dünyanın gidişini değiştirecek mübarek bir zafer olacaktı: Peygamberin sahih sözleri arasında yer alan bu ilâhî vaad onun sadece gözleri önünde değil, ruhunda ve kafasında yazılı idi: «— *İstanbul'u fetheden Başbuğ, ne büyük Başbuğdur... O'nun Ordusu, ne mutlu Ordudur...*»

Bütün hazırlıkları tamamdı: Avrupa ve Asya topraklarında bulunan Osmanlı Orduları İstanbul surları önünde toplanma emri almışlardı. Savaş boylarının güngörmüş süvarileri, akıncıları, kaleler devirmiş muhasara bölükleri, mızraklı alaylar, sadece Mermer Kule'den Edirnekapısı yanındaki «Tekfur Sarayı»na kadar boyu altı bin sekiz yüz altı metre olan ÜÇ KATLI SUR'ları ele geçirme gibi, o güne kadar dünyada hiç bir ordu'nun gösteremediği zaferi elde etmeyi denemek için yola çıkmışlardı.

İstanbul'u yüz yıllardır bu «kahn du-

Fatih Sultan Mehmed'in, Konstanzo dö Ferrara tarafından yapılan altun madalyası.
(Kapadığı devir, kendisinin tablo ve madalyalarını yapanların devleti idi. Fakat, zafer öyle bir zaferdi ki, milliyet ve din duygusu, yerini, hayranlığa bırakmıştı...)

varlar» koruyorlardı: Lâtinler, Cenevizliler, Arablar, daha sonra Türk Peçenekler ve Avarlar, ölülerini bu aşılmaz surların önüne yığarak geldikleri gibi dönmüşlerdi.

Bizans İmparatorluk tâcını başında tutan Konstantin Paleologos, casusları vasıtasıyla Edirnedeki hazırlığı günü gününe haber alıyordu. Elbetteki telâş içinde idi. Fakat, kendisinden önceki yüz yıllarda İstanbul önlerine kadar gelebilmiş olan bütün istilâcı ordular geri dönmemiş miydi? Lâtinlerin İstanbula girişi, bir zafer sonu değil, bir ihanetin sonu idi. Papa'ya, Venedik dukasına, Macaristana ve bu arada Haçlılar'ın ümidi olan Jan Hunyad'a, Fransa, İspanya ve bütün Hıristiyanlık âlemine elçiler gönderilmişti. Katolik-Ortodoks kiliseleri arasında yüzyıllardır devam eden anlaşmazlık bir tarafa bırakılmış, Türklerin elinde olan Hilâl'in zaferine karşı, bütün dünya Haçlı kuvvetleri, Bizans'ın imdadına çağrılmıştı. Gerçekten de Avrupa kımıldanıyordu. Macaristanda hazırlanacak büyük kara ordusuna, Avrupanın bütün deniz kuvvetlerini tek donanma halinde Ege denizine süreek, Türkleri Avrupa topraklarından ta-

mamen söküp atma tehdidi, Edirneye her gün artan tazyik havası halinde esiyordu. Anadolu ve Rumeli Hisarlarının Boğaz'ın Karadenizle olan yolunu kapıyacak kuvvetini hiçe saymak istiyen Ceneviz ve Venedik kadırgaları ele geçirilmiş, şehrin erzak ve malzeme stoku yapmasının önlenmesine başlanılmıştı. Bu, artık gün meselesi olan fiilî ablukanın başlaması idi.

Şehirde bazı uğursuz belirtiler olmuş, halkın yüzyıllarca kilisenin hurafe ve masallarıyla dolmuş kafası falcılara, büyücülere ümid bağlattırmıştı. Fakat onlar da, Papazların *«Allahın lutfuna emanet edilmiş şehir»* in geleceği için hiç de güzel şeyler söylemiyorlardı: Türk atlılarının surlar önünde göründüğü gece, şiddetli bir zelzele olmuş, tufanı andıran yağmurlar yağmış, yıldırımlar düşmüş, hattâ nesillerin görmediği «şimal fecri» şehrin üzerinde dolaşmış, ardı sıra bir kuyruklu yıldız gözükmüştü. Ertesi günü, Aya Sofya'ya yığılan Bizans halkı, İsa'nın büyük tablosunu şehrin sokaklarında dolaştırmak için çıkarmışlar, fakat yolda tablo ellerinden kaymış, yüzüstü yere düşmüştü.. Bütün bu «kötü âlametler» müteassıb kadınlara ve ihtiyarlara gözyaşı döktürmüş, imparator halkın maneviyatını ayakta tutabilmek için surların tamirini mecburî vazife haline getirmiş, hendekler doldurulmuş, surların müdafaası, Avrupanın Bizans'a yardımcı kuvvet olarak gönderdiği Cenevizli Jan Jüstinyaniye bırakılmıştı.

★ — *KUŞATMA BAŞLIYOR*

Bizans imparatoru, genç Türk hakanına son bir defa baş vurdu; Aradaki anlaşmalardan bahsetti. Batı tarihleri, bu mektubun bir yakarış olduğunu, fakat asil bir üslub ile yazıldığını kaydederler. İmparator şöyle diyordu:

«— Bu şehir ki, Kun-ul Kudüs'ün korumasında olduğu inancı vardır. Eğer bizler günahı sahibi isek ve sana geçecekse elden ne gelir? İzinde yürüyeceğimize ikimizin de yemin ettiği anlaşmalara verdiğim sözü sana iade ediyorum. Şehrin kapılarını kapıyorum. Milletimi kanımın son damlasına kadar müdafaa edeceğim. En büyük hâkim olan Cenab-ı Hakkın ikimizi de muhakeme için huzuruna çağıracağı güne kadar saltanatında mes'ut ol..»

En azımsayıcı hesablara göre, genç Türk Hakanının ordusu, iki yüz bin kişiyi aşıyordu. Bunlar, savaşçılardı. Tamamlayıcı kuvvetlerin yekûnu da, en aşağı harbedecekler kadardı. Edirnede aslı Macar olan Urban'ın döktüğü devrinin büyük toplarına Padişah iyi bildiği Rumcasıyla şu adı vermişti: *Vasilik = Kral!..* Otuz bin kilo ağırlığındaki bu toplar, beş yüz okka *(yedi yüz kiloya yakın)* taş gülleleri, sekiz yüz metreye kadar atıyordu. 150 çift öküz, bu topları iki ayda Edirneden İstanbul surları önüne getirebilmişti.

Edirnekapı - Topkapı arasındaki merkez bölümüne, Padişah kumanda edecekti: Altın ve kırmızı ipek ile işlenmiş olan yüksek ve ihtişamlı çadırı, Bizans'ı Türk'e karşı koruyacak biricik ümid olan o kalın surların hemen bir kaç yüz metre gerisinde, ve elli dört gün, tarihin en kanlı savaşlarından birisinin verileceği Likos vâdisine tehditle bakan hâkim tepenin üzerinde idi. Bembeyaz bir atın üzerindeydi. Çevresinde sadece devrinin en kudretli Kara Askeri olan «Hassa Alayı» değil, kutsal bir fethin manevî unsurları olarak Ak Şemsettinler, Kara Şemsettinler, Molla Senaîler, Emîr Buharîler, Molla Fenârîler, Ceb Ali'ler, Ensar Dedeler, Molla Gûrânîler, Şeyh Zindânîler vardı. Bütün bu

Yirmi bir yaşındaki Türk Hakanının, bir dünya devrini kapatırken belinde taşıdığı kılıç. (Sahibini anlatan cümlenin tevazuuna bakınız: **«Allahın kulu Murad Han oğlu Mehmet.. Daima muzaffer ola...»** Kılıcının üzerindeki duanın kabul edildiğine tarih şahadet eder...)

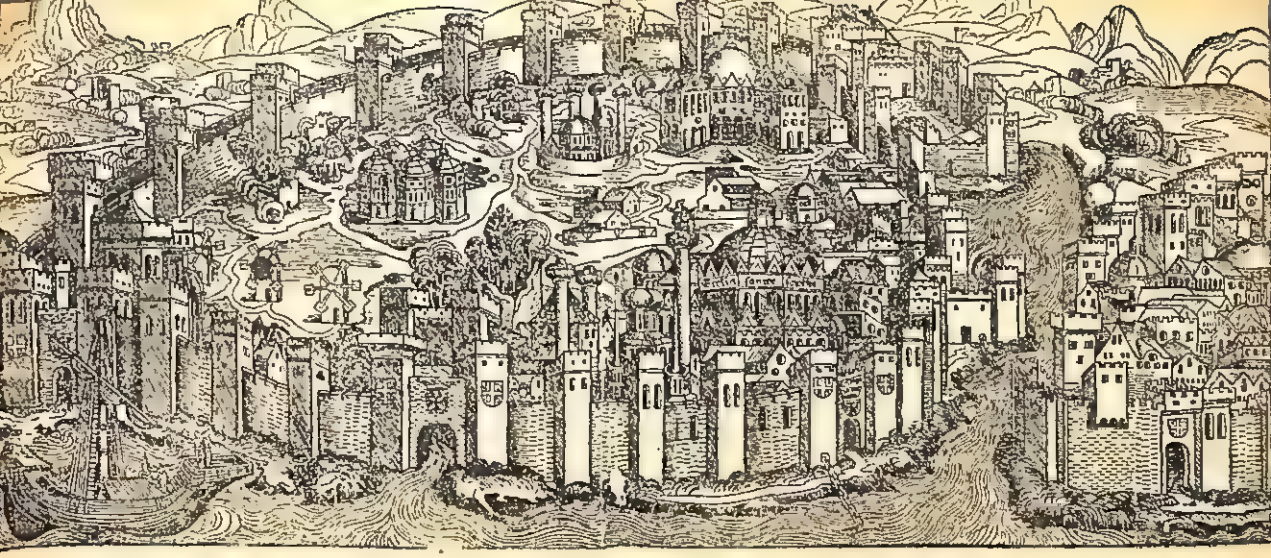

1443 de, yâni İstanbul'un fethinden on yıl önce yapılan ve bugün Nurnberg devlet kitaplığında bulunan Hartman Schedels'e göre şehri çepeçevre saran surlar.
(Fatihten önceki bütün saldırışlara başarı ile karşı koyabilmişti.)

kafa, ruh, beden, güç ordusu kendilerine insanlık tarihinin yönünü çizen, büyük, çok büyük, tamamen anlatılması imkânsız, milletlerin alınyazısını çizen ilâhî bir kuvvet tarafından şerefli ve ulu bir vazife verildiğinin idrâk ve anlayışı içinde idiler: Bu duygu tamlığı, Bizans duvarına Türk sancağını delik deşik gövdesinin insan üstü gücünü kollarında toplıyan şehit Ulubatlı Hasan'dan, ardında ruh ve maneviyât âlemine unutulmaz izini bırakan Emîr Buhari'ye kadar, Ak Şemsettin'e kadar *«Fetih Ordusu»* nun bütün insanları aynı kudret ve kıvamda idi.

★ — *DÜNYANIN BİR DAHA GÖREMİYECEĞİ MANZARA:*

1453 senesi nisan ayının son gününde, Bizans, surlarının boyunca Türk kuşatmasına girmiş, geçmişde kendisini ele geçirmek istiyenlere karşı varlığını korumuş olan bu müthiş duvarların arkasına çekilmiş durumda idi.

O yıl, ne de güzel bir bahar vardı...

Sükûnu, barışı ve sevgiyi telkin eden bir mevsimde, dünyanın incisi denilen bu ilâhî beldede, iki millet, iki medeniyet, iki din, iki ayrı inanış, iki ayrı dünyanın insanları ya kendi devirlerini devam ettirmek, veya yeni bir devir açmanın boğuşmasını yapacaklardı.

Bizanslılar, Haliç'i kapıyan o meşhur zinciri yine germişlerdi. Türk Amirali Baltaoğlu, Akdeniz ve Karadeniz Boğazlarını kapatmıştı. Türk donanması denizyolunu tutmuştu. Baltaoğlu'nun üzerindeki çetin vazife, Haliç'i zorlamaktı. Aradan kısa zaman geçecek, bunun mümkün olamıyacağını anlıyan Türk Hakanı, tarihte yine görülmemiş bir fevkalâdeliği deniyecek, gemilerini karada yürüterek denize indirecekti: Kısacası, kendisine Allah ve tarih tarafından verilmiş yüce bir vazifenin başarılması için, insan aklı ve azmi ile, ona karşı gelebilmek aynı kaynaklarca üzerine kutsal ödev olarak bırakıldığına gönülden inanmış, hücum eden kadar cesur ve asîl müdafaacı, zafer için er meydanında idiler.

★ — *İÇERDEKİLER ve DIŞARDAKİLER:*

Osmanlı tarihleri de, Batı kaynakları da, Bizans İmparatoru Konstantin Dragazos'un emrindeki kuvvetleri, Türk kuvvetlerine çok az sayıda gösterir. Gerçek de budur: Venedikli ve Cenevizli olarak İtalyanlardan, Giritli, Maroli İmparator Hassa kuvvetlerinden, Macar, İspanyol, Sırplardan, ve hattâ, bol para vaadıyla bu ordüya katılmış, Fatih devrine kadar Anadoluda yarı müstakil olarak yaşamış Türkmen Beyliklerinin ücretli askerlerinden kurulan bu ordu, kalın duvarların arkasında müdafaada ve hayatı denizlerde geçmiş tecrübeli kaptanlarla Haliç'i, Jan

Jüstinyani gibi kara savaşlarında bilgili kumandanlara sahip olduğu için şanslı idi. İmparatorun başkanlığında toplanan büyük harb meclisinde, genç Türk Hakanının çadırını karşısına kurduğu ve o müthiş topların dövdüğü Sen-Romen kapısını kimin savunacağını bizzat imparator sorduğu zaman, herkesin başını eğdiği ânda Jüstiyani ayağa kalkmış, Konstantin'i saygı ile selâmlamış: «— *Burayı, Hazreti İsa'nın şerefine ve Ruh-ül Kudüs namına ben koruyacağım.*» demişti.

İmparator Vlakerna sarayını, bir ikinci kale haline getirmiş, İmparatoriçe ve saraya mensup olanlar, Yani Kantagözen'in müdafaasına bırakılmıştı. Yedisinden yetmişine kadar herkes, şehrin korunmasında vazifeli idiler. Kiliselerden demir, gümüş, altın ne varsa toplanmıştı. Balmumu, Türk gemilerinin üzerine «*Rum Ateşi*» adı verilen yanar kulelerin atılmasında kullanılıyordu.

İçerdekilerin bu hazırlığı karşısında, dışardakilerin baskısı, müthişti: Sultan Mehmet, Galatadaki Cenevizlileri kalelerinin içine tıkmış, şehri çevreliyen kalın surların dışında ne varsa, hepsini ele geçirmişti. Kendilerine «Prens Adaları» denilen, bizim bugünkü Büyükada, Heybeli, Burgaz ve Kınalı, Baltaoğluna karşı kendilerini son âna kadar savundular. Heybeli'de, çilekeş siyasî ve dinî sürgünlerin kapatıldığı manastırdaki zırhlı şövalyeler teslim olmadılar, intihar ettiler. Nisan ayının ortasında, tarihlerin «*Şarkî Roma İmparatorluğu*» adını verdiği ve bir zamanlar, Arab çöllerine kadar uzanan Bizans Devleti, kalın duvarlarının arkasında, İstanbul şehrine kapanmış bir dertli idi.

Fatih'in, İstanbul savaşlarında üzerindeki zırhı.
(Düşmanları bile şöyle der: Elli dört gün, beyaz atının üzerinde ve mu..arebenin en ön saflarında idi...)

★ — *HİRİSTİYAN AVRUPA HOMURDANIYOR:*

İmparator Konstantin'in Türk abluka hattını yardırarak, bütün Hiristiyan Avrupaya gönderdiği «imdad sesi», kilisenin tam hâkimiyeti altında olan ülkelerde, derin akisler yapmıştı. Papa, Batı'nın dört bucağına elçiler göndermiş, *mahzun ve dertli kardeşe, salib'in müthiş düşmanına karşı yardım için koşmaları*'nı istemişti. Macaristanda, Türkler karşısında taliini iki defa denemiş olan Jan Hunyad'ın komutasında büyük Haçlı Ordusunun toplanması başlamıştı. Edirne'ye doğru yola çıkan yabancı elçiler, Türk Hakanını, ya Bizans surlarının eteğinden geri çekecekler, veya O'na «*bütün Avrupanın karşısında*» olduğunu bildireceklerdi.

Demir bir el, sarsılmaz bir azim, eşi görülmemiş bir siyaset ve askerlik dehâsı, yirmi yaşının içindeki bir «delikanlı» da, nelere erişebileceğinin isbatını yapmak istercesine, Avrupa böylece homurdanırken, 30 nisan 1453 günü, ellerini inandığı Allahına şükran ve minnetle kaldırıyor: «— *Çok şükür Yarabbi... Şehr-i Konstantaniyeyi kuşatmak lutfunu esirgemedin. Şimdi onun fethini bana müyesser eyle...*» duasını ediyordu.

Mayıs sayımızda, *feth-i mübîn*'e ayırdığımız sahifelerde, biz de, inşaallah, Fatih'in askerleri içinde olacağız, *Fethin Tarihi*'nin sahifeleri içinde dolaşacağız!

BİR KİN ve ZULMÜ

Birinci Dünya Harbinde yenilerek Mondros mütarekesini imzaladığımız zaman, kuvvetlerini İstanbul'un emrine rağmen terhis etmiyen tek kumandan, Altıncı Ordu Kumandanı Ali İhsan Paşa idi. Musul'u da İngilizlere teslim etmek istememiş, Sadrıâzam Ahmet İzzet Paşa'ya, Musul'un İngilizlere tesliminin mütareke şartlarına aykırı olduğu yolundaki ısrarlı görüşü, İngilizlerin eline geçmişti. 8 Şubat 1919 da, İstanbul'a gelen Mısır İngiliz Orduları Başkumandanı Mareşal Allenbi, bizzat Padişah Vahidettin'den Ali İhsan Paşa'nın azlini ve derhal İstanbul'a getirilmesini istemişti. Saray ve Bâb-ı âli İngiliz tazyikine karşı koyamamış, Ali İhsan Paşa, Harbiye Nazırı Ömer Yaver Paşanın 12 Şubat 1919 tarihli şifreli telgrafı ile Altıncı Ordu kumandanlığından azledilerek, hemen İstanbul'a dâvet edilmiş, kendisine, itimad edeceği çeşitli kaynaklardan maharetle teminat verilmiş, 22 Şubat'ta Ordu merkezi olan Nusaybin'den hareket etmiş, Haydarpaşa istasyonuna 1/2 Mart 1919 gecesi gelmiş, Teşvikiye'deki evine gitmeye imkân bulamadan tevkif edilmiş, Arapyan Hanına hapsedilmiş, Mart 1919 sonunda da, İngilizlerin, Osmanlı devletinin istemedikleri büyükleri için sürgün yeri olarak seçtikleri Malta adasına sürülmüştü. Osmanlı Ordu Kumandanları içinde, hakkında böylece en ağır muamele yapılmış, tazyik edilmiş biricik Ordu Kumandanı Ali İhsan Paşa olmuştu. Bu neticede, Ali İhsan Paşanın harb içinde İngilizlere karşı kazandığı zaferle, ele geçmiş ve millî mücadele için askerin asla terhis edilmemesini, çete teşkilâtı yapılmasını, silâhların dağlık mıntakaya kaçırılmasını Sadrıâzam İzzet Paşaya tavsiye eden ve ele geçen mektubunun tesiri olduğu muhakkaktı. Hattâ Küt-ül-Emmare'de esir edilmiş olan İngiliz generali Tavshend'in, Paşanın tevkifine muvafakat aldıktan sonra, mütareke için delâlet ettiği bile söylenmişti.

Ali İhsan Paşa, bir defa Malta'dan kaçmak istemiş, muvaffak olamamış, İkinci teşebbüsünde muvaffak olarak Ankara'ya geçebilmiş, millî mücadeleye katılmıştı. Şimdi, Malta'daki sürgün hayatını ve kaçışına ait tafsilâtı, bizzat kendisinden dinliyeceksiniz...

Ali İhsan Paşa, «Siyasî Sürgünler Adası» Malta'dan Ankara'ya nasıl kaçtı?

★ — *MALTADAKİ SÜRGÜN HAYATIMIZ:*

Ben Maltaya geldiğim zaman, siyasî mahkûmlardan çok harb sahalarında esir edilmiş şahsiyetler vardı. Oradaki vatandaşlarımı görünce, kederim biraz hafifledi. Derdimi unutur oldum. Günler geçtikçe, İstanbuldan yeni şahsiyetler geliyordu. Hâdiseler de bize heyecan verecek şekilde süratle cereyan ediyordu. Anadoluda kımıldama başlamıştı. İngiliz, Fransız ve İtalyan gazetelerini okumamıza müsaade ettikleri için Türk milletinin kendisini kurtarma yolundaki kahramanca silkinişine ait haberleri adetâ yutar gibi okuyor, yavaş sesle tahlillerini yapıyorduk.

★ — *HARP HÂTIRALARIM:*

Bir yandan İstanbul gazeteleri de geliyordu. Bu gazeteleri okudukça Anadoludaki hâdiseler hakkında tafsilât ve malûmat alıyorduk.

Esasen gerek Pontus isyanı ve gerek Türkiyedeki Rusların şımarıklığı ve Yunan gazetelerinin neşriyatı daha evvelden dikkatimizi çekmişti. Gerek ecnebi mat-

buatı dikkatle takip ve tetkik ederek Anadoludaki Millî Mücadele hakkında aşağıda yazılı hulâsayı peyderpey elde ettik: İngilizlerin Türkiyede muhtelif yerleri işgal etmelerine mukabil, Fransızlar Adana; İtalyanlar, Konya; daha sonra Kuşadası ve Söke taraflarını işgal etmişler ve Yunanlılara da İzmir ve civarının hediye edileceği şüyu' bulmuştu. Bu şayialar, Nisanda müphem şekilde ve fakat Mayıs ayı iptidasında sarîh olarak gazete sütunlarında görülmüştü. Bunun üzerine İzmirde bir miting yapılmış; halk heyecan göstermiş; Damat Ferit Paşa hükûmeti İzmirdeki Vali ve 17 nci Kolordu Kumandanı Nureddin Paşayı azletmiş... Kanbur İzzeti vali, Ali Nadir Paşayı kumandan tâyin edip İzmire göndermiş.

13 Mayıs 1919 da İngiliz Akdeniz filosu kumandanı Amiral Calthrope, İzmir Valisine, mütarekenin yedinci maddesi mucibince İzmir kışla ve istihkâmlarının 14 Mayıs 1919 da Müttefik Devletler tarafından işgal edileceğini bir nota ile bildirmiş. 14 Mayısta Ali Nadir Paşa bu hususu maiyetine tebliğ etmiş; 14 Mayıs öğleden sonra işgalin başlıyacağını, Müttefik Devletlerin istihkâmlara birer müfreze göndereceklerini, bunlara top kamalarının, nişangâhlarının vesair aksamının teslimini, katiyen hiç bir mümanaat gösterilmemesini emretmiş. Bundan sonra ayni gün akşamı diğer bir emirle 15 Mayıs sabahı İzmir Şehrinin de Yunan askerleri tarafından işgal edileceğini bildirmiş. Bu suretle işgal gûya bir muahede icabı ve dostane bir şekilde yapılacak imiş. Fakat Yunan askerleri şehire çıkar çıkmaz yerli Rumlar da iltihak ederek âdeta bir katliâm yapılmış; oradaki askerlik kalem reisi Miralay Süleyman Fethi Bey şehit edilmiş; Kolordu kumandanı vesaire esir alınmış. Yunanlılar sade şehrin işgaliyle iktifa etmiyerek gûya şehrin emniyeti ve müdafaası için bir kol ile Manisa ve diğer bir kol ile Aydın taraflarına doğru işgal sahalarını genişletmeğe başlamışlar.

Erzurumda daha 1919 Martında başlamış olan Müdafaai Hukuk hareketleri ve teşkilâtı, orada Kolordu Kumandanı bulunan Kâzım Karabekir Paşanın teşvik ve himayesiyle inkişaf etmiş ve nihayet Mustafa Kemal Paşanın orava çağırılmasiyle, Erzurum Kongresi istiklâl mücadelesinde mühim bir merhale ve hamle teşkil etmiştir. Denilebilir ki Mustafa Kemal Paşayı ilk destekliyen ve ona cesaret veren halk kuvveti, Erzurum Kongresinde meydana çıkmıştır.

Diğer taraftan İstanbul hükûmeti, isyan halinde bulunan Mustafa Kemalin derdest ve tevkif edilmesini Erzurumdaki 15 inci Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşaya emretmiş olduğu halde, Kazım Karabekir, İstanbulun bu emrini dinlememiş ve her zamanki gibi kendisine itaat edeceğini Mustafa Kemal Paşaya, bu münasebetle, teyid eylemiştir.

★ — *MİLLÎ MÜCADELENİN BİZE VERDİĞİ NEŞE:*

Erzurum Kongresini ve Mustafa Kemal Paşanın istifasını haber alınca neşe ve ümidimiz artmıştı. Şimdi, bizdeki keyfi ve heyecanı, görmeli... Sevincimize hadd-ü payan yok idi... O zamana kadar hayatlarından ümidi kesmiş görünen İstanbul sürgünleri, harp mücrimi sayılan nazırlar, Ermeni tehciri ile ilgili zannedilen valiler, İttihatçı merkezi umumî âzaları, Ziya Gökalp, Ağaoğlu Ahmet, Salâh Cimcoz, Celâl Nuri, Velid Ebuzziya vesaire, neşe içinde dolaşmağa ve Cimcozun kahkahalariyle çocuk gibi zıplamağa başlamışlardı. Rahmetli Ağaoğlunu, böyle bir neşeli ânımızda, verandada kovalarken zavallının düşmesine sebep olmuştum. Hamdolsun, bir ârıza olmadığını görünce sevinerek merhumu kucaklamış ve öpmüştüm.

İngiliz ve İtalyan gazetelerinde sık sık Anadolu haberlerini okuyarak millî hareketleri takip ediyorduk. Fakat işin asıl tatlı tarafı, Antalya ve Roma üzerinden İtalyan postasiyle Maltanın, Valetta şehrindeki bir dostumuza gelen Türkçe Anadolu gazetelerinin Millî Mücadeleye ve kongrelere dair verdikleri tafsilâtı okumak idi.

Artık hepimiz plâtonik birer Anadolu müçahidi, aşırı derecede Mustafa Kemal taraftarı, nasyonalist veya İngiliz tâbiriyle müfrit Kemalist kesilmiştik.

Maltada, 1919 senesi böylece geçti; fakat, henüz, Anadoluda beklediğimiz kati hamle ve hareketler hasıl olmamıştı. 1920 Martında İstanbuldaki İngilizlerin yeni bir çılgınlığı, (İstanbulu işgal ediyoruz) bahanesi altında 16 Martta Şehzadebaşındaki karakola hücumları, Mebuslar Meclisini kapatarak, mebusları birer birer ya-

Ali İhsan Paşa'nın Malta'ya sürgün edildiği ilk günlerde, mahkûmlar adasının «kıdemli» misafiri olarak, kendisinden en yakın alâkayı gördüğü, eski dostu Eşref Sencer Kuşçubaşı'ya: Eşref Beyefendiye. Malta hâtırası. 22 Mart 1335 **(1919)» ithaflı fotoğrafı.**
(Üzerinde, Haydarpaşa istasyonunda yakalandığı elbise.. Fakat PAŞALIK apoletleri yok...)

kalayıp tevkife başlamaları, halkın sabır kesesini patlatmış; fizik kaidesi mucibince, tazyik çoğalınca, içeriden mukavemet ve nihayet kabı patlatmak hâdisesi vukua gelmiş. Kaçanlar, Anadoluya geçmişler; kaçamıyanlar, Malta yolunu tutmuşlar...

Şimdi yeni bir Malta yaranı kafilesi gelmiş idi. Bunlar arasında Cevat Paşaların, Mersinli Cemal Paşaların, Yakup Şevki Paşaların, Rauf ve Kara Vasıf Beylerin bulunduklarını görünce hayretten donakalmıştık; bunlar neden Anadoluya kaçmamışlar?! Ali Çetinkayanın da bunlar arasında bulunmasına şaşırdık...

Koca göbeğiyle Mebusan Meclisi Reisi Celâleddin Arif kaçmış; Fevzi Paşa kaçmış; bunlar kaçmıyarak, Maltada bize çile arkadaşı mı gelmişler? İstanbuldaki 16 Mart çılgınlığı, 1920 Nisanının 23 üncü günü Ankarada Büyük Millet Meclisinin açılmasına sebep olmuş. (Hah! Şimdi artık, ümit ettiğimiz tarzda işler yoluna giriyor) diyerek yeniden neşeli heyecanlara kapıldık; konuşuyor, zıp zıp sıçrıyor; her köşe başında bir sokak hatibi gibi propaganda veya teselli nutukları söylüyorduk. Muhafızların Türkçe bilmemeleri işimize yarıyordu; İngilizlere atıp tutuyorduk.

★ — *MALTADAN KAÇMA TEŞEBBÜSLERİ:*

23/4/1920 de Ankarada Büyük Millet Meclisi açılarak Anadolunun istiklâli ve Misakı Millî Mücadelesi ilân olunduktan sonra, artık bende, Maltadan kaçarak Anadoluya iltihak fikri uyanmıştı. Maltadan kaçabilmek pek mühim bir mesele olduğundan bunun muhtelif şekildeki çarelerini düşünmeğe ve aramağa başlamıştım. Kampta aldığım İngilizce dersleri kâfi derecede anlaşmağa imkân veriyordu...

Rauf Beyin Maltaya gelmiş olması, bana ondan istifade fikrini ilham etmişti. Maltanın bir ada olması, bir denizcinin bilgi ve tecrübesinden yardım görmeği icabettiriyordu.

Dışarıdan bir yardımcımız olmazsa, bu işi başarabilmek mümkün görünmüyordu.

Anadoludaki millî hareketler, inkişaf ettikçe, İngilizler, Maltada bize biraz nefes aldırmağa başladılar. Yaz sıcaklarında denize girmek fırsatı verildi. Muhafaza altında adanın ıssız bir koyuna gidip deniz banyosu yapmağa başladık. Haftada iki gün, bir kaç saat için, şehirde serbestçe dolaşmak müsaadesi de verildi. Maltalıların yardımiyle şehirde münasebetler tesisine başladık. Ben, hariçte mandolin dersi almağa başladım. Şehirde ne ile meşgul olduğumu örtmek için bunu bir çare olarak yapıyordum; ayni zamanda ruh sıkıntısını bertaraf etmeğe bir vesile teşkil edi-

yordu. Şimdi (Kırkından sonra saz çalmak) vaziyetinde görünüyordum. Benim gibi bu işleri yapan başkaları da vardı. Deniz kenarında gezmeğe, sandala binmeğe, ufak yelkenli kotra dolaşmalarına başladık. Bu arada vapurların seferleri, pasaportsuz vapura binmek imkânları aradık. Benim gibi kaçmak isteyen, bu sevdaya düşen başkaları da belirdi; bunların bir kısmı, Ermeni tehciriyle ilgili göründüklerinden idam edilmekten kurtulmak emeliyle kaçmak istiyordu. Parası olanlar vapurla ve gizli pasaport tedarik ederek İtalyaya geçmek yolunu arıyorlardı. Ben, Rauf, Kara Vasıf, Galatalı Şevket, Millî Mücadeleye iştirâk için uğraşıyorduk. İzmir valisi merhum Rahmi de bize katılarak Anadoluya geçmeği düşünüyordu. Raufun kaptanlığı, bizi bir deniz sergüzeştine sürüklüyordu. Ben, Maltadaki ölü hayattan bıkmış olduğum için, ne olursa olsun, kaçmağı göze almıştım ve deniz sergüzeştinden korkmak istemiyordum. Bir sandal ile Maltadan Sicilyaya geçmek teşebbüsü çok tehlikeli ve çılgınca bir hareket olduğundan bunu yapabilmek için ölümü, Maltada oturmağa tercih edecek derecede gözü pek ve dinamik olmak lâzım idi; fakat, maksat, denizde boğularak Maltadan kurtulmak değil, sağ, salim İtalyaya geçip daha sonra Anadoluya atlamak ve İstiklâl Savaşına iştirâk etmek sevdasında ve **azminde idim.**

Bunun için bulunacak çarenin az çok emin olmasını düşünüyordum. Denizden sandal ile kaçmak teşebbüslerini denemeğe başladık. Nihayet bir gün, katî karar ile bir yelkenli sandala binerek, Maltadan açıldık. Sekiz kişi idik. Sahilden biraz açıldıktan sonra, rüzgâr kesildi. Yelken düştü; biz dönmek zorunda kaldık. Kürek çekerek Adaya geri geldik. Muhafızlara bahşiş vererek geç kalmamızı kapattık. Sade yelken ile bu işin yürümiyeceğini kabule mecbur olduk.

Bu arada, iki zengin arkadaş, pasaport ile vapura binip kaçmağa muvaffak oldu. Biri Van Valisi Cevdet, diğeri Acente Mustafa Bey idi. Kaçtıklarını anlayınca, beni aralarına almadıklarından dolayı, günlerce bu iki yoldaşa kızgınlığım geçmedi...

Bu esnada postadan bir kart aldım; sansürden kurtulup gelmiş; bu bir kartvizit idi:

Büyük Millet Meclisinde Ertuğrul Mebusu
Osmanzade Ahmet Hamdi
(Yenigün gazetesi Müdürü Mesulü)

6 Şubat 1921 (1337) tarihini taşıyan bu kartta şu yazı yazılmıştı:

İhsan Paşaya:

Muhterem Paşa, Türk, kahramanları pek sever; arkanızdan koşacak yüzbinlerce, erler lisanı konuşan Türkler var. Büyük tarihli, büyük Türk sizi bekliyor. Koş gel.

Ahmet Hamdi

Ben, zaten, havalanmış idim.. Mümkün olsa uçmak istiyordum. Ruhumun, enerjimin bu kadar kaynadığı bir zamanda elime gelen şu kart, beni büsbütün coşturdu. Bu kart nasıl gelmişti?! Nihayet anladım. Londraya giden murahhaslarımıza verilmiş; onlar İtalyada postaya vermişler. Maltaki sansür de bir mahzur görmemiş; veya dalgınlığına gelmiş; daha evvel Kastamonuda neşredilen Açıksöz gazetesinin 3/11/1920 ve daha sonraki nüshaları da ayni suretle bana gönderilmişti. İsmail Habibin o zaman başmuharrirlik ettiği bu gazetede lehimde hayli yazılar vardı. Ben o zaman henüz 38 yaşında idim. Esasen uçarı akıncı tabiatım, bu yaşın verdiği zindelik ve Birinci Dünya Harbinde kazanmış olduğum muharebelerin ve muvaffakiyetlerin neşeli hatıraları, kaçmak için beni mütemadiyen kırbaçlıyordu. Arada sırada vatanımdan ve vatandaşlarımdan aldığım bu çeşit ilhamlar ve telkinler, büsbütün beni rahat durmaz bir hale sokuyorlardı.

Nihayet, İttihatçı nazırlardan Kara Kemalin komiteci ruhu ve kafası imdadımıza yetişti; Ermeni meseleleriyle ilgili görülen valiler, Kara Kemalin tertibiyle bir kombinezon yapmışlar; herkes birer miktar para katmış; İttihat ve Terakkinin mirasından da istifade edilerek Basri Bey isminde eski bir İttihatçı arkadaşın dışarıdan işbirliği yapması sayesinde bir kaçma plânı hazırlanmış; beni de aralarına, Anadolu mücadelesine iştirâk ile vatana faydası dokunacak bir kumandan olarak, almışlar. Hareketten bir gün evvel bana bu tertibi ve hareketi haber verince, elimi kaldırarak, (Hey Allahım, kaçmak için gözlerimi havaya dikerek bulutlar arasından ümit ararken, yerde ayaklarımın önü-

ne kaçma vasıtası gönderdin. Sana ne kadar şükretsem kâfi gelmez) dedim ve gözlerim sevinçten yaşardı.

İngilizlerin duymamaları ve bizi yakalamamaları için en ufak tedbirsizlik yapmamak, telâş ve fevkalâde hareketler göstermemek icap ediyordu. Düşman yalnız İngiliz muhafızlar değil idi. Kaçacaklar listesi haricinde bulunan diğer, esir yoldaşlar ve çilekeşler, beşer zayifliğine kapılarak kendilerinin bu tertibe dahil olmamalarından dolayı kıskanabilirler ve bizi de kurtulmaktan men için (Anca beraber, kanca beraber) diyerek İngilizlere ihbar edebilirler idi. Şu halde kampta kalacak olan diğer arkadaşlarımızın kaçma tertibimizi çakmamalarına dikkat etmek icap ediyordu.

İşte bu dikkat ve ihtiyatın müsaadesi nisbetinde hazırlanmağa başladım. Benim, birbiri içinde iki odam bulunduğundan arkadaki odada kimse beni göremez idi; yavaş yavaş yükte hafif, pahada ağır şeylerimi ayırıp üstüme aldım. İki kat yedek çamaşır ve ince esvabımı da üstüste giydim. Hepsinin üzerine ince bir pardösü giyerek kamuflâj, örtme işini ikmal ettim ve bu suretle izin zamanı kamptan muayyen saatte her zamanki gibi çıktım. Çıkarken imza defterine bir kargacık burgacık çizgisini imza yerine koydum.

★ — *MALTADAN KAÇIP KUŞADASINDA ANADOLUYA KAVUŞMA:*

Bu defaki firar teşebbüsümüzün artık muvaffakiyete varacağına şüphe yok idi. 5 Eylül 1921 Pazar günü bizi kurtaracak nakliye vasıtası Maltaya gelmişti; bu, Tricotti isminde küçük bir İtalyan kaçakçı gemisi idi. Tunustan yüklediği sığırları Malta Adasına getirmiş ve askerî bir liman olan (Marsa Siroco) ya girip orada bu hayvanları rahatça karaya çıkarmak müsaadesini almıştı. Büyük Liman adındaki diğer ticaret limanında yolcu gemileri, gümrük, sandallar ve halk bulunduğundan çok kalabalık idi. Marsa Siroco'da ise sadece beylik gemiler bulunduğundan ve halkın buralarda hiç bir işi olmadığından tenha idi. İki liman arasında uzun bir dil veya yarımada üzerinde Valetta şehri vardı.

İngiliz harp gemileriyle sahil arasında bir yere demirlemiş olan Tricotti, hemen yükünü boşaltmış ve 6 Eylül 1921 Salı gü-

Malta siyasî sürgünler yârânından bir grub, Eşref Beyin tamir ettirdiği camiin iç kapısında.

(Önde merkez kumandanı Cevad Paşa, Miralay Veysi Bey, Cihangiroğlu Hasan Can, Ali İhsan Paşa, en arkada Eşref Bey... Hayatta kalan da bir O, bir de Cihangiroğlu...)

nü akşamı Napoli'ye hareket etmek üzere evrakını vize ettirmişti. Biz de ayni gün kamptan izinli çıkarak, her zamanki gibi Valetta'da dolaştıktan sonra geminin bulunduğu limanın sahiline doğru, muayyen ve aralıklı gruplar halinde gidecektik. Orada güya gemi tayfası, mürettebatı imiş gibi bu sahilden geminin kendi sandalına binerek gemiye girecektik. Bu suretle bir senedenberi uğraştığımız kaçma teşebbüsü, artık bu defa, muvaffakiyete ulaşacaktı.

Kara Kemal, bu teşebbüsün esasını düşünmüş ve tertip eylemiş idi. Basri ismin-

de eski İttihatçılardan ve süvari zabitliğinden emekli bir arkadaş da İtalyada hazırlık yaparak bu gemiyi bulmuş ve kaçakçılar ile sözleşerek Maltaya göndermişti. Böyle işlerde becerikli ve açıkgöz bir Maltalı kaçakçı, bu teşebbüsün tekmil teferruatını bizzat tanzim ve icra etmeği üzerine almıştı. Malta Adasındaki binme işlerinde de diğer bir Maltalı kılavuz, yerli polis kıyafetiyle bize yol göstermişti. Basri Beyin gayret ve himmetlerini burada takdir ve teşekkürle yadederim.

Firar teşebbüslerimiz hakkında, Hüseyin Cahit Yalçın, 1925 senesinde Tanin gazetesinde neşrettiği Malta hâtıralarında şu mütalâaları yazmıştı: «— *Firar teşebbüsüne iştirak edenlerin isimlerini tamamen hatırlamıyorum. Aklımda kalanlar şunlardır: Rauf Bey, İsmail Canbolat Bey, Rahmi Bey, Kara Vasıf Bey, Ali İhsan Paşa, Galatalı Şevket Bey... Kaçacak olanların Anadolu Mücahedei Milliyesine faydalı olacak zevat arasında intihabı cihetine itina edilmişti. Rauf, Kara Vasıf ve Şevket Beyler zaten bu mücahede erkânından idiler. Ali İhsan Paşanın da değerli bir kumandan sıfatiyle Anadoluda bulunmasına lüzum görüyorlardı. Bundan dolayı kendisini tertibata ithal eylemişlerdi...*»

Burada bahsolunan kaçma teşebbüsü, sandal ile yaptığımız ilk teşebbüstür.

6 Eylül 1921 Salı günü akşamı hareket edecek Tricotti vapuruna 16 arkadaş şu suretle ve üç kafile halinde binmiştik; her kafilede bir kişi takip edilecek yolu biliyor ve diğerleri onu takip ediyordu:

Birinci kafile — Ali İhsan Paşa, Ahmet Bey, Fevzi Bey, Sabit Bey, Necmi Bey;

İkinci kafile — Mahmut Kâmil Paşa, Bedri Bey, Nevzat Bey, Gani Bey, Faik Bey;

Üçüncü kafile — Memduh Bey, Muammer Bey, Tahsin Bey, Şükrü Bey, Macit Bey.

Kara Kemal, Maltadaki işleri tanzim vazifesini deruhte etmiş olduğundan hepsine nezaret etmiş ve en sonra gemiye binmiştir. Hepimiz saat üçte esirler kampından, her zaman olduğu gibi, izinli çıkmıştık. Kılavuzu uzaktan sükûnetle takip ettik; gemi kaptaniyle bir gemi tayfasının bizzat kürek çektikleri sandala ayrı ayrı üç kafile halinde bindik...

İlk kafile olarak, gemiye bindiğimiz zaman, bizi kış anbarına attılar. Kaçakçı gemisinin 200 metre kadar yakınında bir İngiliz beylik gemisi vardı. Malzeme deposu imiş. Bunun üzerinde bize bakan İngiliz askerlerinin önünden sükûnet ve neşe ile geçerek gemiye yanaşmış idik. Fakat gemi üzerinde kalabalık ve heyecanlı konuşma ve gülüşme göstermemek için anbarda saklanmak lâzım gelmişti. Anbar kapağının üzerine muşamba da çekildiğinden hiç hava alamıyorduk. Havasızlık ve karanlık içinde, heyecanlı maceranın neticesini, bir ölü sükûnetiyle bekliyorduk; hepsi iyi; fakat bir hava deliğinin bulunmaması çok fena idi. İçimizde terleyenler, spazmoz geçirenler, ah ve of çekenler, heyecanla hızlı hızlı tıkanacak gibi soluyanlar eksik değildi. Diğer kafileler de birbiri arkası sıra sükûnetle geldiler ve anbara tıkıldılar. Bu zamana kadar sıcak ve pis nefes kokusu çoğalmış, ve havasızlıktan bunalma, son dereceyi bulmuştu, diri diri mezara sokulmuş gibi güçlükle soluyorduk. Hepimiz kan ter içinde ölüm azabı çekiyorduk..

Akşam saat yedide 16 arkadaşın gemiye binme işi tamamlanmıştı. Vapur süratle demirini alarak saat yedi buçukta hareket başladı. Hava kararmıştı. İki saat sonra, Malta, hayâllere karışmış oldu. Artık kış anbarından bizi çıkardılar. Baş anbara bir kaç yelken bezi serilmiş ve kapakları açılmış idi. Oraya geçtik ve tayfa için hazırlanmış haşlama patatesten yapılmış bir yemekle karnımızı doyurduk. Uyumağa başladık.

Gece karanlığında uzaktan görünen perakende ışıklar, bazı arkadaşlarda evham ve endişe uyandırmış... Valilerden birisi beni uyandırarak ışıkları söyledi. Kaptan köprüsüne çıktık. Yıldızlara ve fener ışıklarına bakarak takribî bir surette cihet tâyin eyledim. Görünen ışıkların Sicilya sahilindeki fenerler olduğunu ve bu sahile yaklaşmakta olduğumuzu söyliyerek heyecanlarını teskin ettim. İngilizlerin takibinden hiç bir eser olmadığına ikna eyledim. Biraz sonra ortalık ağardı. Sicilya sahili sislerin arasında farkedilmeğe başladı. Meğer, ışıkların bir kısmı da balıkçı gemilerinin ışıkları imiş...

7 Eylül 1921 Çarşamba sabahı Sicilya Adasının şark kıyılarını şimâle doğru takibe başladık. Artık İtalyan kara sularında bulunuyorduk. Nihayet Mesina Boğazına girdik. Akşam üzeri ortalık karardığı za-

Ali İhsan Paşa'nın hâtıratında bahsi geçen Malta sürgünlerinden bir grub.
(Oturanlar sağdan sola: Sıvas Valisi Ahmet Bey, Harput (Elâzığ) Valisi Sabit Bey, Adliye ve Evkaf Nazırı İbrahim Bey, Ordu Sıhhiye Reisi Doktor Süleyman Numan Paşa. Ayaktakiler, soldan sağa: Bursa mebusu Rıza Bey, İstanbul mebusu Selâh Cimcoz Bey, Tanin gazetesi başyazarı ve İstanbul mebusu Hüseyin Cahid Bey, Bolu mebusu Habib Bey.)

man Messina şehrinin karşısında bir ufak kasabanın limanına yaklaştık.

Bizi Maltadan kaçakçı vapuruna bindiren Maltalı kılavuz, ayni akşam Maltadan kalkan bir İtalyan vapuruna binerek Siraguze'ye geçmiş ve oradan şimendiferle bu küçük şehre gelerek bizi karşılamışıdi. Kaçakçılığa alışkın bir yerlinin sandalına binmiş ve takma bir siyah sakal takmıştı. Ağır ağır kürek çeke çeke bizim gemiye yanaştı. Asma bir iğreti merdivenden bu kayığa 16 kişi dolduk. Kürekçilerle beraber 18 kişi idik.

Kayık o kadar suya batmış idi ki, suyun üzerinde ancak iki parmak kadar bir kenar kalmıştı. Ufak bir kıpırdama ve telâş neticesi batmak, mümkün idi. Kürek çekenlerin İtalyanca şarkıları arasında, güyâ bir gezmeden geliyor gibi, seyir ederek tenha bir iskeleye çıktık. Orada diğer bir iki yardımcı kaçakçı ıslıklarla bizim kılavuza işaret veriyordu. Biz vapurdan sandala geçerken vapurun asıl iskele tarafında yerli gümrük ve muayene memurları vapura yaklaşıp girmek üzere idiler.

Çıktığımız küçük şehirde saat dokuzda kalkacak trene binecektik; fakat yetişemedik. O gece pis bir kaç otelde geceledik. Ertesi sabah vapur iskelesine giderek trenleri Messina şehrine geçiren bir (Feribot) a bindik. Vapur Messina'dan sonra Regio şehrine gitti. Orada karaya çıktık ve Napoli'ye giden bir trene bindik. Kalbra Yarımadasının garp sahili boyunca, dağlarla deniz arasında şimâle doğru ilerledik. 8 Eylül 1921 akşamı saat ona doğru Napoliye geldik. Orada indik. Tren değiştirdik. Geceleyin Roma'ya giden diğer bir trene bindik. 9 Eylül 1921 Cuma günü öğleden evvel saat onda Roma'ya vardık. Maltalı kılavuz Napoli'de bizden ayrılmış idi. Bundan sonraki hareketleri, Basri Bey deruhde ve idare etmişti. Hepimizi münasip otellere ve pansiyonlara yerleştirdiler.

10 Eylül 1921 Cumartesi, süratle resim çıkarıp pasaport almağa koyulduk. Ben süratle anavatana gitmek istiyordum. Roma'da iki Türk Sefareti vardı. Birinde İstanbul hükûmetinin Sefiri Osman Nizami Paşa, diğerinde Anadolunun mümessili Ca-

mi Bey bulunuyordu. Bu zat bizim yattığımız yerlere gelerek hatırımızı sordu; sonra Ataşemiliter Miralay (Albay) Mümtaz Bey de beni ziyaret etti ve bana yol parası verileceğini söyledi. Her ikisine makamlarında mukabil ziyaret yaptım ve ilk vapurla Anadoluya geçmek istediğimi söyledim. Bari'den ancak Pazartesi günü vapurla Kuşadasına hareket edebilecektik. Fakat, Gani, Faik ve Nevzat Beyler, hiç lisan bilmedikleri için odalarından bile dışarı çıkamadıklarından dolayı onların da ilk vapurla memlekete sevkleri münasip görülmüştü. Ben, yakalanmak tehlikesini azaltmak için, yalnız başıma gitmeği tercih ettiğim cihetle ertesi haftaki vapurla hareketim kararlaştırıldı.

★ — *ROMA'DAN KUŞADASINA :*

11 Eylül 1921 Pazar günü posta kutusuna bir mektup atarak İstanbuldaki aileme gönderdim. Kısaca (Ankaraya gidiyorum. Siz ilk vapurla Antalyaya geliniz. Oradan sizi aldırırım. Sıhhatteyim.) diye yazdım. Bu mektubumu alacak refikamın hiç bir şeyden haberi yoktu. Ölüm intizarı içindeki karanlık bir âlemden gelen bu ses kimbilir onları ne kadar heyecanlandıracaktı.

İki buçuk sene evvel Haydarpaşada yakalanmak ile şimdiki kurtuluş haberi, birbirine tamamiyle zıd, iki heyecanlı sürpriz idi...

15 Eylül 1921 Perşembe günü pasaportum hazırlandı. (Konya tâcirlerinden Mehmet Turgan) Efendi adiyle seyahat edecektim. Bugün İtalyan Hariciye Nâzırı, Ankaranın Romadaki mümessili Câmi Beye (İngilizlerin firar vakasını haber verdiklerini) söylemiş ve bizi sormuş. O da (Hepsi geldi ve durmayıp çıktılar; Almanyaya gittiler) cevabını vermiş. Hakikatte de benden başka, kimse kalmamıştı; hepsi Almanyaya gitmişti. Kont Sforca'nın otuz sene evvel göstermiş olduğu hayırhahlığa teşekkür etmek borcumuzdur.

17 Eylül 1921 Cumartesi akşamı, Roma'dan şimendifer ile Bari'ye hareket ettim. 18 Eylül Pazar sabahı Bari'ye geldik. Topçu Yüzbaşısı Muhlis Bey benim ile beraber idi.

19 Eylül Pazartesi sabahı Puglia Kumpanyasının bir vapuruna bindim. Öğleden evvel saat 10,30 da vapur hareket etti.

Şimdi ikinci bir macera başlamıştı. Bizi takip eden İngiliz İntelligence Service'i deniz üzerinde İtalyan vapurunu durdurup beni almak cüretinde bulunabilirdi. Vapurda sadece Fransızca ve lüzumunda İngilizce konuşmağa, ve bu lisanda gazeteler okumağa dikkat ettim. 20 Eylûl sabahı Aya Saranda'ya, öğleden sonra Korfo'ya, 21 Eylül sabahı Patras'a uğradık; akşam saat 17,30 da Korent Kanalına girdik.

Saat 22 de, geceleyin, Pire'ye geldik. 22 Eylül öğleden evvel Pireden hareketle fırtınalı ve soğuk bir havada Ege Denizini geçtik; 23 Eylül saat 16 da İzmir Limanına girdik. Geceyi İzmirde, vapur içinde geçirdim. Dışarı çıkmadım. 24 Eylül 1921 sabahı saat beşte İzmirden hareketle Urlaya uğradık. Üzüm hamulesi aldıktan sonra ayni gün akşam üzeri hareketle 25 Eylül 1921 Pazar sabahı saat onda Kuşadasına vardık. Bir İtalyan çavuşu vapura geldi. Pasaportumu göstererek çıktım ve hemen yere kapanarak anavatan toprağını öptüm. Kuşadasında öğle yemeği için üç saat kadar kaldım ve Ankaraya doğru yoluma devam ettim.»

Küt-ül-Ammâre'de esir ettiğimiz İngiliz kumandanı Major general Sör Şarl Tavshend. (Mütarekeye delâlet şartı olarak, Ali İhsan Paşanın tevkifini istemişti.)

Mustafa Kemal, General Sherrill Ve Bazı gerçekler...

★ — *VİCDAN AZÂBI İLE KARIŞIK HAYRANLIK DUYGUSU :*

Devletlerin de, yanlış verdikleri hükümlerden ve yaptıkları haksızlıklardan dolayı, ferdler gibi, *vicdan azâbları* vardır; Amerika Birleşik Devletleri ile millî mücadele Türkiyesi arasında böyle ruhi bir safha geldi, geçti...

Amerikada yerleşmiş bir kısım Rumlar ve Ermenilerin menfi propagandalarıyla, Amerika Birleşik Devletlerinin İmparatorluğumuz için yanlış hükümleri vardı. Yanlış ve haksız!... Hele biz, Amerika için -bugün ancak şu son Kıbrıs hâdisesi ile de biraz daha anlaşılacağı üzere...- Rusyanın safında olduğu bir görüş ve düşünce nizamının içinde yer almamızı imkânsız hale getirmiş olan tarihî kin ve garaz ile, meşru müdafaanın kaçınılmaz tecellisi olarak Almanyanın safında Birinci Dünya Harbine girdiğimiz zaman, Amerikanın yanlış ve görünüşe bakarak verilmiş hükmü, gün geçtikçe sertleşti ve harbin sonunda o meşhur Wilson Prensibleri biraz da Osmanlı İmparatorluğuna karşı duyulan hislerin ifadesi oldu... Mr. Morgentav gibi ifratçıların tahriki ile de bu duygu, devlet siyasetine temel oluverdi.

Fakat zamanla herşey anlaşıldı: Türklük, yok edilmek tehlikesi karşısında, canını dişine takıp, son müstakil devletinin yaşaması için muciżeler yaratınca, şeref neticesinin arkasından yanlış hüküm vermiş olanlar içinde ahlâk ve vicdan sahiblerinin peşimanlığı başladı: Amerika Birleşik Devletlerinde bu duygu, tertemiz bir Demokrasinin ve adaletçilik şuurunun beslenişi ile en mükemmel neticesini verdi... Amerika, Cumhuriyetimizin daha ilk senelerinde, en kıymetli siyasetçilerini, askerlerini, devlet ve fikir adamlarını, Türkiyeye, kendisini temsil etmek üzere gönderdi... Bunlardan birisi ve başlıcası, General W. Sherrill'dir.

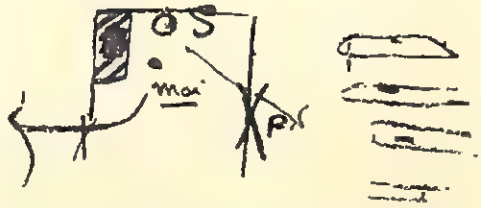

Mustafa Kemal'in General Sherrill ile sohbeti sırasında eliyle çizdiği bu kroki, Samsun'a hareketinden evvel Padişah Sultan Vahidettin'le nasıl konuştuğunu anlatmaktadır: (SULTAN) işaretli yer karşılıklı oturdukları masayı göstermektedir. (S) Vahidettin: Moi, Fransızca «Ben» demektir, o da Mustafa Kemal'dir. (P) penceredir. Sağ taraftaki çizgiler, işgal kuvvetleri harb gemileridir. Mustafa Kemal, General Sherrill'e şunları söyler:

«— Sultan mütemadiyen pencereden dışarı bakıyordu.»

Amerikan elçisi sorar:

«— Peki... Pencerenin dışında acaba ne vardı?»

Mustafa Kemal şu cevabı verir:

«— Yıldız köşkünün hemen karşısında Boğaz'da demirli olan müttefiklerin donanmasına bakıyordu.»

Yukarıdaki klişe, Gazi'nin, Amerikan elçisine bu izahatı verirken eliyle çizdiği krokidir. General Sherrill, Mustafa Kemal'in izah kudreti için der ki: «— Ve, işte bütün anlattıklarını, Siz de onunla yine yaşamış, görmüş olursunuz...»

General Sherril, Mustafa Kemal'le kısa zamanda çok yakın bir dostluk kurdu. Cumhuriyet Onuncu Yılını tamamlamış, inkılâblar yeni hayatın temellerini atmış, Gazi'nin müstesna şahsiyeti ile, çağdaşları olan Hitler, Mussolini, Stalin gibi şahsiyetlerin kıyaslanmasından doğan müsbet farklar, otoriter bir rejim içinde milleti Batıya götürme hamlelerinin ana gayesini

Amerikan Büyük Elçisinin, Mustafa Kemal'le görüşürken, İkinci İnönü savaşı neticesindeki, değeri misilsiz zafer dolayısiyle, İsmet Paşa'ya çektiği tebrik telgrafının metninden sonra gördüğünüz klişe: Başkumandan, İkinci İnönünden sonra, Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'yı ziyareti sırasında, kumandanlık makamı olan mütevazı çadırın önünde, İsmet Paşa ile beraber...

(Bugünleri unutmıyacak ve Soyadı Kanunu çıktığı zaman, savaş arkadaşına bu himmetinin hâtırası olarak bu ismi verecektir.)

münakaşa istemez açıklıkla ve eserlerin isbatıyla meydana çıkarınca, Amerika Devleti, vicdanı olan bir ferd gibi, yakın mâzideki haksız ve yanlış düşüncelerinden sıyrılmak istedi. Büyük Elçi general Sherrill'de bu duyguyu, Gazi Mustafa Kemal'in bir yıl yanından ayrılmıyarak gösterdi.

★ — *ÇANKAYADA SOHBETLER* :

Mustafa Kemal de, bu ince fikirli, duygulu, bilgili ve bilhassa açık sözlü askerden çok hoşlanmıştı. Şöyle kararlaştırdılar: Amerikan Büyük Elçisi, resmî vazifesi ile alâkalı olmıyan sık ziyaretler yapacak, genç Türkiye için öğrenmek istedikleri mevzuunda sohbet edeceklerdi. General Sherrill şöyle diyor:

«— Bu sohbetler benim için kısa zamanda, vazgeçilmez tiryakilik hâlini aldı. Çankaya köşkü, basit inşa tarzı içinde çok ince bir zevkin hâkimiyetini, rahatlığı, sadelik içinde zarafeti temsil ediyordu. Fakat Gazi'den, neden Ankarayı devlet merkezi yaptığını dinlediğim zaman, bizim Liderimiz George Washington'la olan fikir yakınlığından dolayı derin bir heyecan duydum. Fakat Mustafa Kemal, Washington'dan daha büyük ve daha ağır yükün altında idi. O, sadece bir devlet değil, evvelâ yüzyıllarca dünyaya hükmetmiş bir imparatorluğun yıkıntıları arasından milletini buldu, çıkardı. Sohbetlerimiz sırasında, hâdiseleri öyle canlı ve heyecanlı anlatıyordu ki, câzibesine kapılmamak mümkün değildi. Tesir edici bir ses tonu vardı. Karşılıklı bir masaya oturuyorduk. Evvelâ, Türk kahvesi geliyordu. Bunu, mevsime göre çay veya limonata takib ediyordu. Fevkalâde nâzik bir ev sahibi idi. Misafirinin arzu ve ihtiyaçlarını tahminde bile, nasıl insan üstü bir zekâsı var, anlamak kabildi. İzahlarını karşısındakinin daha iyi kavrıyabilmesi için daima önünde du-

★★★★★★★★

Bir Sual, Bir Cevap

«— Türk kahvesi içiyorduk. Bu, Mustafa Kemal'e kurtuluş destanı suallerime fasıla verdiğim hususî sohbet ve dinlenme zamanı idi. Bu sırada mevzuları mümkün olduğu kadar hafifletmiye çalışırdım. Bir defasında sordum:

«— Sizce vazgeçilmesi en zor iptilâ nedir?»

Hiç düşünmeden cevap verdi:

«— Yüz seneler sonrasında da heyecan uyandıracak çapta vatana ve insanlığa hizmet hasreti...»

Anladım ki, umumî sualler bile karşımdaki insanın cevabında azamet kazanıyordu.

Olduğu gibi not ettim.»

ran bloknottan sahifeler koparır, kısa cümlelerle fikirlerini tekrarlar, icabında krokiler, hattâ resimler çizerdi. Bunları yaparken izahatına devam eder, sonra bu çizdikleri üzerinde o kadar aydınlık fikirlere sahib olurdunuz ki, icab ettiği zaman onun anlattıklarını bir başkasına hiç sıkıntı çekmeden tekrar edebilirdiniz. Mustafa Kemal'in eliyle çizdiği bu krokiler, yaptığı resimler, yaşadığı devre tesir etmiş bu dikkatdeğer Liderle olan dostluğumun unutulmaz hâtıralarıdır.»

★ — *ZAFERDEN EMEĞİ OLANLARA KARŞI ŞÜKRAN DUYGUSU :*

«— En çetin savaşların ilk iki İnönü muharebesi olduğunu söyledi: Çünkü müstakil ve haysiyetli bir Türkiyenin yaşıyacağına inananlar hem içerde, hem düşmanlarına karşı zayıf, kuvvetsiz, bitkin ve hazırlıksız idiler.

Bu iki harbden bilhassa İkinci İnönü muharebesinde Başvekili İsmet Paşanın emeklerinden bahsetti ve ona çektiği tebrik telgrafını okudu, izah etti... Bir de o günlere ait resimler gösterdi.

Dünyanın az Lideri, çok nâdir Şefler, bir zaferin neticelerini paylaşmakta böyle cömerttirler. Halbuki kendileriyle görüştüğüm Başvekil İsmet Paşa, askerlik hayatından sonra Parlâmento reisliğine getirilmiş Kâzım Paşa, Erkân-ı Harbiye Reisi ve Mustafa Kemalle Türkiyenin iki mareşalinden birisi olan Fevzi Paşa, bu askerî zaferlerde Mustafa Kemal'in şahsî kudretinin ve bu arada eşsiz inisiyatifinin mutlak değerinden minnet ve sitayişle bahsettiler. Fakat O, bu duyguları arkadaşlarının kendisi hakkındaki sevgilerinin eseri olarak karşıladı. Fakat öyle hakikatler dinledim ki, bunların arkasında ve gerçek yüzünde, zaferin O'nun plânları eseri olduğunu tasdik etmemek elden gelmezdi. Anlıyordum ki, neticeleri arkadaşlarıyla taksim etmek için duyduğu his, biraz da, bu neticelerdeki himmetinin bir insanın hissesine düşenden çok, pek çok fazla olduğuna güvenin ifadesidir. Öyle zamanlar oldu ki, hâtıraları içinde benim fevkalâde gördüklerimi tashih etti:

«— Hayır!... Ben bunda yanılmışım. Eğer şöyle düşünseydim ve yapsaydım netice daha çok mükemmel olacaktı» *dediği az değildi. Hakikatçılık O'nun korkmadığı şeydi.*

Siz kimsiniz?

Amerikan elçisinin, Mustafa Kemal'le konuşmasının çok enteresan kısımları vardır ve bunların en dikkatedeğer tarafı, bizzat Atatürk tarafından anlatılmış olmasıdır. Bunlardan bir tanesini dinliyelim:

«— Büyük Türk taarruzu neticesi, Afyonkarahisar'ın kurtarılışından bir gün sonra, bir kaç Yunan esir zabiti Mustafa Kemal'in çadırına getirilmişlerdi. Bunlardan birisi, Türk Başkumandanının doğup büyüdüğü Selânik'ten gelmişti. Sima kendisine yabancı gelmediğinden ve üniformasında da hiç bir işaret görmediğinden karşısındakine kim ve rütbesinin ne olduğunu sormaya başlamıştı:

«— Binbaşı mısınız?»

«— Hayır!»

«— Albay mı?»

«— Hayır!»

«— Tümgeneral mi?»

«— Hayır!»

«— Peki, nesiniz? Kimsiniz?»

«— Ben Mareşal ve Türk Orduları Başkumandanıyım!..»

Şaşkınlığından ağzı açık kalan Yunan zabiti kekeledi:

«— Bir başkumandan apoletsiz olsun, muharebe meydanına bu kadar yakın olsun... Şimdi herşeyi anlıyorum!..»

****

Amerikaya döndüğüm zaman, o tarihte uyuşturucu maddelerin serbestçe yapıldığı Yakın-Şark'da, Gazi Mustafa Kemal'in kendi memleketinde bu insanları zehirliyen faaliyeti yasak edeceğini söylediğim zaman az kimse inanmıştı. Fakat Türkiye Büyük Elçisi memleketinin kararını resmen bildirdiği zaman başlar, hayret ve takdirle kalktı: Bu, bir beşerî ruhu anlatıyordu.

Büyük bir Millet, bizlerden kendisini anlamamızı istemekte*dir. Bu, hem vazifemiz, hem menfaatimizdir.»*

General Sherrill, memleketimizden ayrıldıktan sonra bu dost duygularını muhafaza etti ve «çok şeyler» anlattı... Öyle ki, onun notlarında, bizim bilmediğimiz «pek çok şey» var!...

Bir Yıldönümünün Hatırlattıkları

★ — İSTANBUL'DAN MAGOSA'YA SÜRÜLEN ADAM...

Doksan bir sene önce ve yine, içinde bulunduğumuz şu Nisan ayının dokuzuncu günü, İstanbul'da bulunması devrin Padişahı Sultan Aziz tarafından istenmiyen bir genç adam, donanmanın bir gemisi ile ve muhafaza altında sürülüyordu: Bu tarihten otuz dört sene önce, ağabeyisi Sultan Mecid'in ilân ettiği «Tanzimat Fermanı» ile hiç kimse, mahkeme kararı olmadan sürülemezdi amma, Reşit, Âli, Fuad Paşaların ölümünden sonra Sultan Aziz, şahsî istibdadın yoluna girmiş, istediğini sürer, kovar, atar olmuştu. Bu defa sürülenin suçu büyüktü: Bir «piyes» yazmıştı... O günün dili ile (tiyatroculuk) etmişti. Piyesinde vatandan, milletten, kahramanlıktan, hakdan, adaletten bahsetmişti. Gedikpaşadaki koskoca salaşın içini, nefes alamıyacak kadar dolduran halk, bu piyesi coşkunlukla seyretmiş, sokaklara dökülmüş, heyecandan kısılan seslerin uğultusu, bir sel gibi Dolmabahçe kıyılarına kadar akmıştı. Saray duvarının içindekinin kaşları çatılmış, önünde iki büklüm olan sadrıâzamı Mahmut Nedim Paşaya irade etmişti:

«— Sürün bu haddini bilmezi!..»

Sürülen, vatan şairi Namık Kemal'di... İstanbul'u yerinden oynatan piyesi de «VATAN ve SİLİSTRE» idi. Bir bozgun devrinde halkın haşmet günlerini hatırlaması mı? Bu, hâkim kuvvetler için kâbustu. Vatan şairi'ni piyesinin ikinci günü olan 6 Nisanda yakaladılar ve 9 Nisanda sürdüler. Nereye mi? KIBRIS'ın Magosa zindanlarına!

★ — SÜRDÜĞÜMÜZ YERDEN SÜRÜLÜYORUZ!

İstanbul'da istenmiyenlerin sürüldüğü Magosa, Kıbrıs'ta bir kale idi ve bu siyasî sürgünün üzerinden hepsi hepsi doksan bir yıl geçti: Şimdi, papas Makarios Kıbrıs'ın son Türk halkını da Kıbrıs'dan kovmıya kalkıyor.

Ne der bu hazin kadere Namık Kemal'in ruhu? Kendisini sürenlere karşı:

Mahveder kendini bülbül bile hürriyet için,
Çekilir mi bu belâ âlem-i pür mihnet için,
Din için, devlet için, can çekişen millet için,
Azme hâil mi olurmuş bu çürük ten kafesin?

Sualini sorduğu Magosa kalesinin bir gün, kendi hasreti olan hürriyet ve huzur içinde yaşama hakkının, dünkü tebeası tarafından elinden alınıb kovulduğunu gören Namık Kemal'in ruhu ne der bu hazin âkibete?

1873 de, istenilmiyen insanları sürdüğümüz yerden, 1964 de sürülüyoruz... Hepsini kendi elimizle yapmışızdır. Hiç birisi Allahın takdiri değildir: Allah bizlere; akıl, fikir, düşünce, basiret, kiyaset hislerini ihsan etmiştir. İlmin ve mantığın yolu vardır. Hepsine göz kapadık: 1878 de, KIBRIS'ı İngilizlere «emanet» ederken, 210 bin olan Ada nüfusunun yüzde sekseni Türktü. Bugün yüzde yirmi... Yunanistan, kendisinden yüzlerce mil ötedeki Kıbrıs'a nüfus ihraç ederken, biz kıyılarımızın kırk mil ötesindeki Ada'dan nüfus ithal ettik. O'nlar BUGÜN'ü hazırlarken, biz, gaflet uykumuzun horultuları arasında, O'nların çalışmalarına ümid olduk.

Namık Kemal'in sürülmesinden doksan bir yıl sonra, Kıbrıs'tan sürülmemek için direniyoruz. Bir «ceza» olan gidişin, şimdi bütün bir millet için «ümid» ve haysiyet» olmasının acısını duyabiliyor muyuz? Ah, ne olur... Bu soruya aklımız ve kalbimizle bir EVET diyebilsek.... Bir EVET diyebilsek... Namık Kemal'in zindandaki çilesi de, Makarios haydutlarının kurşunları altında can veren günahsız şehitlerin kanı da teselli bulurdu...

Ne mutlu Türküm diyene

(Kendi el yazısı ile)
ATATÜRK

TÜRK ŞECERESİ

(Şecere-i Türk)

Yâdigâr Han Oğlu Ebûl' Gazi Bahadır Hanın ölümsüz eseri

— 3 —

★ — **GAZAN HAN'IN İSTEDİĞİ TARİH:**

Kazvinli Hoca Reşid der ki:

«— Cengiz Hanın oğulları, bilinen dünyanın hâkimi idiler. Bunların arasında ilk Müslüman olan Cengiz'in oğlu Hulâgû Hanın oğlu Abaka Han oğlu Argun Han oğlu Gazan Handır. Yâni, Cengizin torununun torunu... Gazan Han tahta çıkınca beni çağırttı. Kendisine danışman (müşavir) seçti. İran mülkünün idaresini elime bıraktı. O tarihte dünyanın bilinen ülkeleri, Türk-Moğol buyruğunda idi. Aklıma ve vicdanıma emanet edilen ülkeyi, elimden geldiği kadar iyi yönelttim. Aradan bir yıl geçmişti. Gazan Han beni çağırttı. Dedi ki:

«— Tanrıya şükürler olsun... Müslüman olduk. Atamız Hülâgû Hanın Moğul diyarlarından geldiğindenberi üç nesil geçti. Bizden sonra geleceklerin Moğul yaşayışlarını, töresini, geleneklerini, uruklarını, yurt adlarını unutacaklar. Moğul ili ki, güzelliklerin, yüceliklerin kaynağıdır. Sayısız anılarımız var. Bunları derle, topla, öyle bir bitik yaz ki, bizden sonra gelenler, senin kaleminden ve dilinden bu olup bitenleri öğrenip adını kalblerinde ansınlar.»

Ben şaşırdım.. Yüce Hakana anlattım ki bu çetin işi ben Kazvinli Hoca Reşidüddin başaramam. Şu emelteş bağışlamasını diledim. Cevapladı:

«— Yok, olmaz.. Bunu sen yapabilirsin. Bizde Moğul diliyle yazılmış kitaplar var. Yazılmıyanları da hatırlayan aksakallılar sağda, solda anılarıyla barınırlar. Bunları derle, topla.. Ben de Tanrı izin verirse sana yardımcı olurum. İşte sana benim bildiklerim kişiler...»

Bunlar, yaşı yüze yakın ihtiyarlardı. Hanın sarayında bir de anlı şanlı Bey vardı ki, adı Aksal Bahadır idi. Han onu çağırdı: **«—Ben Hoca Reşide bir çetin iş diledim. Moğulun asıl soyunu en iyi Sen bilirsin. Bu işte Ona yardımcı ol.»**

Yaradana sığındım, işe başladım. Pey-

Dünyanın en yaşlı insanlarının içlerinden çıktığı Kazak Türklerinden bir tip.
(Kaybolmuş mutlu devirlerin ardından sürüklenen milyonlardan sadece bir tanesi...)

ERGENEKON'un Sonu

Geçen sayımızda baş bölümünü verdiğimiz, milliyetçi duygularımızın unutulmaz adı Ziya Gökalp, Ergenekon'un sonunu şöyle şiirleştirir. Kazvinli Hoca Reşid'in **Cami-üt Tevârih**'inde de anlattığı aynıdır:

Turan eski torak bize
Hind bir altun konak bize
Çin köşkleri kışlak bize,
Tuna boyu yaylağımız!

Yunus gibi çıktık: Hut'tan,
Büyük yurdu küçük yurttan,
Geyik girdik, doğduk kurttan,
Kılıç oldu orağımız!

Sart'lık gitti, Ugur'landık,
Soyumuzla gururlandık,
Şaman'lardan uğurlandık,
Pirler oldu yardağımız,

İlk yayıldık: Beşbalığa!
Karakurum, Elmalığa!
Çin başladı zorbalığa
Ezdi onu tokmağımız!

Sağa sola gitti ordu,
Hind'e, Rum'a bir baş vurdu,
Altın yurtta düzen kurdu,
Yine eski yasağımız!

Alplerimiz girdi harbe,
Düşmanlara attı darbe
Şimal, cenup, şarke, garbe
Akın etti kısrağımız!

Türk ayağı hangi yurda
Basmışsa başeğdi Kurd'a,

«Gökhan orda, Akhan burda»
Dedik, gitti ayağımız!

Rumen, Çin'e akın etti,
Efrâsiyâb Rûm'a gitti,
Romris adı göğe yetti,
Husrev oldu tutsağımız!

Teleler'i, Aktürman'ı,
Toplamıştı Sağd'un Hanı
Çapul etti Eşkânyân'ı,
Sevinç adlı Soğdağımız!

İlhan Mokan, Bilge Kagan,
Gaznevî'den Mahmut Sultan,
Selçuklardan Alp Arslan Han
Birer şanlı koçağımız!

Askerliği gördü tatsız,
Harzem Şahı oldu Atsız,
Bu gün Hakan, dün bir Adsız
Böyle kayar kızağımız!

Tonguz Çin'e Hakan oldu,
Hıtay Türk'ü uryan oldu,
İlk düşünen Gür Han oldu,
«Birleşmeli ocağımız!.»

Cengiz bunu tasarladı,
Dört bucağa ilgarladı,
Türk soyunu toparladı,
Turan oldu özbağımız!

Oğuzhan'danberi muhmel,
Kalmış idi «Büyük Emel»
Yüce dilek uzattı el,
Ele geçti arağımız!

Gökte yüce yıldızımız!
Bir devr açtı her hızımız!
Attilâ bir kırgızımız!
Temurleng bir kazağımız!

Fatih aldı İstanbul'u
Bâbür Hind'e eğdi yolu
Nâdir sarstı sağı, solu
Oldu bir son taslağımız!

Bundan sonra tâlih döndü,
Yıldızımız yine söndü,
Karşımızda Rus göründü,
Kesildi yurt ortağımız!

Kırım, Kazan heder oldu,
Tuna, Kafkas beter oldu,
Türkistan'da neler oldu?
İşitmedi kulağımız!

Yurt girince yad eline,
Ergenekon oldu yine!
Çıkmaz mı bir Börteçine?
Nurlanmaz mı çerağımız!

★★★★★★★★★★★★★★★★★★

gamberîmizin hicretinin 702 nci yılında (**1301 senesinde**) kitabımı bitirdim ve ona şu adı koydum: **Cami-üt Tevarih = Tarihler derleyicisi.**» Ben de herkes gibi öleceğim. Cami-üt Tevarih'i benden sonra öz ve arı Türkçe yazacak olanlara armağan ediyorum. Hep doğrudur. Onun doğrulukları yüceliğini bina etti. Türk Milleti, dünyanın en köklü, en ulu ulusudur. Bu gücü Ona Tanrı verdi. Peygamberimiz mirâçta, Cebrail'e sordu:

«— Yer yüzünde beyaz atlılar görüyorum. Bunlar hangi millettir?»

«— Bunlar, Allahın süvarîleri olan TÜRKLER'dir.»

O tarihte daha Türkler Müslümanlığı kabul etmemişlerdi. Acaba Peygamberimize, Türklerden böyle bahsettiren iç duygu ne idi? Buhara'nın yanında Kureyş köyü ve oymağı vardır. Tarihin çok, çok eski devirlerinde Ana Yurttan göçler, Arab Yarımadasına da erişmişti. O büyükler büyüğü insan, kendi ırkını ve kanını konuştu. Bundan sonraki Türk kuşakları bunları bellesin, bunlar üzerinde ömür harcasın, milletinin başka ulus-

larda bulunmıyan kişiliklerini ortaya koysun.»

★ — ÖNCE KÖK'E İNİN!..

Ebûl'Gazi Bahadır Han der ki:

«— İşte Ben, bu Cami-üt Tevarih'i elime aldım. Soyuma ait ne yazılmışsa hepsini derledim. Kendimi, bütün Türk lehçelerini öğrenmiye adadım. Gittim, Kalmuk İline yerleştim, iki yıl orada kaldım. Arab ve Fars dillerini iyi bilirim. Kazvinli Hoca Reşid, kitabını yazalı 372 sene olmuştur. O gün bugün ne yazılmışsa, hepsini bir araya koydum. Dağ, bayır, dere, deniz, şehir, kent, köy adlarını bir bir eledim, taradım. Nice yüce kentler kurulmuş, niceleri batmış. Anladım ki, birçok adları mahsusdan değiştirmişler. Bu adlar, önce geçmiş Türk utkularını **(zaferlerini)** anlatıyor diye... Acemler, Arablar, Yahudiler, Frenkler, hepsi, bizim tarihimizi yanlış yollara sürüklemek için ellerinden geleni yapmışlar. Önce dilimize saldırmışlar. Eh... Bir ulus, dilini kaybederse geride ne kalır?

Size vasiyetim olsun: Türklükle ilgili bir konuda kafanız, olup biteni kabul etmez gözükür ve yadırgarsa, olayların derinliğine inmeye çalışınız... Göreceksiniz ki, geçmişlerden gününüze gelebilecek sağlamlıkta ulusunuzdan hayat bulmuş gerçekler vardır.

Şimdi sizlere, Türk soyunu anlatacağım: Türk uruklarından önce ülkeler kuran Beş uruktur: Uygur, Kanklı, Kıpçak, Kalaç, Karlık.

KANKLILAR: Oğuz Han oğulları Türkmenlerden ayrılmamışlardı. İdil'den Hora'san'a kadar olan çevrede bunlar otururlardı. Daha sonra Isıkgöl ve Talaş sularının çevrelerine yayıldılar.

Orgenç Hakanlarından Tekeş Han, Kanklı oymağının büyüklerinden Türkân Begümle evlendi. Harzemşahlar saltanatının ünlü Hakanı Sultan Mehmet bu kızdan dünyaya geldi. Sultan Mehmet büyük bir Hakandı. Ülkesi bir uçtan Hindistan'a, bir uçtan Endican ve Türkistan'a, öte uçtan Arabistan ve Anadolu'ya varırdı. Orgenç devlet merkezi idi. Türkân Hatunun bütün yakınları Mehmet Sultanın yanına gelip İslâm oldular. Türkân Hatunun Hokand Tekin adlı bir ağabeyisi vardı. Sultan Mehmet ona, Orgenç şehrinin darogahğını **(valiliğini)** verdi. Türkân Hatunun küçük amcasının İnalcık adlı oğluna da bütün Türkistan valiliğini verdi ve adına **Gabir Han** denilmesini emretti. Kanklı oymağının ileri gelenleri Sultan Mehmedin

Moskof yayılmasına karşı en çetin direnmeyi gösterebilen Karakalpak Türklerinden bir tip.
(Yüz çizgilerine lûtfen dikkatle bakınız: Anadolu'nun bazı bölgelerinde ne yakın benzerleri var, ve biz bugün onlara ne ad veriyoruz?)

çevresine toplanmışlardı. Bu oymağın başbuğlarından Gök'e de Buhara ülkesinin yönetimini bıraktı ve adına **Gök Han** dedirtti. Kanklılar böylece Sultan Mehmed'in ülkesine yayıldılar. Talâş suyu kenarında kalanlar da Cengiz'in ordusuna katıldılar.

KARLIK TÜRKLERİ: Bunlar Moğulüstanın yüksek dağlarını yurt edinmişlerdi. Tarımcılıkla geçinirler, hayvan beslerlerdi. Cengiz Han Moğul iline Hakan olunca, Kubilây Noyan'ı bunlara gönderip kendisine katılmalarını istedi. Karlıkların Başbuğu olan Arslan Han, ailesini alıp Cengiz'in yanına geldi, ona bağlılık andı içti; Karlıklar böylecene Moğul devletinin dayanıklı oymağı oldular.

UYGUR TÜRKLERİ: Uygur demek, **yapışgur (yapışan, birleşen)** demektir. Atalar anlatırlar ki, Moğulustanda iki yüce dağ varmış. Boyu doğudan batıya kadar uzanırmış. Birinin adı **Tüm Bozluk**, ötekinin **Üstün Tekrim** imiş. Batıda da **Kut (mukaddes, kutsal)** dağı bulunurdu. Bu üç dağın ortasındaki verimli ovayı dokuz gür su sulardı. Dağların öte tarafındaki düzlüğü ise on su sulardı. On

su arasında oturana ON UYGUR, dokuz çay arasında oturana DOKUZ UYGUR derlerdi. Uygurların hepsi, 120 oymak idiler. Başlarına bir Hakan getirtmezler, bu sebeple aralarında dirlik olmazdı. Bir gün hepsi Kurultayda toplandılar. Dediler ki: «— **Böyle olmaz.. Biz iki ayrı bölüğüz. Her birimiz bir Tura** (Padişah) **seçelim. Onun buyruğundan çıkmıyalım. Bizi onlar yöneltsin.**» On Uygurlar Mingütay'ı, Dokuz Uygurlar da Gülergin'i seçtiler. Mingütay, **İlilter** adını aldı. Bu iki kişinin oğulları iki yüz elli yıl kadar Hanlık ettiler, töreyi korudular. Yüzyıllar sonra bu töre, **İdikut** adını aldı. **İdikut**, halka can veren demektir. Bu ne güzel, ne ulu ve insancıl düşünüştü? Demek ki, bundan sonra Türklerin başına geçerek onları yöneteceklerin kulağına küpe olsun ki, yönetimleri eğer **halka can verebilirse**, ona takacakları ad, **İDİKUT** olsun... Zaten böyle olmadı mı, o yönetim halk için olmaz, baştaki kişilerin kendi çıkarları için olur. Türk töresi de, böylesine kucak açmaz, alkış tutmaz.

Uygurların mutlu yılları üç yüz yıl sürdü. Sonra törelerden çıkar oldular. Savaşlarda yenildiler. Bir bölümü İrtiş suları boylarına geldiler. Yine tarımcılıkla geçindiler. Son bölümleri balıkçılığa, avcılığa bağlandılar. Öylece ki, birbirine kızdıkları zaman kötü dua olarak: «— **Dilerim Tanrıdan, develi koyunlu kişi olasın da, et yer, kımız içersin, başına da kötü günler gelir..**» derlerdi.

Cengiz Han devrinde Uygurların İdikut'u Yavrucuk idi. Cengiz Hana bağlılık andı içti. Uygurlar arasında yazma okuma bilen pek çoktu. Hesap işlerine, bac (vergi) işlerine, defter tutmaya akılları yatardı. Güzel de konuşurlardı. Cengiz Han'ın dünyanın dört bucağına yayılmış ülkelerindeki devlet işlerinin başında Uygurlar vardı. Bunlar içinde bir Görgöz vardı ki, Cengiz'in oğlu Oktay Kaan Horasan, Mazenderan ve Keylân gibi üç büyük ülkeye onu **(defter sahibi = defterdar)** yapmıştı. Uygurlar bundan böyle hemen tüm Türk ülkelerinde yazı, hesap, divan işlerine bakar oldular.

KIRGIZ TÜRKLERİ: Oğuz Hanın Kırgız adlı bir torunu vardı. Kemkemcut oymağı bunlardan üredi. Birisi Selenke, öteki Ankara Moran ülkelerinde otururdu. Bu ülkeleri, o adı almış olan iki büyük su sulardı. Kırgızlar, törelerinde Hanlarına İNAL derlerdi. Cengiz Han zamanında Urus İnal hakandı. Cengiz'e baş eğdi. Bir ayağı mor, bir gözü kırmızı Akdoğan armağan etti ki, eşi yoktu. Kırgızlar tötemci idiler. Tören ve şölenleri onlar hazırlarlardı.»

* * *

Ebül'Gazi Bahadır Han'ın TÜRK ŞECERESİ'ni dinlemiye devam edeceğiz. Yadigâr Han'ın bilgin oğlu gelecek sayımızda bize, Türk Ana-Vatanının tüm oymaklarını, başlıca olaylarla birlikte anlatacaktır.

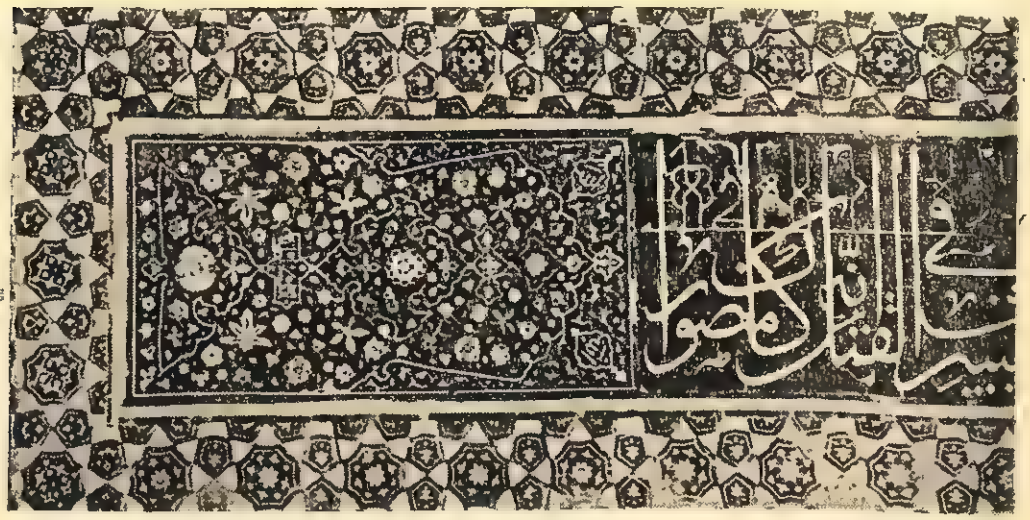

Herat şehrinde Timûrlular zamanında yapılan Yazırgâh türbesinin çini işlemeli motifleri ve mozayikli kitâbe.

(Nasıl bir sanat varlığı olduğu, sadece at ve kılıç iddialarının önünde baş eğdiren isbat olarak hâlâ ayakta...)

İnançlar yoluyla İktidar mücadelesi:

Müslümanlıkta gizli kavgaların başlaması

Yahudiliğin slâmiyete Sızması

Geçen sayımızda, Müslümanlıkta ilk gizli cemiyet olan (İhvan-ül Sefâ = Mutlu Dostlar) hareketini ve sonuçlarını görmüştük. Eski İran, ateşe tapmanın kendisine verdiği mübalâğa ve üstünlük duygusuyla, Müslümanlığın kendisini tasfiyesini hazmedememiş, gizli açık yollardan İslâmî inançlarla mücadeleye girişmişti. Bu kavga zaman zaman çok çetin olmuş, oluk gibi kan dökülmüş, mânevî yollardan maddî sahalara geçmiş, hattâ yeni devletlerin bayrağını ele aldıkları yeni mezhep ve tarikatlere kadar uzanmıştır.. Fakat hemen hemen hepsinin arka tarafında, Yahudîlik kendisini göstermiştir. Günümüzdeki tarikatlere kadar uzanacak olan araştırmalarımıza başlıyoruz.

★ — *İKİ AYRI YOL:*

Bir önceki sayımızda gördük ki, İhvan-ül Sefâ, bir «aydınlar hareketi» idi. Onlara göre hakiki Müslüman bilgi ve inanç sahibi insandı. Müslüman toplumunu yürütecek ve yönetecek olanların her birisinin ayrı bir bilgi dalında en geniş ileriliğe sahib olması şarttı. Öylece ki, milletler bile, yaradılış yeterlikleri ve özelliklerine göre, bir dünya hareketi olan «İslâm egemenliği» içinde ayrı ayrı vazifeleri olmak lâzımdı. Ne kadar ibret vericidir ki, Hüseyin Ehvazî'nin kendi eliyle hazırladığı «dördüncü risâle» de, Türklere verilen vazife, *İslâmiyet için ordu* vazifesi idi. Risâle, Peygamberimizin bir sözünü misal olarak gösteriyordu: Mirâç'da, Müslümanlığın yayılma ve yücelme devri bir tablo halinde yer yüzünde belirdiği zaman, beyaz atlar üzerindeki dalga dalga dünyanın dört tarafına yayılan ordunun askerlerinin kimler olduğunu sormuş, bu soru, bir ilâhî kader olarak cevab almıştı:

«— Bunlar, Allahın askerleri olan Türklerdir.»

İhvan-ül Sefâ, aynı inanç yolu üzerinde olan milletler için, kendi yaradılış ve mizâçlarına göre, vazifeler de vermişti: Kureyş sülâlesinin, Müslümanlığı ancak Mekke'nin kurtarılmasından sonra zorla kabul eden Muaviye Oğullarının kurduğu Emevî Saltanatı, İran Müslümanlarına göre bir «*Saltanat-ı Yezidiye*» idi... Bu aşırı Arab milliyetçiliğini temsil eden ve Müslümanlık inancı pek de malûm olmıyan saltanatı Türkler yıkarak, yerine Abbas Oğulları iktidarını getirmişlerdi. Horasanlı Ebâ Müslim'in bayrağını cesur ve yiğit elinde tuttuğu bu hareket, daha sonra, Abbasîlerin de ihanet ve vefasızlığına uğramıştı. İşte bu mücadeleler içinde, iki ayrı yol bütün çıplaklığı ile belirdi: Bir kısım, İslâm dininin çok saf ve basit ilkelerini, Allahın Birliğine ve Peygamberin risâletine inanmakla başlıyan ve gerisini Allah'la Kul arasındaki münasebete bırakan, daha çok ahlâk yoluna dönen Müslümanlığı, herkesin kolaylıkla anlıyacağı ve ortadan «Hoca = Rahib» sınıfı kaldıran bir ruh hareketi olarak mı bırakmak gerekecekti? Yoksa, ayrı ayrı kökleri olan çeşitli düşüncelerin ortaya konulması için din bir vasıta mı olacaktı?

Bu iki ayrı yol'un üzerinde olanlar, Hicretin ikinci yüzyılındanberi mücadele halindedirler: Bir çok Müslüman ülkelerde «Lâiklik» adı altında din'i, dünya'dan

ayırma ve bir vicdan hareketi haline getirme gayreti ile, din'i, dünya ve âhiret için bir temel varlık halinde, hayat nizamı sayan düşünce arasında mücadele, durmadan ve çeşitli, hattâ göze görünür görünmez safhalar geçirerek devam etmektedir.

★ — *ABBAS OĞULLARI SARAYINDA İRANLILAR ve YAHUDİLER:*

Emevilerin, diğer bir deyimle, Müslümanlığa karşı ilk çetin kavgayı yaptıktan sonra, ancak Mekke'nin kendilerinden kurtarılmasıyla Müslümanlığı kabul edenlerin devletine karşı, İran'ın eski asîl ve haşmetli Aristokratlarının, elde ettikleri Türk kuvvetleriyle mücadele ederek yıktıkları Emevî Saltanatı yerine geçen Abbas Oğulları da, iktidarı ele almalarından kısa zaman sonra kendi başlarına buyruk olmuşlar, hattâ, kendilerini iktidara getiren Horasanlı Türk Müslim'i öldürtmüşler, Harün Reşid devrinde idareyi elinde tutan Türk *Barmak Oğulları* (Bermekî) sülâlesini ortadan kaldırmışlardı.

Bütün bu olaylar, İran'ın Aristokrat çevresinde, daha başka yollar aranması düşüncesine ön verdi ve bu araştırma sırasında, bir başka millet ve din de, İslâmiyete sızma teşebbüsünde idi.. İki ayrı milliyet, ırk ve din, bu gizli sızmada birbirleriyle karşılaştılar.. Yeni gelenler: YAHUDİLERDİ!..

İslâm tarihine yüzde ve derinde bakanlar hemen görürler ki, Müslümanlığa karşı en şiddetli ve amânsız mücadeleyi Yahudiler yapmışlardı. Fakat bu karşı koyma, Yahudiliğin mizâç ve karakter belirtilerine, yâni «*gizli ve sinsi*» olma özelliğine sahipti. İhvan-ül Sefâ'ya karşı en ağır tepki ve karşıkoyma, yine Yahudilerden geldi. Çünkü Yahudilik, Müslümanlığın *Peygamber Zamanı* safiyet ve basitliğini muhafaza ettikçe, *yıkılmaz bir kuvvet* olacağını biliyor ve bütün gücü ile Müslümanlığa, aklın ve mantığın dışında ve gerisinde kalmış fikirler ve düşünceler sokmıya çalışıyordu. Bu konu üzerinde de, kendisi çok zengindi: Tevrat ve Zebûr, birer «*masal*» değil miydi? Ve, Müslümanlığa ekdiği tohumların yeşerme hâline de, İslâm'ın gerçek bilginleri «*İsrâiliyat*» dediler. Bugün, müsbet bilimin yolunda ve dolayisiyle Müslümanlığın asıl ülküsü üzerinde olan gerçek İslâmcıların savaştığı ilkel ve tehlikeli bütün inançlarda, bu devrenin menfi emekleri vardır.. Ki, aslında Müslümanlıkta olmıyan bu sonradan kasıdla getirilmiş masallara, hâlâ, «*İsrâiliyat = Yahudiden gelme*» denilir!

Bağdad Saraylarının, devrin birer bilgi ve ilim kaynağı olan kültür müesseselerinin başlarında, ad değiştirmiş, eski İran ateşe tapanlarının Müslüman olmuş bilginleriyle, çoğu, asıl adını, yâni Yahudiliğini muhafaza edecek kadar pervasız olan âlimleri vardı. Bunlar, eski Yunan eserlerinden başlıyarak, beşeriyete yön vermiş ne kadar fikir ve vicdan yolu varsa, bunları, kendi öz ve kaybedilmemiş düşünceleri içinde tercüme ediyorlar, ve bilhassa bunlara cild cild «incelemeler» yapıyorlardı. Abbas Oğullarının pek çok hükümdarı, bu hareketin başında idiler ve kendi duygularına göre, dünya insanlığına

— Sır üstüne sır! —

Hasan Sabbah, devrinin en büyük din bilgini olan Fahrettin Razî'ye şu haberi gönderdi:

«— Sen, düşündüğün gibi söyle.. Fakat bizler de, düşündüğümüz gibi söylediğimiz için dinsiz imansız deme, bizi küfürle suçlama.»

Sonra, ünlü bilgin Tûs'lu Nasıreddin'i aldı, Kartal Yuvası olan kalesine götürdü, orada ona, meşhur **ahlâk-ı Nasırî**'yi yazdırdı.

Yapmak istedikleri ne idi? Kendilerinden sonra, öyle bir kanlı tedhiş yolu açıldı ki, ilk düşünenlerin ne istedikleri, bu kan selinin içinde kayboldu gitti. Cengiz'in oğlu Hülâgû'nun yerle bir ettiği El-Emût kalesinin harabeleri arasında, esas fikri bulmak mümkün olmadı. Bugün, İstanbul'da Nuruosmaniye kütüphanesinde, Farsça yazılmış bir **Cihanküşây-ı Fî Tarih** var ki, birçok gerçeklerden bahseder, fakat kimse ele almamış. Neden? O da bilinmez!

bir hizmet olan bu didinmelere baş olmak, ilme olduğu kadar, din'e de bir hizmetti.

★ — *«DÖRT HALİFE» yi BÖLMEK:*

Bağdad Saraylarının çevresinde bu gizli-açık didinmeler, önce Peygamberlerin vekilliği ve halifeliği unvanını taşıyan «DÖRT HALİFE» yi birbirinden ayırmak, bölmek şekli için de belirdi: İran'ın mübalâğa ve haşmete bağlı fikri, kendisi için gerçek bir timsal bulmuştu: Hazret-i Ali.

Tarikatler adını alan bu düşünce ayrılığı içinde İran'ın eski inançlarının beklediği «mehdî», yâni yarının *«kurtarıcı»* sı, Yahudiler için nasıl Musa'nın sonu ise, İran için de, Müslümanlığın içinden aranan varlık oldu. Bu bilginler topluluğu, Peygamberimizin söylediği iddiasıyla, günün birinde İslâm ümmetlerinin 73 bölüme ayrılacağı, fakat bunlar arasında bir *«fırka-ı nâciye = kurtarıcı topluluk»* çıkacağını savundular. Bu hareketin başında da, Ali'nin değerini bilenler bulunacaktı: Ali, ilim şehrinin kapısı idi, O'na el vermiyen, ilâhî ilme giremezdi. Ali, Allahın arslanı idi. Ali, *«mir'at-ı süphan = mânevî âlemin aynası»* idi. Ali, kabirsiz şehid, Ali, cenazesini kendi taşıyan *«nâ bedid* = gözden ırak olmuş» idi. Ali *«mazhar-ı mev'ud = beklenilmiye hak kazanan»* idi. Ali *zâhir = gözüken,* Ali *«bâtın = Gözde değil gönülde bulunan»* idi. Dinlerin kaynaştığı bir mıntakadan konub gelen bu duygular, Zerdüşt ve Buda inançlarından da ilham alarak, bir *manevî versaret* yoluna döküldü. Böylelikle, hem Sünnî = Şiî kavgaları başlıyacak, hem de, DÖRT HALİFE arasında, doldurulmaz boşluklar yaratılacaktı. Eski İran'ın, dünya tarihinin derinliklerine dalmış medeniyet kalınlığı arasından bu fikirleri, en şaşaalı ve mübalâğalı şekilde canlandırmak işten bile değildi.. Nitekim yedi göbek Türk olan ve yüzde yüz bir Türk Saltanatının başındaki Gazneli Samanoğlu Sultan Mahmut, İranlı şair Firdevsî'ye, *Zaloğlu Rüstem*'in kahramanlıklarını hikâye ettiren Şehnâme'nin bölümünü okurken, gazabla haykıracak: «— *Sen benim yiğitlerimi nasıl kendine mal edersin?»* diyecek, O'nu hayatının sonuna kadar rahat bırakmıyacaktı amma, geçmişin hasreti içinde olan Dara'nın ırkdaşları, arzuladık-

Düşünceler, dine dayanan hayat ve dine dayanan devlet olunca, sanat da, her yönü ile din'e dönmüştü: Kabirler, türbeler, mâbetler, birer sanat şâheseri idiler: Resim'e «haram» denilince minyatür'den halı'nın ilmiğine kadar bütün el sanatları, dinî vecdin ve inanışın yoluna saptı: Âyetlerden şiirlere kadar her güzel şey, bu sanatların temel ilham kaynağı oldu. 11 ve 12 nci yüzyıllar, İslâm âleminde bu yol'un şâheserleriyle bezendi.

(Halbuki aslında Müslümanlığın haram ettiği, **eser yaratmak** değildi: **Kendi yaptığına tapmak**'tı. Cehalet ve kara düşünce, ilham ve fikrin önüne dikilince, bilhassa Türk-İslâm dehâsı, minyatür'de, çini'de, güzel yazı'da, hattâ halı'da ve seccade'de o güzelim eserlerini verdi: Ya böyle bâtıl duvarlar olmasaymış!..)

larına kavuşmuş olacaklardı!

Artık zehirlemeler, asmalar, kesmeler başlamıştı: Horasan'da zehirlenerek öldürülen sekizinci İmam Rıza'nın yerine bir Yahudi geçti: APŞALUM!..

★ — *APŞALUM ve YAHUDİ SIZMASI:*

Apşalum, öz bir Yahudi idi. Filistin'den gelmişti. Ahd-ı Atîk'in, İsrailiyâtın bütün hükümler ve felsefesine enine boyuna sahibti. İran aristokrasisinin elindeki Hemedan şehrine geldi, bu ayrılık hareketini mezhepleştiren Kıramata yolunda yürüyenlere İsrailiyat'ın tarikat halinde ifadesi olan *Kabalizm*'i öğretti. Süleyman Peygamberin Başvekili olan Yasef Berhiyâ ne yaptı ise, onu yaptı ve adını bile gizlemiye lüzum görmedi.

Aradan yüzyıllar geçecek, Milletlerarası Siyonizm, dünya üzerinde *hızlı hâkimiyet* dâvasına giriştiği zaman, Apşalum minnetle hatırlanacak ve O'nun adına, *Alyans İsrail* mektepleri kurulacaktı!.. Bunlar, sadece Cumhuriyet Türklerinin değil, bugün yurtlarında olup biten bazı hâdiseler için mantık ve akıl ölçüleriyle doğru ve açık neticeleri bulamıyan bütün İslâm ülkelerinin üzerine dikkat ve ibretle eğilmeleri şart olan *«tarihin bağrından kopup gelen olaylar»* dır. Garip, hattâ hazin, hazin olduğu kadar ibretli, hattâ gülünç olan şudur ki, bugün Hemedân'da bir (türbe) vardır, bu (Türbe) nin kime ait olduğu bilinmez, çünkü Bâbîlik kardeş kavgalarında bir kaç defa tahribe uğramış, sonra tâmir edilmiş, başka bir adla zeminliği ve duvarları yapılmıştır. Hâlâ da, İran Müslümanları onun önünden geçerken dua okurlar, niyâz ipleri bağlarlar, adak adarlar... Hakikat odur ki, burada APŞALUM yatar!..

★ — *HASAN SABBAH ve BATINÎLİK:*

İranda bu eski mezhep taraftarlığı, bir devlet iktidarı olabilme hususiyetiyle ayaklanırken, İRAN ve TURAN'ın birleştiği mıntakada, HORASAN'da, Türkler, Müslüman âleminin en muhterem, en yüce simalarını yetiştiriyorlardı. Bu bilginler, Hazret-i Muhammed'in tertemiz ve saf bir inanç yolu olan esas Müslümanlığını, heyecan ve sağlam bir akîde ile savunuyorlardı. Bunların öz'ünde Türklük vardı: Kutadgo Bilik, Divan-ı Lûgat-üt Türk, edebî ve fikrî uyanışın zamanımıza kadar gelen ciddî eserleri oldu. Tasavvufta da, basitliğe ve insan ruhunun saflığına bağlanan Hoca Ahmet Yesevî'nin *«Hikmet»*i, Türk edebiyatının anıtını teşkil etti.

Fakat, Türklüğün öz diyarındaki bu saf hareket, İran'ın bağrında *«Dine dayanan bir kuvvete basarak iktidara gelme»* şeklinde belirdi ve dünyanın göreceği gizli teşkilâtı kurdu: *İsmailî Batînîler.*

Bu hareketin başında Hasan Sabbah vardı: 1024 yılında doğan, 1099 yılında ölen Hasan Sabbah, hem değerli bir strateji kumandanı, hem de kıymeti inkâr edilemiyecek bilgin idi. Meşhur Ömer Hayyam bile, O'nun din yolundaki aşırı hürriyetçi fikirlerini şiirleriyle savunan dostuydu. Şark mistizminin bütün yollarını bilen Hasan Sabbah, fikrî telkinle beraber, ölüm saçan bir gizli teşkilâta dayandı: İstemediklerini öldürttü.

Hasan Sabbah'ın dehşet saçan faaliyeti, 1235 senesine kadar devam etti. Nihayet, Cengiz Han'ın oğlu Hulâgû, yalçın kayalar içine, kartal yuvası gibi saklanmış (El-Emût) kalesini ele geçirdi, Hasan Sabbah'ın imamı ve vekili Rüknettin Hûrşâh'ı astı, kaleyi dümdüz hale getirdi, binlerce Batîniyi öldürttü, fakat mezhebin anarşist ruhu sönmedi, devam etti...

Hançere dayanan bu hareket, 16 ayrı imam'ın elinde *«fikirleri isyan ve ihtilâl yollarına sürükleme»* şeklini aldı. Bir çok tarikatler ve mezhepler Batîniliğin fikirlerini yaşadıkları zamanın icapları içinde değerlendirdiler. Kazvin, Mâzenderân, Geylân, Kuhîstan'ın ormanlık ve dağlık mıntakalarında Moğul istilâsının geçmesini bekliyen manevî irşatcılar, dünyanın bozulmuş düzeni içinden yeni fikirlerle çıktılar ve İslâm ülkelerinin dört bucağına dağıldılar. Anadolu o tarihlerde *Anadolu Selçukluları*'nın idaresinde idi. Moğul yürüyüşü, bu devleti zedelemiş, Beylikler Devri başlamıştı. Mevlâna, Horasan Erleri'nin başında ve itibar gören bir tarikatın mümessili olarak Konya'da, Hacı Bektaş-ı Velî, dil'i ve düşünce'yi Türkçeleştirme hareketinin başında olarak Kırşehir'de idi.

Yaşadığımız toprakların manevî havasını yaratan bu hareketleri izlemiye devam edeceğiz.

Bizim tarihlerimizin isminden bahsetmediği:

ŞEHZADE HALİL'in MACERASI

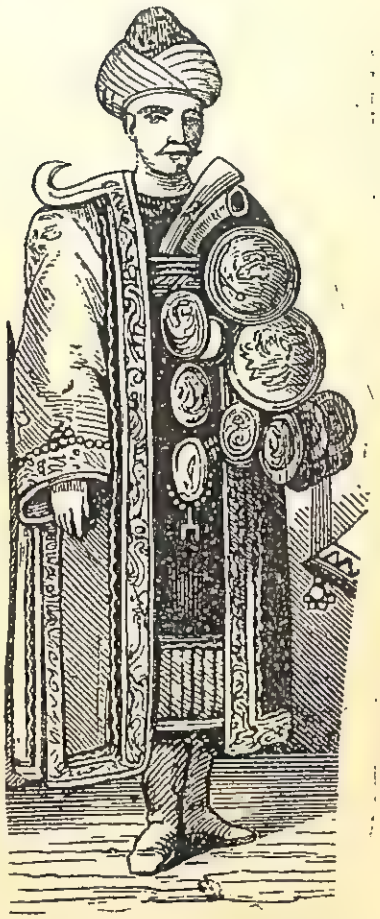

Orhan Gazi'nin, bizim tarihlerimizde adı geçmiyen oğlu Şehzade Halil'in Nikiforos Grigoras'ın kitabının Lâtinceye çevrili sayısındaki gravürü.
(Macera anlatır ki, daha Orhan Gazi zamanında bile Bizans, bir gün Türk Ordularının surlarını zorlıyacağını biliyordu!)

Orhan Gazi Hz. nin zamanında yaşamış ve o devrin olaylarını yazmış iki Bizans tarihçisi vardır. Bunlardan biri tanınmış bilginlerden ve İmparator İkinci Andronikos Paleologos'un nedimlerinden Nikiforos Grigoras, diğeri ise Bizans devlet adamlarından ve kızını Orhan Gazi'ye veren İyoanis Kantakozinos'tur.

Osmanlı tarihlerinde Orhan Gazi'nin Süleyman, Murat ve Kasım adıyla yalnız üç oğlu bulunduğu yazılmakta ise de, sözü geçen Rum tarihçilerince HALİL isminde dördüncü bir oğlu daha olduğundan ve onun başına gelenlerden uzun uzadıya bahsedilmektedir. Grigoras'ın kitabından bu bölümü kısaltarak sunuyoruz:

★ — **PUSUDAKİ KORSANLAR, BİR ŞEHZADE KAÇIRIYORLAR :**

1356 yılının yaz mevsimi başlarında hiç beklenilmiyen bir vak'a zuhur etmiştir ki, kanaatimce Cenâb-ı Hak bunu, Rumların yıllardır uğradıkları felâketlerden kurtulup biraz nefes alabilmeleri için, lûtuf ve ihsan buyurmuştur. Şöyle ki:

Orhan Bey —havası, suyu ve manzarası çok güzel yerler olan— Gemlik ve İzmit Körfezi taraflarını, yaşça büyük oğlu Halil'e vermişti...

Bu genç şehzâde kâh denizden uzak, kâh sâhile yakın yerlerde dilediği gibi yaşamaktaydı. İnce zekâsı ve üstün kabiliyetiyle herkesin sevgi ve takdir duygularını kazanan Halil, fazla sıcak bir yaz günü, biraz serinlemek için büyükçe bir balıkçı kayığına binerek, Boz Burun dolaylarında gezintiye çıkmıştı. Meğer o aralık deniz kıyısındaki ağaçların arasında gizlenen bir korsan gemisi, yakalayıp kaçıracak ve bol bol can parası (Fidye-i Necat) alacak, bir av bekliyormuş... Gemideki haydutlar, ansızın, şehzadenin kayığına saldırdılar. Aralarında, birkaç korsanın yaralanmasıyla neticelenen, kanlı bir boğuşma başladı. Fakat, çapulcular üstün gelerek, şehzadeyi —o zamanlar Yunanlıların elinde bulunan — Foça şehrine kaçırmıya muvaffak oldular.

Orhan Bey olayı öğrenince çok üzüldü ve meçhul şakîleri aramıya başladı.

Nihâyet korsanların Foçalı olduklarını ve oğlunu oraya kaçırdıklarını öğrendi. Bu şehrin halkı yabancılarla karışmış ise de çoğunluğunu Bizans İmparatorluğu'na bağlı Rumlar teşkil ediyordu. Orhan Gazi bu kaçakçılardan deniz ve kara yoluyla öç alamıyacağını anlayınca Rum İmparatoruna başvurarak oğlunu uğradığı felâketten kurtardığı takdirde samimiyet ve dostluğunu kazanacağını, hiçbir fedakârlıktan kaçınmıyacağını, münâsip görülecek parayı da memnunlukla vereceğini kendisine bildirdi. Fakat tâlih bir türlü yüzüne gülmüyor, felâketler birbirini kovalıyordu. Evet tam bu sırada saltanatın vârisi ve devletin umumî idâresine memur bulunan büyük oğullarından Süleyman Paşa'nın ölümü zâten dertli olan babayı büsbütün perîşân etmiş, hasreti ile yanıp tutuştuğu esir şehzâdesine bir an evvel kavuşmak için gayret ve himmetini daha çok arttırmıştı. Foçalılara karşı gönderilecek gemilerle savaş masraflarını karşılamak üzere Bizans İmparatoru'na külliyetli miktarda para, eski borçlarının affı, esirlerin iadesi, imparatorun saltanat rakîbi ve can düşmanı Kantakozinos'un en kısa zamanda sindirileceği vaitleri, bunlar arasındaydı.

★ — *FOÇA KUŞATILIYOR :*

İmparator, birinci teşebbüs olarak, Foça Hâkimi'ne bir elçiler hey'eti yolladı. Fakat kendisini beğenmiş hâkim, imparatorun emirlerini küstahça reddederek, hal ve mevkiinin üstünde büyük unvanlar ve paralar istedi. Mâhut hâkim yapılan diğer müracaatları da kabullenmemekle kalmamış, imparatora karşı, isyanı bile göze almıştı. Buna son derece sinirlenen imparator - o şımarık adama haddini bildirmek için - Bozca, Midilli ve Limni adalarından topladığı ve yanında bulundurduğu irili ufaklı birkaç gemiyi, kış sonlarına doğru, Foça'ya gönderdi. İlkbahar girince, adayı kuşatmak için, gerekli hazırlıklar yapıldı. Fakat yalnız sâhilden yürüyüşle bu işi başarmak imkânsız olduğundan karadan da hareketle geçmek ve Foçalılarla anlaşmış bulunan Lidya (Saruhan) Beyini kazanmak gerekti. Bu sebeplerle Rum Kayseri Saruhan Beyine birleşme teklifinde bulundu ve «*Amca zâde*» unvânını vererek kendisini dost edinmeye muvaffak olduktan sonra karadan ve denizden Foça şehrini sıkıştırarak âsilere karşı şiddetli bir savaşa girişti... Lâkin Foçalılar da boş durmuyor, kalelerini kahramanca savunuyorlardı. Kalenin zaptı bir gün meselesi iken muhâlif ve şiddetli bir lodos rüzgârının esmesiyle Rum askeri geri dönmek zorunda kaldı. Bu ve buna benzer bâzı sebepler yüzünden çok zaman kayboluyordu.

Kuşatmayı bizzat idâre eden imparator - dost ve müttefiki Saruhan Beyi'nin güvenini göstermek için - bâzı yakınlarıyla berâber ordugâhından ayrılarak ara sıra «*O*» nun ziyâretine gider, sofrasında yemek yer, birlikte ava çıkar ve kaledekiler aç - susuz bırakılmak suretiyle teslim olmadıkça kuşatmadan vazgeçmiyeceğini söyler dururdu. Buna karşılık Saruhan Beyi - maalesef ahitlerinde durmayıp - imparatoru tevkif etmek, bu vesileyle hem büyük bir can parasına (Fidye-i Necat) ve bir hayli Rum kasabasına sâhip olmak, hem de şöhret kazanmak sevdâsına kapıldı. Fakat sonunda, bunlar, adamlarından biri tarafından imparatora haber verildiğinden, kurduğu tuzağa kendisi tutuldu. Şöyle ki:

Bir sabah Saruhan Beyi imparatora at göndererek birlikte bir av gezintisi yapmalarını ve dönüşte vereceği muhteşem ziyâfeti yüksek huzurlarıyla şereflendirmesini istedi. Genç İmparator bu gizli tertipten habersizmiş gibi davranarak kendisine mahrem bir şey söyleyeceğini, binaenaleyh gemiye kadar teşrif buyurmalarını rica etti. Bu ricayı kabullenen gaafil Saruhan Beyi Rum Kayserinin yanına varır varmaz gemiye derhal hareket emri verildi... Birdenbire neye uğradığını anlayamıyan Bey, berâberindeki şâhitler huzûrunda, kötü niyet ve gizli maksatlarını açığa vurmak zorunda kaldı. Lâkin, neye yarar?.. O da, Şehzâde Halil gibi, esir durumuna düşmüştü. Şu farkla ki biri mâsumdu, diğeri müfsit...

Birkaç gün sonra olayı üzülerek öğrenen karısı yanında bir miktar para ile gelip kocasının serbest bırakılmasını, eğer bırakılmazsa gerek kendisinin, gerekse yetimlerinin civardaki emâretler tarafından esir edilerek zulüm ve tecâvüzlere uğramamak için, konağına varır varmaz başka birisiyle evleneceğini imparatora bildirdi.

Bunun üzerine İmparator, durumu her yönden inceledi. Neticede Saruhan

Şehzade Halil'in Rum Korsanlar tarafından kaçırıldığı Foça'nın o tarihte çevresi kalın surlarla kapalı olan kıyılarından bir görünüş.

(Bugün, Ege ve Akdeniz Türk kıyılarının yanıbaşındaki ON İKİ ADA'da bir başka KORSANLIK var... Tarih şunu anlatır: Kıbrıs dahil, bu Ada'lar, Anadolu'nun denizin altından uzanıp sonra su üstüne çıkan devamıdır. Ne yazık ki, hâdiseler başımıza vurduğu zaman gerçekleri anlıyoruz.)

Beyinin hapsinden fayda değil zarar doğacağını anlayıp ve karısının getirdiği altınlarla - bir miktar daha yollaması için - çocuklarını rehin olarak alıkoyup kocasını salıverdi. Fakat Şehzâde Halil, hâlâ, serbest bırakılmamıştı. Orhan Gazi küplere biniyor, İmparator Paleologos'a üstüste elçiler göndererek uyuşukluğundan dolayı sitemlerde bulunuyor ve eğer Rumlar yeniden saldırışa uğramak istemiyorlarsa oğlunun bir an evvel kurtarılmasını istiyordu. İmparator da gerçekten bu işin çabucak bitirilmesini samimiyetle arzuluyor ve elinden geleni yapıyordu. Lâkin kör tâlih onun da yüzüne gülmüyor, birbiri ardınca çıkan türlü engeller şehzâdenin kurtuluşunu geciktiriyordu. Bu engellerin başında Bizans İmparatoru ve Orhan Gazi'nin kayın birâderi Mateos'un Rum İmparatoruna karşı cephe almasını ve bu haris adamın yaptığı haksızlıkların cezası olarak Sırplara esir düşmesini, nihâyet Bizans Donanmasında çıkan isyânı sayabiliriz. Bilhassa isyanla Orhan Beyin tehdidi, imparator cenaplarını çok güç bir durumda bırakıyordu. Onun için iki kürekli gemi ile derhal İstanbul'dan Perikonisos Limanı'na hareket etmiş ve buraya vardıktan sonra da Orhan Beye verdiği sözü mutlaka yerine getireceğini bildirmiştir.

★ — *KURTULUŞ ve BİZANS'A DÖNÜŞ :*

Bu işler olup biterken güz mevsimi geçmiş, çok sert bir kış hüküm sürmeye başlamıştı. O kadar fazla kar yağmıştı ki, bunlar eriyinci evleri sular basmış, imparator da Bozca Ada'da oturmak zorunda kalmıştı. Nihâyet imparator kış sonunda İstanbul'a dönmüş, Orhan Bey de ilkbahar başında karadan Kadıköy'e kadar ge-

lerek deniz kıyısında çadırını kurup - oğlunun kurtarılması hususunu görüşmek üzere - imparatoru yanına çağırmıştır. Lâkin iki hükümdar bizzat görüşmediler, sâdece haberleştiler. Çünkü imparator Kızkulesi üstünde çadırını kurmuş ve orada, yanındaki adamlarla berâber, üç gün kalmıştı. Bu üç gün içinde yapılan karşılıklı sözleşme ve ahitlerin özü şudur:

Şehzâde Halil esirlikten kurtarılıp imparatora dâmad edilecek ve ötedenberi aralarında mevcut barış, hiçbir zaman, bozulmıyacak!...

Bunun üzerine İmparator Paleogolos, Orhan Beyden külliyetli miktarda para alıp, Foça'ya yollandı. Bu paranın bir kısmı şehzâdenin kurtuluşuna, bir kısmı da Bizanslılar tarafından verilen ortak teklifler hissesine ayrılmıştı. İmparator Foça'ya varır varmaz buranın hâkimi Kaloft kendisinden yüz bin altına yakın para ve parlak rütbeler almış, ancak ondan sonra - bu kadar şiddet ve israrla istenen - şehzâdeyi imparatora teslim etmiştir. Hem de bir hayli geç ve güç olarak...

İmparator, şehzâde ile berâber, sevinçle İstanbul'a döndü. Bu sevince İstanbul halkı da katıldı. *İmparatoriçe Eleni,* sarayda ayrılan özel bir dairede, aziz misafiriyle kocasını bekliyordu. Şehzâde Halil, İmparatoriçeyi görünce, saygı ile eğilerek, kendisini selâmladı ve şu sözleri söyledi:

«— Gizli şeyleri, ancak, Allah bilir. Ben nasıl gaafil davranıp esir oldum, gerek âilemin şefkat ve muhabbetinden, gerekse sevgili vatanımdan uzun müddet uzakta yaşıyarak türlü belâ ve musîbetlere katlandımsa, İmparator Hazretleri de - kış, deniz - kara demiyerek binbir sıkıntı ve zahmete göğüs gererek, beni esâretten kurtardı. Kendileri, bu lûtuf ve himmetlerine karşı, elbette, benden hiçbir mükâfat beklemezler. Çünkü böyle bir şey, kudretimin üstündedir. Halbuki ben, elimden geldiği kadar, hayâtım boyunca her türlü hizmetlerine hazır olduğumu bildirmekle şeref duymaktayım!...»

Şehzâde Halil bu samimî hitabesinin aynı samimiyetle cevabını aldıktan sonra, saray içinde ve İmparator dâiresi yanında ayrılan köşke çekildi. İmparator, «O» na daima *«Sevgili oğlum ve damadım!»* diyerek bu derece yakınlık ve samimiyet gösterirken, iki yaşında bir çocuğu - müptelâ olduğu hastalıktan kurtulamıyarak - ölmüş bulunuyordu. Zavallı adam bağrına taş basıyor, kıymetli misafirini üzmemek için, neş'eli görünmeye çalışıyordu. Nihâyet, cenâze alayından iki gün sonra, şehzâdeyi dâvet edip nişanlısı olan ve henüz on yaşında bulunan *İrini* adındaki kızını gösterdi.

★ — *VATANA ve DERTLİ BABAYA KAVUŞMA :*

Bizansta hâl bu merkezde iken Orhan Bey, İznik'ten İzmit'e gitmişti. İmparator da, Şehzâde Halil ile birlikte bir gemiye binerek, ikinci günü İzmit'e vardılar. İmparator, burada, sevgili oğlunu babasına teslim ederken «O» nu velîaht seçmesini diledi ve şunları söyledi:

«— Hak, budur. Çünkü Şehzâde Halil, gayet cesur, atılgan, bünyece kuvvetli, akıllı ve zekî olduğundan, aynı zamanda kızımın nişanlısı bulunduğundan, devlet reisliği yapabilecek bir ehliyet ve dirâyete sâhiptir.»

Zâten Orhan Gazi de bu fikirdeydi. İmparatorun sözleri, onun bu düşüncelerini bir kat daha kuvvetlendirdi ve gereğini ileride yapmıya karar verdi. Bunun üzerine orada bulunan Rum ve Türk askerinden karışık muazzam bir alay tertiplenerek Şehzâde Halil - göklere yükselen ve gönülleri coşturan davul - zurna sesleri arasında - güzel ve zengin bir kasaba olan İznik'e götürüldü. Burada birkaç gün istirahatten sonra da şehzâdeyi getiren Bizanslılar, seyahatlerinden memnun ve yeni hediyelerle yüklü bir halde, kendi yurtlarına döndüler.»

★ — *NİKİFOROS GRİGORAS'ın DERSİ :*

Bizanslı tarihçinin şehzâde Halil'in uzun ve tafsilâtlı macera hikâyesi içinde bize verdiği bir (ders) var: Rum tarihçi, şehzâde Halil'in kurtuluşunun Bizans imparatorunun lûtfu ve himmeti olduğuna işaret ederek, bu kaçırılışın, Rumluk için «Allahın bir lûtfu» olduğunu kaydediyor!..

Bir bakıma doğru... Çünkü onlar, bu hâdiseden kendilerinin menfaati ve çıkarı için bir faydalanma yolu bulurken, biz, elimizdeki sonsuz imkânları heder etmekle meşgûldük. Tıpkı bugün gibi!...

Karadeniz kıyılarımızı istiyen Rus tehdidinin iç yüzü:

Saracoğlu - Molotof Çatışmasının Meçhul sahneleri

★ — *ATATÜRK'ÜN GÜNÜNDE SUSAN KİN:*

Atatürk devrinde Türkiye, dünya için «*bir başka ülke*» idi. Çanakkale bölgesinin silâhlandırılması, Niyon anlaşması, Hatay'ın kurtarılışı mevzularında bu hususiyet dünyanın kabul ve tasdik ettiği hakikatti. Balkan Anlaşması ile Orta-Avrupa kapılarına, Saadabâd Paktı ile Hindistan önlerine kadar dayanan biri Batılı, biri Doğulu iki ittifakın önderi idik. ATATÜRK adı da, bu bağlantıların Avrupa ve Asya için sulh ve sükûn ışığı idi.

Ruslarla da münasebetlerimiz görünüşte «dostane» idi. On dördüncü Cumhuriyet bayramında, Stalin'den tebrik gelmemesi üzerine, gecenin geç saatlerinde anî olarak Rus Büyük Elçiliğine giden Atatürk'ün, o günlerde kulaktan kulağa fısıldanan o meşhur çıkışından sonra, Büyük Elçi Karahan'ın Moskovaya gidip gelmesi, bu «şeklî» durumun üzerinden, gerçeğin rüzgârını geçirtmiş olmasına rağmen, statükoda değişiklik olmamış, bu tarihlerde Almanyanın takip ettiği anti-komünist aşırı siyaset, Rusyanın dikkatini daha çok, Birinci Dünya Harbinde olduğu gibi, bir Rus - İngiliz - Fransız ittifakına çevirmiş, Deli Petro'dan beri Moskofluk için biricik ülkü olan «*sıcak denizlere çıkabilme*» parolasını hayâl olmaktan çıkaracak yol olan Boğazlara sahib olma dâvası, Türkiyeyi çeşitli yollarla parçalamak direnmeleri susmuş ve uyumuş gözükmüştü.

★ — *ŞÜKRÜ SARACOĞLU MOSKOVADA...*

Atatürk fâni hayata vedâ etmiş, dünya karışmış, İkinci Cihan Harbi, 1/Eylül/1939 sabahı, neticeleri hâlâ devam etmekte olan felâket halinde insanlığı pençesine almıştı.

Aramızda saldırmazlık paktının Moskoflar tarafından olup bitti halinde kaldırılmasından sonra, Moskova'da, Molotof'la, dönüş günü çetin bir karşılaşma yapan, rahmetli Şükrü Saracoğlu.

(Politikadan çekildikten sonra, bu ve benzerleri meçhul kalmış gerçekleri milletine anlatsa idi ne iyi olurdu... Çünkü bunlar, nesillerden nesillere, günün meçhullerini çözmek için ihtiyaç duyulan anahtarlardı...)

Yurdumuzun durumu gerçekten çok nâzikti: Almanya ile aramızda saldırmazlık paktı vardı. İngiltere ve Fransa ile de, «Ankara itilâfnamesi» olarak adlandırılan anlaşmaları yapmıştık. Rusya ile de aramızda, yıllardanberi uzatılan (*adem-i tecavüz = saldırmazlık*) anlaşması mevcuttu. Alman orduları, yıldırım hızıy-

Bir meçhul daha !

Bu sahifelerdeki sert gerçekten bir müddet sonra, kan, ırk, milliyet, din olarak bizden olan bir savaşçı grub, sınırlarımızdan geçerek resmî makamlarımıza sığındı ve sığınma hakkı istedi: Bunlar, çeşitli cephelerde, Moskoflara karşı dövüşen Ana-Vatan, Kırım, Kafkas Türkleri idi...

Bunlar, bir müddet Çorum'da, bir müddet Ankara'da bir kamp'da alıkonuldular.

Daha sonra ne oldu?

Moskova, bunların kendisine teslimini ısrarla istedi. Öylece ki, kampın idaresi kendi bölgesi içinde olan rahmetli Korgeneral İsmail Hakkı Berkuk, hükûmetin verdiği teslim kararını tatbik etmemek için istifa etti.

Fakat bu ırkdaşlarımız, Kars'a gönderildiler ve Kızılçakçak'da, Ruslar'a teslim edildiler. Denilir ki, bunların kurşuna dizilmelerini, Serdarabâd Barajında seyredenler de olmuştur.

Yakın mâzi... Fakat öyle meçhulleri var ki, yarını aydınlatmıya değer!..

****

la Polonyaya girmiş, Çekoslovakyayı ele geçirmişti. İtalya Yunanistanla savaşıyordu. Alman kıtaları Afrikaya sıçramışlardı. Hitler, Almanyanın Türkiyeye aslâ saldırmıyacağını tekrarlamıştı. Fakat Rusya?.. İşte, bu sualin cevabını, bütün harb boyunca ve Stalin'in ölümüne kadar en geniş yetki ile idare etmiş olan Moskof Dış İşleri Bakanı Molotof vermiş,: «— *Rusyanın Türkiye ile olan anlaşmasını hükümsüz saydığını...*» bildirmişti. Rahmetli Dr. Refik Saydam Başvekil, rahmetli Saracoğlu Şükrü Dış İşleri Bakanı idi. Saracoğlunun başkanlığındaki heyetimiz Moskova yolunu tuttu. Harb içinde, sıkı yönetimin haberlere koyduğu dar ölçüler arasında, bütün dikkatler, bu yolculuğun neticesine dikilmişti. Yabancı radyolar bile, ihtiyatla dinlenebiliyordu.

★ — *ANCAK POLİTİKADAN ÇEKİLDİKTEN SONRA...*

Saracoğlunun memlekete döndükten sonra, Büyük Millet Meclisinde genel kurulda, ve Halk Partisi Meclis grupunda verdiği izahat, olayları içyüzüyle bilenleri pek değil, hiç tatmin etmiş değildi. Alman D. N. B. (Doyçe Nahrihtin Büro) Saracoğlunun, Molotof'la arasında sert bir münakaşa geçtiğini ve Moskovayı terkettiğini haber veriyordu.

Ankara resmî mahfillerinin yalanlamadığı bu «hâdise» nin aslını, Saraçoğlu siyasî hayatan çekildikten sonra bir sohbet sırasında öğrenebilmek mümkün olabildi. Bu anlatış, ancak kelime farklarıyla, kendi izahıdır:

«— Moskova'da bizim bulunduğumuz günlerde, yirmiden fazla yabancı heyet vardı. Rus başşehrine vardığımız gün, görüşmelerin çetin geçeceğini, heriflerin (bu tâbir kendisinindir.) ırklarına hâs kalleşlikle bazı şeyler hazırladıklarını hissetmiştim. Bizi, Estonya heyetinin ikinci katında sıra beklediği bir otele misafir ettiler.

Günler geçiyor, beklediğimiz randevuyu Molotof vermiyordu. Nihayet, İdanof'la konuştuk. Bu sükûtî adama, Stalin'in halefi olarak baktıkları için mülâkatı, bizi diğer heyetlere tercih ettiklerine dair tefsir edenler oldu. Ben o fikirde değildim. Nitekim, ne İdanof'la, ne de Gromiko ile görüşmelerimiz, saldırmazlık paktını neden fashettiklerine dair bende açık ve sarih fikir yaratmamıştı. Beklemekten bıkmıştım. Aynı zamanda önörüm de rahatsız olmuştu. Elçimizi, memleketimizdeki vazifelerimin beni işimin başına dönmeye mecbur ettiğini Rus Dış İşleri Bakanlığına bildirmiye memur ettim. Elçinin getirdiği haber de tahminim gibi, çıktı: Molotof, benim kesin olarak döneceğimi anlayınca görüşme saati verdi.

Molotof'un önünde evvelceden itina ile hazırlanmış olduğu anlaşılan notlar, hattâ bir de harita vardı. Hayatımda bu adam kadar soğuk bakışlı, kuşku ve ürküntü veren bir insan görmedim. Isırır gibi tebessüm ediyordu. Vaktine, beklenilmiyen hâdiselerle hâkim olamadığını söyliyerek bekletilmiş olduğumuzdan dolayı özür diledi. Kısa bir başlangıçdan sonra esas mevzua girdik. Tekliflerini büyük bir fütursuzluk içinde ve elindeki notlara bakarak tekrar etti. Sükûnetle dinledim. Sıra, Karadeniz sahillerimizden toprak istemesine geldiği zaman, hatırımda kaldığına göre sol tarafında bulu-

nan haritaya bakarak konuştuğunu görünce, isimleri bu haritadan daha öncesinden işaretlenmiş olarak okuduğunu anladım. Vaziyetin ne kadar menfi olabileceğini tahmin etmekle beraber, doğrusu, böyle bir küstahlığın açıkça ortaya konulacağını asla tahmin etmiyordum. Maamafih, hiç şaşkınlık göstermedim. Adama, aynı sürprizli tesiri yapacak şekilde cevap vermeyi kafama koymuştum. Sözlerini bitirirken, benim bu kararımın yüz hatlarımdaki belirtisinden mâna mı çıkardı nedir bilmiyorum, ilk cümlelerindeki rahat konuşma kaybolmuştu. Notları tamamlanıp, bunların bir hülâsasını yapmıya kalkışınca, ayağa kalktım, ve tam bir kayıtsızlığı ve mühimsememezliği anlatmak istercesine gülerek, bana düşünmek ve hükûmetimle temas ederek cevap vermek hususunda zaman ayırmış olmasından dolayı teşekkür etmekle beraber, Boğazlar üzerindeki milletlerarası ahitleri tek taraflı olarak bozmak, ve hele, topraklarımızdan bir tek karışını bile istiyen bir görüşü, derhal ve o anda reddetmediğim zaman, hükûmet arkadaşlarım, Millet Meclisi ve bütün Türk milleti tarafından en ağır şekilde suçlandırılacağımı bildiğim için bir saniye dahi düşünmiye ihtiyaç hissetmeden kayıtsız şartsız reddettiğimi söyledim ve artık kendilerinin misafiri olmanın bir faydası olamıyacağını da ilâve ettim.

Molotof bir an şaşırdı ve «— Meselelerin görüşülerek halledilebileceği» yolundaki kanaatını tekrarladı. Yine gülerek «— Evet amma, görüşülmiye değer mevzu olursa...» dedim. Ayrıldık... Geri tarafı malûmdur.»

★ — *MALÛM OLAN TARAF...*

Rahmetli Saracoğlu'nun «— Geri tarafı malûmdur...» cümlesine sıkıştırdığı gerçek, İkinci Dünya Harbinin sonuna doğru, bir kaç Gürcü «PROFESÖR»ünün ortaya koyduğu *TARİHİ GERÇEKLERE* dayanarak, Trabzona kadar, Karadenizdeki Türk kıyılarını istemeleri halinde meydana konuldu...

Fakat bu, söylenebilmiş olanın, Moskovanın Türk vatanı için tasarlamış olduklarının hepsi olmadığı da muhakkaktı: Eğer Moskoflar, daha sonraki o-

İşte Molotof... Moskof siyasetinin Stalin devrindeki baş tatbikçisi...

(Lideri Stalin'in ölümü ile, onun da ikbali söndü. Fakat Türkiye için düşündükleri ve hazırladıklarının zerresinden vaz geçildiğini kim söyliyebilir. İşte Kıbrıs'daki mâsum Türk kanı, işte Makarios, ve işte O'nun arkasındeki Kruçof. Türk'ün düşmanı nerede ise, Moskof, o düşmanın yanındadır!..)

laylar düşündükleri gibi gerçekleşmiş olsa idi, Türkiyeyi BEŞ CUMHURİYET (!) E ayıracaklardı: Karadeniz Cumhuriyeti, Ermeni Cumhuriyeti, Karaman Cumhuriyeti, Ege Cumhuriyeti, Aşağı Balkan Cumhuriyeti.

Ogün bugün, değişen nedir?

Hiç bir şey!..

Tarih ve coğrafya gerçekleri, kendi hükmünü yerine getirmekte devam ediyor. Bütün mesele, Türk nesillerinin, bilhassa bugün Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının bu değişmez gerçeği bilmesi, karar verirken, düşünürken, vatan meselelerini, kişiliklerini, sevgilerini, nefretlerini değerlendirirken, hatta nefes alırken bilmesi, aklından ve vicdanından uzak tutmaması gereken gerçek: Ne Molotof'ların yeri boş, ne de yüzyıllardır fırsat ve sıra bekliyen imha plânları unutulmuş veya vazgeçilmiş...

Siz de yazdınız, Teşekkürlerimiz

Birinci sayımızda bu sahifeyi Sizlere ayırdığımızı bildirmiş, özelliklerini 45 inci sahifede izaha çalıştığımız hâtıra ve notlarınızı rica etmiştik. Lûtfettiniz, gönderdiniz. İlk ikisini geçen sayımızda yayınladığımız bu hâtıraları, geliş sırasıyla sunacağız. Bize, zahmet ederek gönderdiğiniz olaylar, öyle konular ki, sadece tarihimizin değil, millî varlığımızın dertlerine ve dâvalarına neşter vuruyor. Zahmetlerinize tekrar teşekkürler ederiz.

★ — **MEHMET ÂKİF ve NASRULLAH CAMİİ :**

«— Dayım Kastamonuda ağır ceza reisi idi. 1956 da Teknik Üniversite son sömestr öğrencisi iken yaz tatiline Kastamonuya gitmiştim. Pazar günleri bana Türklüğün üzerinde binbir eseri olan bu tarihî beldeyi gezdirirdi. Bir gün Nasrullah Camiine götürdü:

«— Burada, dedi, İstiklâl Marşı şairi rahmetli Mehmet Âkif, Ankara'ya giderken bir cuma vaazı vermiş. O güne kadar Kastamonulular, tehlikenin farkında değillermiş. Çünkü vali, Saray taraflısı imiş. Halk da yorgun ve bitkin... İşte bu günlerde Mehmet Âkif gelmiş. Halkın halini görmüş. Adı ve şöhreti kafalarda... Cuma namazından sonra, bu camide vaaz vereceği ilân edilmiş. Onbinlerce diye anlattıkları halk toplanmış, konuşmıya başlamış. Öyle heyecanlanmış ve heyecana sürüklemiş ki, hâlâ anlatırlar. Seni, Kadızade Hüseyin Efendiye götüreyim de dinle...»

Yaşı rahatça seksene yaklaşmış olan Hüseyin Efendiden, o günleri dinledim. Mehmet Âkif'in konuşmasının tam metnini bir yerde bulamadım. Yanında, Eşref Edip Bey varmış. O not almışmış. Hüseyin Efendi gibi, ancak yaşı seksene yaklaşmış olanların bildikleri bu konuşma ki, kendi anlattıklarına göre, bütün Kastamonuyu coşturmuş ve millî mücadele safına katmış; neden, k i t a b e halinde mermer üzerine yazılmaz ve Nasrullah Camiinin giriş kapısına konulmaz? Eğer aynı ölüm -kalım günleri bir daha gelip çatarsa, bir Mehmet Âkif'i nerede bulacağız?

Yüksek Makine Mühendisi Necmi Esen — Ankara

★

★ — **BİR HİYANET YUVASI :**

«— Bebek'den Büyükdereye gidiyordum. Dolmuşta, yaşlı bir zat vardı. Tarabya'daki Alman sefaretlıanesine ait binanın hizasında büyücek bir sahil evini, yanındaki arkadaşına gösterdi:

«— İşte, Yunan isyanına hazırlıklar bu evde yapılmıştır. Etniki - Eterya'nın merkezi... Mütarekede Patrik Meletios burada bir âyin yapmıştı.»

Benim merakla baktığımı görünce, bildiklerini anlattı: Burası, Mora isyanını hazırlıyan Etniki - Eterya Rum gizli cemiyetinin icra konseyine merkezlik etmiş. O zaman, Fenerli Beyler denilen ve Hariciyemizde mütercim olarak çalışan Eftelyadis Efendinin babasının imiş. Patrikhaneye vakfedilmiş-miş.

«miş, miş..» diyorum, çünkü adını ancak bu izahattan sonra Musa Şahingiray olarak kendisini tanıtan ve emekli bir defterdar olduğunu söyliyen bu kibar ve nâzik zat da, aynen «miş, miş..» ekleriyle konuşuyordu: Tarihçi değildi ve o da kimbilir nereden duymuştu...

Daha sonra, tarih bilgilerine güvendiğim bir çok zevat, küçük farklarla aynı gerçeği tekrarladılar. Öyle ise bu binayı neden bir ihanet hareketinin merkezi olarak çocuklarımıza göstermeyiz? Malûmdur ki, Rumlar bilhassa Mora isyanı zamanında başta Hariciyemiz olarak devletin en ileri kademelerinde vazifeli idiler ve hem rahat, hem itibardaydılar. Bugünküler gibi...

Amma bizler bu gerçekleri, ancak, dolmuş yolculuğunda, hafızası kuvvetli bir tesadüf arkadaşının himmetinden öğreniyoruz. Ne kadar avâreyiz, Yarabbi...

Mustafa Asımoğlu, Emekli Yarbay, Aksaray

HÂFIZANIZI
Ve
GÖZLERİNİZİ
HAKEM YAPARAK
CEVAB VERİNİZ:

Bu Kimdir ?

Yandaki klişe, adı ve emekleri, ikinci sayımızdaki arkadaşı gibi, I inci Meşrutiyet sonrasına, Birinci Dünya Harbine ve Cumhuriyetin ilk yıllarına geniş ölçüde tesir etmiş bir şahsiyettir. Şöhreti, Balkan Harbinin en ümitsiz günlerinde gösterdiği cesaret örneği ile başlamıştı. Millî Mücadelede, «İcra Vekilleri Heyeti Reisi» yâni Başvekil idi.

Hafızanızı hakem yaparak ve son klişelerini gözleriniz önüne getirerek lûtfen cevap veriniz:

Bu Kimdir ?

NOT:

İkinci sayımızda (BU KİMDİR?) sahifemizdeki rütbesiz zabit elbisesi içindeki zat, rahmetli Ali Fethi Okyar'dı. Klişe kendisini, Trablusgarb harbinin ilk günlerinde gösteriyordu. Fethi Okyar Millî Mücadelede ve Cumhuriyet devrinde Başvekillik yapmıştı. Atatürk'ün en yakın arkadaşlarındandı. 1930 da, Serbest Lâik Cumhuriyet Fırkası'nı kurmuştu.

«OSMANCIK» ın KADROSU

Fikir çok güzeldi amma, bir BABİL KULESİne benziyen Osmanlı İmparatorluğumuzun ırklar, dinler, milliyetleri içinden seçmeler yaparak, imparatorluğun devlet felsefesini, silâhını aynı ülkü için aynı yürek rahatlığı içinde kullanacak eller bulabilmek çetin bir dâva idi. Ferdî ihanet ve yarıyoldakilere rağmen onu da başardılar. (Yukarıki klişede kimler yoktu? Şahsiyetlerin milliyet ve ırklarına göz atalım: Türk, Arab, Kürd, Çerkes, Boşnak, Pomak, Arnavud, Laz, Gürcü, Abaza, Çeçen, Tatar ve her biri bu milliyet dallarının çeşitli kollarından, çeşitli mezhep ve inanışlarda... Onları bir ölüm - kalım savaşında aynı ülkünün çevresine toplamak kolay mı idi?)

MEHMETÇİK'in Ağabeyisi : OSMANCIK...

Birinci Dünya Harbinde cesaretli bir «Birleştirme» gayretinin meraklı hikâyesi.

****

★ — *BİR «UNVAN» ARANIYOR :*

Birinci Dünya Harbine girmiştik. Halife, yânî «dünya yüzündeki bütün Müslümanların dinî yüce makamının sahibi ve Peygamberlerin vekili» olan Osmanlı İmparatorluğumuzun Padişahı Beşinci Sultan Mehmet Reşad, *«Cihad-ı Mukaddes = Kutsal Savaş»* ilân etmişti. Alman uçaklarının ve denizaltılarının Müslümanların toplu halde yaşadıkları yerlere, o yerler halkının kendi dil ve lehçelerinde milyonlarca basılmış olarak dağıttıkları bu savaş çağrıları - bir çoklarının idialarının aksine olarak... - geniş yankılar yapmış, en çok Hindistan, Cava, Tunus, Fas, Cezair, Siyah Afrika gibi, savaştığımız İngiltere ve

Fransanın sömürgeleri halinde olan yerlerle, Türk Ana-vatanında baş kaldırma hareketlerine yol açmıştı.

Harbiye Nezaretimiz için bu hareketi desteklemek ve düşmanlarımızı ellerinde tuttukları o geniş ülkeler üzerinde ihtiyat kuvvetleri bırakmaya mecbur ederek cepheleri mümkün olduğu kadar az kuvvette bırakmak gerekiyordu. Esaslı ve şuurlu bir «*İslâmcılık Cereyanı*» nın, din hareketinden büyüme şansını aramış olan Osmanlı devleti için «kuvvetlerden birisi» olduğuna inanan Enver Paşa, zaten İmparatorluğu teşkil eden çeşitli ırk ve milliyet karmasından kurulu ordulara, devletin adı ve varlığına uygun bir «sembol» aradı. O sırada, Osmanlı İmparatorluğunun fikriyat ve devlet felsefesinde üç ayrı yol çatışma halinde idi: *Türkçülük, İslâmcılık, din ve milliyeti ne olursa olsun, ekonomik ve sosyal kaynaşmaya dayanan «unsurlar birliği» hareketi...*

Enver Paşa için birincisi, yâni Türkçülük, ancak siyasî şartların yaratacağı elverişli coğrafya konusu idi: Yâni, Rus Çarlığı yıkılacak, İran - Afgan yolu üzerinde mahreç bulunacak, İrandaki altı milyon Azerî Türkü bir iç iskân hareketiyle Afgan yoluna yerleştirilecek, Afganistanda zaten aslı Türk olan ve Afganistanın asıl kuvvetini teşkil eden Türkmenistanlıların yerleştirileceği Aşk-Âbâd üzerinden Türk Ana-vatanına stratejik bölgeyi kontrolu altında bulunduran tampon devlet'le, Osmanlı Türkleri, Ana-vatana bağlanacaktı. Savaş içinde gerçekleşmesi ancak, zafere bağlanan ümidi, bu zaferin gerçekleşmesine bırakan Enver Paşa, ikinci felsefeyi benimsedi: Yâni, o tarihte, Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşıyan, milliyet ve ırkı ne olursa olsun, hepsi, OSMANLI adı altında Meşrutî devletin tebeası, bugünkü deyimi ile VATANDAŞI olan milyonları bir ülkü ve amaç çevresine toplamak!...

★ — *«KIRK YILDA BİR İŞE YARIYALIM!...»*

Enver Paşa, Padişah Beşinci Sultan Mehmet Reşad'ın, Kanun-u Esasî, yâni, Anayasa gereğince, Saltanat Makamının hakkı olan «BAŞKUMANDANLIK» yetkilerini, Padişahın bu alanda «VEKİLİ» olarak, BAŞKUMANDAN VEKİLİ selâhiyeti ile elinde tutuyordu. Gerçekte, Başkumandan o idi. Harbiye Nâzırlığını da elinde tutan otuz beş yaşındaki genç kumandanın çevresinde, resmî makamları işgal eden yüksek rütbeli Paşa'ların hemen ardında, çoğu zaman adları sık duyulmıyan «diğerleri» vardı ki, Türk, gayr-ı Türk, Müslüman, gayr-ı Müslüman bir *Bâbil Kulesi*ne benziyen İmparatorluğumuzun binbir gizli - açık politika cereyanından dertli ve sallantıda olan varlığı içinde asıl «büyük ve temel işler» bu adı sanı çok duyulmıyan «asıl genel kurmay» ın elinde idi. Enver Paşa, bu işin başında olan arkadaşlarının, emeklerine meşruiyyet verebilmek gayesiyle de, Sultan Reşad'ın yüksek müsaadesini (irade-i seniyyesini) almış, Sait Halim Paşanın sadrıâzamlığı zamanında TEŞKİLÂT-I MAHSUSA devlet emniyet ve varlığının öz müessesesi olarak resmî arşive girmişti.

Enver Paşa, Osmanlı Ordularına bir «timsal isim = *töre adı*» bulabilmeyi düşündüğü zaman, Teşkilât-ı Mahsusa'nın reisi ve şüphesiz ki en yakın dostu olan Eşref Beye fikrini söylemiş, Eşref Beyden şu cevabı almıştı:

«— Kalemleri ve fikirleri ile yeni yetişen edib ve şairlerin önünde giden şöhretler bizim Teşkilât-ı Mahsusa'da vazifelidirler. Onlara söyliyelim. Pek sıkıntı çekmeden beğenilen ve arzulanan bir değil, bir sürü unvan bulabilirler zannederim.»

Eşref Bey, bu «kadro» içinden pek sevdiği iki genç kalem adamını, Ömer Seyfettin ve asıl adı Enis Avni olan Akagündüz Beyleri çağırtmış, kendilerine, Enver Paşadan bahsetmiyerek, Osmanlı Askerine alem olabilecek bir isim aradığını, hattâ bu isimle, örnek kıt'alar teşkil etmek istediğini söylemişti. Ömer Seyfettin biraz düşünmüş, sonra, milliyet ve ırkları böylecesine karmakarışık bir imparatorluk varlığından düşünce, vicdan, gaye birliğini ifade eden bir adın çevresinde toplanacak hareketin değerini kavrıyarak şu cevabı vermişti:

«— *Desenize ki kırk yılda bir işe yarıyacağız!...*»

★ — *OSMANCIK ADI BULUNUYOR...*

Rahmetli Ömer Seyfettin ve Akagündüz Beyler, o sırada yayınlanan Harb, Donanma, Zafer gibi mecmuaların yazı ailelerini teşkil eden ve çoğu Teşkilât-ı Mahsusa ile Harbiye Nezareti kadrosunda o-

lan edib, şair, muharrir ve tarihçilerin fikirlerine de müracaat etmişler, kendilerine verilmiş işi, kendilerinin düşündükleri mevzu halinde bir «anket» yapmışlardı. Fikirleri sorulanlar arasında, Mehmet Âkif, Baban zâde Naim, Süleyman Nazif gibi daha çok İslâmcı tanınanlarla, Hamdullah Suphi'nin Türk Ocaklarında topladığı genç Türkçüler ve Ağaoğlu Ahmet, Yusuf Akçura gibi Ana-vatan Türklüğünün büyük kafaları da vardı.

Bir çokları, İmparatorluğun terkibini düşünerek, bir tek adla, böyle bir gayenin ifade edilemiyeceği kanaatinde idiler. Böyle düşünenler, ya gayeye uygun bir tâbir bulamadıklarını söylemişler, yahut da, bir isim yerine cümle tavsiye etmişlerdi. Halbuki asıl aranan BİR TEK KELİME idi.

OSMANCIK tâbiri, daha evvel kullanılmış mı idı? Ve, kim tarafından bulunmuştu? Bu suale tam ve açık cevap vermek güçtür. Çünkü, bir müddet sonra Ömer Seyfettin ve Akagündüz Beyler, kendilerinin bulduğu veya arkadaşlarının teklif ettikleri bir çok isimler arasında hiç birisi üzerinde durmıyarak ve diğerlerini bahis-konusu bile etmeden, Teşkilât-ı Mahsusa Reisine *OSMANCIK* kelimesini aranan ve özlenen tâbiri tam ifade eden buluş olarak getirmişlerdi. Belki, diğerlerini de verdikleri zaman, kendilerinin tercih ettiği OSMANCIK üzerinde bir kıyaslamaya girmek istemedikleri için.

Eşref Bey der ki: «— Bulunan ve teklif edilen bu tâbir, beni de bir ânda tamamen büyülemiş gibi idi. Başkaları yok mu diye sormak ihtiyacını duymadım. Bu tâbirde, Türklüğe hâs olan tevazu da vardı. Mâlûm ya, cak, cık, cağız ekleri, Türkçe-

Osmancık'ın Milletler Koleksiyonu

Osmancık adı altında, imparatorluğumuzu teşkil eden millet, din, ırk ve insan çeşitlerinden örnekler toplama hareketi başlayınca, bunun, o uçsuz bucaksız sınırlar içinde yaşıyan bütün toplulukları derliyecek bir örnek olmasını önce istiyenler, meydana çıkan «halita» karşısında hayretle irkildiler: Anladılar ki, idaresi ellerine bırakılmış olan bu imparatorluğu meydana getiren ne insanları, ne toprakları kendileri de gereği gibi tanımıyorlar!..

OSMANCIK adı, imparatorluğumuzu meydana getiren çeşitli milliyet ve ırkların bir ülkü çevresinde toplanmış olmalarının sembolü olacaktı. Fakat harekete girişenler anladılar ki, bu iş, sadece aynı silâh, aynı üniforma, aynı yürüyüş temposu meselesi olmakla halledilmiyor: Hepsinden önce AYNI DÜŞÜNEN KAFA gerek!.. Bu da, Harbiye Nazırlığı ve Başkumandanlığın işi değildi. Bu temel dâvâ, millî kültürü ve ülküyü yaratacak olanların şerefli, aynı zamanda çetin işi idi. Ki, ele alınmamıştı.

OSMANCIK taburlarında, yukarıdaki klişede çehresi görülen OSMANLI'nın bulunması hiç yadırganmazdı: Dâvâ, O'nun ne düşündüğünü bilebilmek, ve bu düşünceye özlenilen yönü verebilmiş olmaktı. Bugün, Cumhuriyet sınırları içinde renkler ve çehreler böyle farklar göstermiyor amma, düşünce ve ülkü birliği üzerinde —politika dövizlerini bir ân rafa koyarak!..— vicdan ve akıl huzuruyla: «— Evet!..» diyebilir miyiz?

« — Ben de ölebilirim!.. »

Osmancık, İmparatorluğumuzun sınırları içindeki milliyet, ırk ve hattâ din topluluğunun kaynaştığı kuvvet vasfını alınca, ortaya şöyle bir mesele çıktı: Türk ve Müslüman olmıyan imparatorluk halkı ne olacaktı?

Devrin iktidarını elinde tutan İttihat ve Terakki, çeşitli fikir cereyanları içinde idi: Türkçülük, İslâmcılık, ırk ve din ayırımı olmadan bütün imparatorluk halkının bir bayrak altında toplanışı...

***

Teşkilât-ı Mahsusa'cılar için bu üç cereyanın en beğenilen ve tercih edileni üçüncüsü, yâni, din ve ırk ayırımı olmadan bütün imparatorluk halkının «Tek bir bayrak ve fikir altına toplanması» idi. Bu, zamanlardır devam eden iç ve dış ayrılık tahriklerinden sonra mümkün olabilir miydi? Daha sonra, müteassıp zümrecilik taraflılarını susturmak nasıl mümkün olacaktı? Enver Paşa, Eşref Beyle çetin dâvanın çözümünü ararken, Eşref Bey kendisine dedi ki:

«— Sizi bir konuşmaya şahit yapmak isterim. Kendinizi göstermeden..»

***

Enver Paşa, yandaki odada, Eşref Beyle tanımadığı muhatabının konuşmasını dinledi. Yüzünü görmediği misafir, mükemmel bir Osmanlıca konuşuyordu. Mevzu, Teşkilât-ı Mahsusa'nın Mısır'dan beklediği hayatî bir habere aitti. Misafir, tehlikeli vazifeyi kendisinin yerine getirmesini istiyordu. Eşref Bey ona, işin ucunda ölümün beklediğini hatırlatınca sesi dikleşmişti:

«— Beyefendi... Oyun oynamıyoruz. Memleket harb içinde.. Her gün binlerce kişi ölüyor. Ben de ölebilirim.»

Konuşmanın bundan sonraki kısmında, Eşref Beyin muhatabı, kendisine verilen tehlikeli vazifeyi mutlak benimseme duygusu içinde verilen direktifleri dinledi, sonra:

«— Allah yardımcımız olsun... Muvaffak olacağım inşaallah...» duasıyla Teşkilât-ı Mahsusa Reisinin yanından ayrıldı.

***

Eşref Bey, Başkumandanın yanına girdi:

«— Sesinden, şivesinden, fikirlerinden kim olabileceğini tahmin edersiniz?»

Enver Paşanın sükûtu karşısında sualini kendisi cevaplandırdı:

«— Bu, bir Ermeni vatandaşımızdır. Meşhur Keseryan Efendidir. Konuştuklarımızı dinlediniz. Şimdi siz, benim yerimde olsanız kendisine bu vazifeyi vermez misiniz?»

Enver Paşa tereddütsüz: «— EVET...» dedi.

***

Keseryan Efendiyi İngilizler, mütarekede, Malta'ya sürmüşlerdi.

İmparatorluğumuz, tarihinin bir devresine kadar bu tip «tebea» ile dolu idi. Sonra ne oldu?

«Osmancık» taburu, Osmanlılığın bayraklaşamadığı bir hareket olamadı ise, bunun sebebi ferdî ihanetler değildir. Asıl sebep, «İmparatorluğu idare etme sanatı» nı kaybetmiştik. Çözülme böyle başladı, çöküntü böyle oldu, ve «— Ben de ölebilirim...» diyenler yollarını şaşırıp, uğruna ölmiye hazır olduklarını öldürdüler...

****

mizde tevazuu ve iddiasızlığı ifade ediyordu: Yavrucak, Adamcağız, İnsancık gibi... Dil ülemâlığı değil, doğru dürüst cümle fıkaralığı içinde benim bile ilk ânda pek benimsediğim tâbiri Enver Paşaya söylediğim zaman, o da, bir ânda ısındı ve benimseyiverdi. Bir kaç defa tekrarladı:

«— Osmancık, Osmancık, Osmancık... Hiç de yadırgamadım... Mükemmel... Şimdi bizim bu unvan ile düşündüklerimizin tatbiki size düşüyor. Allah kolaylık versin.»

★ — *«OSMANCIK» TÂBİRİNİN GENİŞ SINIRLARI :*

Enver Paşanın, arkadaşına Allahdan

Paylaşılamıyan Kafa ve... Biz!

★ — **FRANSA ve İSVİÇRENİN GİZLİ KAVGASI:**

1962 senesi 28 temmuzda, doğumuun 250 inci yılını bütün dünya, heyecanla kutlarken, Jan Jak Russo (Jean -Jacques Rousseau) nun «milliyeti» üzerinde, Fransız ve İsviçreli fikir adamları arasında başlıyan tartışma, ısrarla devam ediyor. İsviçreliler diyorlar ki:

«— Russo, 100 yıldır İsviçre'nin Cenevre şehrine yerleşmiş, orayı vatan yapmış bir ailenin çocuğudur. O gün de, bugün de, İsviçre medenî kanunu, bu kadar uzun zaman kendi sınırları içinde yaşamış bir insana, kendi vatandaşı olma hakkını tanır. Evet... Russo, ırk ve kan bakımından Fransızdır amma, İsviçre, o gün de, bugün olduğu gibi, konfederatif bir ülkedir. Fransız, İtalyan, Alman, Danimarkalı, Holandalı, İspanyalı vardır, fakat hepsi İSVİÇRELİ'dir. Kaldı ki, Russo, Paris Parlamentosu kendisini tevkife karar verdiği zaman, İsviçreye sığınmıştır. Bu, O'nun İsviçreli olma duygusunun tabii belirtisidir.»

Fransızlar da şöyle diyorlar:

«— Russo, hiç bir tereddüde mahal bırakmıyacak şekilde Fransızdır. Bir kere o tarihte Fransanın ve İsviçrenin sınırlarını düşünmek yeter. Kaldı ki, Fransız Kralcı makamları, O'nu Emil adlı eserinden dolayı tevkife karar verdikleri zaman, Russo'nun himayesine sığınmak istediği Cenevre şehri makamları, Fransızlardan daha insaflı olmamışlar, büyük bilgini tevkife karar vermişler, o da önce Almanyaya, sonra İngiltereye çekilmiştir. 1770 den 1777 ye kadar vatanında tam bir huzur içinde yaşadı. Başının derde girmesine sebep olan «İtiraflar» ı yazması ise, dünyanın neresinde olursa olsun, aynı âkibeti doğururdu. Çünkü Krallık, yâni şahsî hâkimiyet sisteminin yürüdüğü bir devirde, böyle bir esere müsamaha gösterecek hangi ülke vardı? Russo'nun kemikleri 1794 de Fransız hürriyetinin mimar-

★★

kolaylık dilemesi boşuna değildi: Osmanlı İmparatorluğunun o binbir millet, ırk, din, neseb, mezhep, dil ve düşünce farkları arasından, dili, rengi, dini, damarında dolaşan kanı ayni olmasa bile, ayni düşünen bir topluluğu çıkarabilmek kolay şey mi idi?

Askere alınanlardan çoğu, zabitlerinin dilinden anlamıyorlardı. Ayni dili konuşan zabitlerin kumandalarına, kendi milliyet ve çevrelerindeki askeri vermek te, Harbiye Nâzırlığının pek arzulamadığı şeydi: İmparatorluğun bazı bölgelerinde ayrılık hareketleri almış yürümüştü. Bölgecilik ayrılıkları, milliyet çatlakları ve mahalî otonomi (muhtariyet) münakaşalarının yapıldığı bir zamanda, askerî kuvvetleri bu cereyanlara kapılması ihtimali olanların kayıtsız şartsız elinde bırakmak, aklın ve mantığın kolaylıkla benimsiyemiyeceği aşırı cesaret olacaktı. Teşkilât-ı Mahsusanın çok gizli kaydiyle Ordu kumandanlarının dikkatine sunduğu gerçeği, bir ÖRNEK olarak teşkil edilecek OSMANCIK taburunda vermek, nazariyesi yapılan telkinlerin güzel isbatı olabilecekti.

Hazırlıklar, ilk ânda düşünüldüğü kadar zor ve çetin olmadı: Teşkilât-ı Mahsusa, OSMANCIK TABURLARI'nın hiç olmazsa her Ordu'da bir tane olmasını arzuluyordu. Kurulan ilki, yine Teşkilât-ı Mahsusa'nın kadrosunda vazifeli olan Süleyman Askerî, Yakub Cemil, Enver Paşanın Başyaveri Mümtaz Beyler gibi, OSMANCIK TABURLARI'nın kuruluş gayelerini bilen zabitlerin emrine verildi. Bunlar, İmparatorluğu teşkil eden bütün ırk, milliyet, mezhep, hattâ din ve dil ayrılıkları içinde olan insanların bir araya gelmesinden ve OSMANLILIK MEFKÛRESİ çevresinde birleşmelerinden vücud bulmuştu. Daha çok, siyasî bir devrenin yarattığı görüş ve dilekler, harbin akışı içinde gaye ve ideal halinde milletin içine yerleşemedi, fakat, Osmancık'tan başlıyan kök, asıl ve öz temele dayanınca, Türklük, bilhassa bizim teşkil ettiğimiz Batı Türklüğü'nün hürriyet, istiklâl, hayatiyet ve devam sembolü oldu: M E H M E T Ç İ K !...

Tanrının koruyucu varlığının lûtufları ve esirgemesi bu temel varlığımızın üzerinde olsun...

larının en değerlilerinden birisi olmanın ihtiram duygusu içinde en muhterem ölülerin toplandığı Panteon'a getirilmiş ve saygıdeğer yerini bulmuştur.»

★ — NELERE BAŞ VURUYORLAR?

Bu karşılıklı iddiaların bazılarınca elbette ki hiç bir değeri yoktur: Russo, devrini kapamış bir adamdır, O'nun fikirleri üzerinden kaç yüzyıl geçti? O'nun savunduğu insan hakları, kanun duygusu, hatta medeniyet anlayışı elbette ki, bugün toplumları mutlu edebilmenin bütün şartlarına sahib değildir: Hattâ Russo'nun çağ düşüncesini, yaşadığı devre ulaşmak için çabaların önüne dikilmiş sed gibi görenler de var... O halde, kemikleri ölümünden on altı yıl sonra, gömüldüğü Ermenon - Vil parkı ortasındaki adacıktan toplanarak Paris'e getirilmiş olan filozofun milliyeti üzerinde tartışmanın anlamı nedir?

Bu sualin cevabını, Russo'nun hangi vatanı, hangi insanları, hangi ülkeyi daha çok benimsediği yolunda aydınlatıcı belgeleri, hususî mektubları, hattâ bir lokantanın duvar takvimine yazılmış bir kaç satırı, kendisinden çocuğuna isim istiyen babası gibi saatçi Moulier'eye yazdığı sekiz satırlık «isim mektubu» nu belge olarak gösteriyorlar... Bütün bu didişmelere baktıkça, ortada bölüşülemiyen ne olduğu hatıra geliyor. Sorunun cevabını, Russo'nun «bütün insanlığın malı olmakla beraber daha çok kendilerinin» olduğunu isbat için didinenler veriyor: «— O, paylaşılmıyacak kadar büyük bir kafadır ve intisabı ile bir ülkeye şeref verir...»

★ — BİRAZ DA KENDİMİZİ HATIRLIYARAK...

Bir mektub aldım. Şöyle diyor: «— Mithat Paşanın annesi, Ermeni dönmesi imiş. Babasın babası, yâni dedesi de aslen Hırvatmış, Ruscuğa gelmiş, orada Müslüman olmuş. Kendisinin Meşrutiyetçiliği de, Osmanlı Hanedanına olan kininden ileri geliyormuş. Ayni zamanda, Farmason olduğunu söylüyorlar. Büyük bir insan olarak tanıdığımız Mithat Paşanın ailesinin böyle oluşu beni çok müteessir etti.»

Mektub elimdedir: Yazan da, bir ilkokul öğretmenidir.

Önce kendisine teşekkür ederim: Çünkü biz, duyduğunu olduğu gibi benimsemenin de, haktanırlık ve kadirbilirlik olduğu bir devirde yaşamaktayız. Asıl tehlike, nereden geldiği ve ne maksatla yayıldığı meçhul olmıyan bu alçakça yalanları, hiç araştırmadan benimsemek, kabul etmektedir: Çünkü Türkiyeyi, devre ulaştıracak her türlü hamle ve duygulardan uzak tutmak, böyle düşünmüş ve bu uğurda can vermiş olanları iftiralarla kötülemek, bu yurt ve milletin müseccel düşmanlarının yeni bir taktiği değildir.

Mithat Paşa «Avrupa sürgünü» iken Fransız Başvekili ve ünlü tarih üstadı Alfons Tiyer'le tanışmıştı. Tiyer'in Türk devlet adamı için söyledikleri, 1908 den sonra, Ebüzziya Tevfik Beyin himmetiyle Osmanlı İmparatorluğunun hudutları içinde malûm olabilmişti. Ailesinin Ermeni ve Hırvatlığı bahsindeki şeni ve mesnedsiz iftira bir yana, o koskoca İmparatorlukta, memleketin müdafaası ve hatta yeni fetihlerin eline verildiği «Yeniçeri Ocağı» nın, Türk olmıyan ekalliyetlerin evlâtlarını, küçük yaşlarda toplıyarak birer Müslüman Türk olarak yetiştirme sisteminin malûmluğu yanında, Mithat Paşanın ailesine iftira kimin, nereden aklına gelir?

Hatırlıyalım: Mustafa Kemal'i mebus seçtirmek istememişlerdi. Hem de zaferden sonra... Selânik'te doğduğu ve Selânik Yunanlılar elinde olduğu için, hudutlarımız içinde doğmamış olanlar, eğer en az beş sene bir yerde oturmamış iseler mebus olmasın diyorlardı... Mustafa Kemal, Erkânıharb yüzbaşısı olarak çıkıp, ordu saflarına katıldığından beri, beş yıl, bu vatan barış yüzü görmemişti ki, bir yerde oturabilsin... Teklifi yapanlar, bu gerçeği elbette biliyorlar-

UNUTAMIYACAĞINIZ SÖZLER :

★ Günün adamı isimsizdir.

★ Şöhretleri kırmakla meşhur olmak isteyenler, fena şöhretin yolcularıdır.

★ Hayat kavgasında üstünlük için sağlam kafa lâzımdır: İnsanlar da koçlar gibi kafa kafaya dövüşürler.

★ Köpeğe gem vurma: Kendisini at sanır!

Kapağımızdaki Klişe

Kapağımızdaki klişe, Fransız devriminin temel yapıcılarından Jan Jak Russo (Jean - Jacques Rousseau) yu gösteriyor: Hangi ülkenin vatandaşı olduğu, doğumundan 252 yıl sonra, Fransa ile İsviçre arasında hâlâ fikir tartışmalarına sebep olan paylaşılamıyan kafa...

1712 de İsviçre'nin Cenevre şehrinde doğdu, 1778 de Paris'te öldü. Çocukluğu sıkıntı içinde geçti. Hizmetçilik, aşçılık dahil bu dertli ve yoksul gençlik yıllarını, 1741 de değerini takdir eden ünlü ansiklopedist Didero'nun dostluğu ile yenerek ilim hayatına girdi. İlim ve sanat üzerinde fikirler eserini, tevkifine sebep olan meşhur Emil takip etti. Prusya ve İngiltere'de daha rahat çalışma imkânları aradı ve buldu. İtiraflar, Toplum Anlaşması eserleri ile, kendini ölümsüzleştirirken yeniden baskıya uğradı. Ancak, gerçek değerlerin kötü saldırganlıklardan kurtulduğu 1794 den sonra, vatanında ve dünyada lâyık olduğu yeri aldı. O'nun eserleri, 1789 devriminin temel anlayışlarını getirdi.

Yandaki klişe, çalışma odasındaki son gravürdür.

* * * * * * * * * * * * * * * * * * * *

dı. Biliyorlardı amma, bu memleketin başlıca salgın hastalığı «insan değeri eritmek» tir. Bu gizli ve karanlık maksada çok zaman da, şeklen masum, hatta kanun yoluna girmiş teklifler ve fikirlerle gidilir. Eğer kendisi, şahsını hedef tutan teklifin üzerindeki perdeyi indirmemiş olsa idi, kurtarılmasında, hiç olmazsa bir numaralı er gibi canını ve kafasını koyduğu vatanında, Mustafa Kemal'i Türk milleti, kendisini temsil edenlerden birisi olarak seçemiyecekti.

1942 de, bir devre mebusluk da yapmış olan bir zat, İstiklâl Marşı için tenkitler yapar ve: «— Kendimizi, erkinlik duyularımızı ve ulusal benliğimizi kapsıyacak ve uyaracak bir marşın özlemi içindeyiz...» derken, bu cümlelerine dayanak olarak da, Mehmet Âkif'in babası İpek'li Tahir Hocanın «Arnavud» olduğunu yazıyordu. Yâni demek istiyordu ki, Mehmet Âkif de Arnavuddur!..

★ — BİR SALGIN HASTALIĞIMİZ VAR...

Jan Jak Russo'nun Fransa ile İsviçre arasındaki «paylaşılmıyan kafa» olarak, müsbet bilimin izahları içinde ve devam edegelen vesikalar, belgeler, hâtıralarla tartışılırken, bizim, zaten iki elin parmakları arasına sığacak kadar sayılı olan millî değerlerimizi kendimizden başka sayma yolundaki vicdan ve ahlâk dışı çırpınmalarımızı ne ile ifade edeceğiz?

Bir salgın hastalık içindeyiz: Şifasını ancak, ahlâk ve vicdanlarımızın uyarmasının tedavisinde bulabileceğimiz hastalık... Himmetleri ve ülküleri, kafamızın ve günlük çıkarlarımızın üstünde kalanları mezarlarında bile rahat bırakmıyoruz. Halbuki biz, aslında, vefalı ve müsamahalı insanlardık. Ne bekliyoruz? Bir hayır sahibi çıkacak da, ekmeğimizin ununu verdiği gibi bize vefa ve kadirşinâslık mı ithal edecek? Neylersiniz ki, bu boşluk mânevî boşluk... Dış Yardımların çekleriyle dolmuyor... Zaten önce onu, sonra diğerlerini kaybettik...

ADALET KADROSU **Kadılar, vazife gördükleri yerlerin hususiyetine göre, icra kuvvetine de sahip idiler. Kıyılarda vazife görenlerin deniz, kalelerde ve şehirlerdekilerin kara kuvvetlerine mensup muhafızları ve verilen kararları tatbik edici vazifelileri vardı. Adaletin gecikmeden tatbiki, hak mefhumunun başlıca koruyucusu oluyordu. Yukarıdaki klişe, bir kıyı şehri kadı ve müftüsünü, muhzır ve kullukçubaşı ile birlikte gösteriyor...**

Oğlum!.. Bunları Bileceksin!..

Kıbrısta olup bitenler, Osmanlı İmparatorluğu Teşkilât-ı Mahsusa Reisini çok dertlendirmektedir. O, hâdiseleri bizden başka ölçülerle görüyor: Girit'i, Balkanları, Garbî Trakyada bugünkünden on yaş kıdemli olan «İlk Türk Cumhuriyeti» ni hatırlıyor. Ruhu elem dolu, kalemine sarılmış, Sizlere bir «hâtıra» sını iletiyor. Bu, bir «hâtıra» mı, yoksa başımıza gelenlerin bir «ibret sahnesi» mi? Bugün İzmir'de, mütevazi bir kira katında üç çeyrek asırlık vatan hâdiselerinin binbir hâtırasıyla dolu günlerini geçiren muhterem Eşref Sencer Kuşçubaşı, umarız ki, her sayımızda, Sizlere seslenecek ve hâdiseleri tarihin ışığına *iterek aydınlatmıya çalışacaktır. Bu yaşta ve bu başta O'na düşen en şerefli vazife de sanırız ki budur: Çünkü bugünkü nesil, O'nun vaziyetinde olup da, bildiklerini söylemiyen ve saklıyanların kahrını çekiyor.*

Şimdi «hâtıra» yı dinliyelim:

★ — *BİR HECİN DEVESİYLE GİRİTTE...*

1924 den 1936 ya kadar Girit Adasının Kandiye şehri, Avrupa, Asya, Afrikanın muhtelif yerlerine yaptığım seyahatler için merkezim olmuştu. Yunanlılarla «dost» idik. Karşılıklı olarak mâziyi unutmıya çalışıyorduk. Zaten Girit'i, ömrümün bundan sonraki kısmını ayırdığım «dünya turu» için merkez olarak seçmemin,

coğrafî durumu bakımından merkezî vaziyette olmasından gayrı sebebi de yoktu. İklimi de, bozulan sıhhatıma iyi geliyordu.

İlk ânda, Giritlilerin garibsediği ve alışamadıkları bir de arkadaşım vardı: Çok cins soydan hecîn devem!.. Çeyrek yüz yılı aşan çöl hayatımın bu vefakâr ve çilekeş sadık dostundan, Girit'te de ayrılamamıştım. Bir insan hayatı için oldukça yorucu olan geçmiş yılların binbir acı tatlı hâdisesini hatırlanmak istenmiyen mâzi yapabilmenin en kudretli çaresi, seyahat etmekti. Girit Adasının coğrafî ve iklim durumunun, deve yolculuğuna elverişli olduğunu biliyordum. Elli dokuz günlük yolculuğumda, Ada'yı baştan başa devrettim. Her yerde, atalarımızdan kalan hâtıralar vardı ve Yunan mitolojisinde geniş yeri olan, Tanrılar Tanrısı Jüpiter'in bile vatanı sayılan bu kadîm beldede, ayakta olan çoğu eser, Osmanlılara, yâni bizim cedlerimize aitti.

★ — *İKİ «DOST» ARASINDA...*

Bilhassa 1890 dan sonraki hâdiseler, Girit'te hemen hemen Türk ve Müslüman bırakmamıştı. Yunan ayrılığının en fecî ve kanlı hâdiseleri burada geçmişti. Ada'yı baştan başa devreden yolculuğum sırasında Girit'te Türk olarak kimseler yoktu. Koca Ada'da, Mısır tebeasından bir aile ile, Yunan hükumeti ile yaptığımız mübadeleye tâbi olmıyan Fuad isimli bir Müslüman vardı ki, kendileriyle sadece «merhaba» laşıyordum. Türkiyeden gelmiş Rum asıllı muhacir Ortodoks Rumlar, bizimkilerin yerlerini almışlardı. Bunlar, Rumca değil, Türkçe konuşuyorlardı. Aralarında ikisi ile, devamlı bir dostluk kurmanın iki tarafı da ruhen memnun ettiğini zamanla anlamıştım. Bunlardan birisi Osmanlıcayı, Ali Suavî merhumun Galatasaray Lisesi müdürlüğü zamanında talebesi olarak öğrenmiş, yetmiş beşlik Yorgi İkonomidi Efendi, öteki de, İzmir'in Karaburun Rumlarından ve İzmir idadîsini (lisesini) bitirmiş olan Niko Stavrinidis Efendi idi. Burada yeri değildir amma, yüzyıllarca beraber yaşamış, sadece din farkından gayrı aralarında hiç bir görüş ve hattâ gaye ayrılığı da bulunmıyan iki topluluktan birisinin, hiç bir istisnası olmadan: «— *Sen benden değilsin.. Haydi git!..*» demenin garabetini, bu iki OSMANLI RUM'un şahsında senelerce hissettim.

Kendileriyle dostluğumuz ilerledikçe, üçümüz birden bir vazifeye sahip olduğumuzu, mevzuu hiç konuşmadan hissetmiştik ve günlerimiz, vicdan ve mantığımızın bizi fahrî ve manevî olarak vazifelendirdiği bu yolda bekçiliğe doğru itiyordu: Ben ve onlar, Osmanlı İmparatorluğu devrinden kalan ve değeri biçilmiyecek kadar muazzam ve muhteşem «*resmî arşiv*» in, yüz yıllarca süren Osmanlı idaresi zamanında en ufak mevzu ve meselelere kadar inanılmaz intizam içinde tutulmuş zabıtların ve günlük tarihin muhafızı, bekçileri idik...

★ — *ZAMANA HÜKMEDEN VESİKALAR:*

Biz Girit Adasını, Rumlardan değil malûmdur ki Venediklilerden almıştık. 1644 de başlıyan ve yirmi beş sene çok çetin, kanlı safhalar geçirdikten sonra, hâkimiyetimize geçen Ada'da, idaremiz başladığı günden, ayrıldığımız güne kadar, günü gününe, en küçük hâdiseye kadar tesbit edilen olup bitenler, itina ile cildlenmiş, kâğıdı zamanın tahriplerine karşı koyacak mükemmeliyette ve her bir eline kalem alan kendisinden öncekinin gösterdiği itinanın daha basitine ve kolayına sapmadan, hattâ seneler geçtikçe bu titizlik artarak cildler dolusu ruznameler tutulmuş.. İlk cildlerden anlaşılıyor ki, Girit'in asıl fâtihi olan Köprülü Zâde Fazıl Ahmet Paşa, on beş senelik sadareti sırasında gösterdiği faaliyet ve düzenin bir ananesini, Girit'e ebedî miras olarak bırakmış ve O'nun başladığı bu intizam, bir perişanlık ve felâketler içinde Ada'yı terkettiğimiz günlere kadar, adetâ ibadet duygusu kadar mukaddes itina ile devam etmiş...

Sultan Hâmid'in siyaseti ile, Yunanlıların Girit üzerindeki emelleri çarpışıp dururken, Atina Hükûmeti, hiç değişmemiş olan sistemi ile Ada'daki yerli halkı tahrike başlıyor. Daha sonra General ve Yunanlıların «Ada Fatihi» olarak ilân ettikleri Miralay Vasos. Yani İsfakiyanadi'nin reisliğini yaptığı «gizli ihtilâl cemiyeti» ni açık isyana hazırlamak üzere Girit'e geldiği zaman, Gazi Ethem Paşa kumandasındaki kuvvetlerimiz Teselya'da Yunanlıları bozgundan bozguna uğratmış-

Girit'te arkamızda cemaatsiz, ezansız ve vefasız yeni sahibe «depo» olarak kullanmak üzere bıraktığımız hâtıralardan: Kandiye'de Vezir Camii

(Bugün dünyanın birçok yerlerinde, kapanan bir şan devrinin son kalıntıları olarak ancak boş câmilere rastlıyoruz..)

lardır amma, ne faydası var!.. BÜYÜK DEVLETLER *(Düvel-i Muazzama)* dediğimiz İngiltere, Almanya, Fransa, Rusya ve hattâ İtalya, Osmanlı ülkeleri üzerindeki gizli-açık hırslar ve pazarlıklar icabı, bu zaferin neticesini elde tutmamıza imkân bırakmıyorlar: Rus Çarı tehdit ediyor, Sultan Hâmid geriliyor, sulh muahedesini imzalıyoruz amma, Girit'te gizli tahrik ateşi, barışın imzalanması tarihi olan 1897 den bir yıl bile geçmeden, kanlı ve açık ihtilâllere yerini terkediyor: Girit'te uzlamakıllı hazırlanmış olan Rum çeteciler, Türkleri kitle hâlinde öldürmeye başlamışlardır. Değişmiyen ve bizi zayıf ve vehimler içinde buldukları her devirde yaptıklarını yine tekrara başlıyorlar...

Sene 1900... O «BÜYÜK DEVLETLER» dediğimiz Batılı ileri gelenler, bakıyorlar ki rezalet ve cinayetler saklanılmaz ve avutulmaz hale gelmiş, İngiliz donanması Girit sularında gözüküyor, karaya asker çıkarıyor... Çıkanlar, mâsum, günahsız, müdafaasız Türklerin inanılmaz vahşetle öldürülmeleri karşısında, iddia ettikleri insaniyet ve medeniyet namına «Dur... Bre alçak!... Bu öldürdüklerin sana yüzyıllarca hak, hürriyet, hayat, hattâ refah tanıdı... Senden kan vergisi almadı, dininde, diyanetinde, örf ve âdetinde sana öz devletinin tanımadığı hakları verdi, o cephelerde öldü, sen üredin, kazandın, zengin oldun... O senin servetinin bekçiliğini yaptı. Şimdi ondan ne istiyorsun?» demesi lâzımken, böyle yapmıyor, azgın saldırganlara müsamaha ediyor, hattâ onlardan tarafa oluyor. Ben şuna inanmışımdır: Hakaret ve zulmün iadesi için zaman ve mekân aranmaz... Mâruz kalındığı yerde iade edilir... Bizimkiler de böyle yapıyorlar, İngilizlerin ardından karaya çıkan Rusları da hesaba katmıyarak kendilerini savunuyorlar... Bıçak kemiğe dayanmış. İki taraftan da ölenler oluyor.

Amma onlar hâkim... Bizim zavallılar devletsiz, hükûmetsiz, hâmisiz... Sultan Hamid'in vehmi, tereddüdü, devletin iç ve dış zaafı ile birleşince, Girit'teki Türk ve Müslümanlar - *daha sonraki binbir misâlinde olduğu gibi...* - kendi kaderlerine terkediliyorlar... Yüzlercesi Kandiye meydanlarında asılıyor, evlerinde, müdafaaya çekildikleri köşelerde öldürülenlerin sayısını Allah bilir... Bu tethiş ve zulmün ardı sıra, Türklerdeki bıkkınlık ve yurtlarını terkedip gitme arzusu da teşvik ediliyor, hattâ İngiliz, İtalyan, Rus gemileri, Anavatana hicret edecekleri parasız taşıyor.

İşte bu ölüm - kalım dertleri içinde Girit'ten ayrılan Türkler, cedlerinin tarihe armağan ettikleri o yüzlerce cild «*günlük hâdiseler*» defterlerini olduğu gibi bırakıyorlar. Devletimiz de, hangi devirde tarihle alâkalanmıştır? Bu manevî miras, Kandiye hükûmet dairesinde şer'î siciller ve resmî kayıtlarla birlikte olduğu gibi terkediliyor.

★ — *İÇİNDE YÜZ YILLARIN UYUDUĞU 800 DEFTER :*

Kandiye'deyim... İş yok, güç yok... Yılların yorgunluğunu dindirmekle meşgulüm. İki Osmanlı dostum, Yorgi İkonomidi ve Niko Stavrinidis Efendilerle beraberiz. Üçümüz de, kendi arzu ve irademizle aldığımız fahrî vazifeye devam ediyor, sayısı sekiz yüzü bulan, mükemmel meşin cildli, bu muazzam arşivi eliyoruz. Onlar artık, Yunan resmî makamlarının, Osmanlıcayı çok iyi bilen iki «sabık Osmanlı» olarak kendilerine bu vazifenin «resmen» verildiği iki memurdur. Ben de, ceddinin hak, adalet, idare hayatını ibretle ve hasretle inceliyen bir vatan emektarı...

«*Ruznâme*», yeni Türkçe ile «*Gündeç*» denilen «yevmiye» defterlerinde neler yok... Meselâ, Kandiye limanına bir gemi gelmiş, hemen şu kayda rastlarsınız: «*— Mâh-ı hâlin ... günü, üç anbarlı ismiyle mevsûm ve 500 efrencî tonilâto hacminda, nakle ve seyre elverişli, İtalyan bayrağını temevvüç ettiren bir heyülâ gemi 121 adetlik mürettebatı ile dahili limanda lengerendâz olmuştur. Hamulesi buğdaydır. Buradan Hiristiyan zemmîlerden şerab almaya talibtir.*»

Bu not'a bir numara konulmuş veya hususî bir işaret... Gemi, işini bitirip giderken, en küçük teferruata kadar izahat devam ediyor. Şahsî sicillerde de aynı hassasiyet var.

İki «Osmanlı Rum» u, kendilerine Yunan hükûmeti tarafından verilen vazife ile, bu terkedilmiş Türk arşiv hazinesi üzerinde çalışırken, ben de, ibret duyguları içinde not alırdım. İşte şimdi sizlere, bir hâdise anlatacağım ki, tarihte *TÜRKÜN ADALETİ* nedir, genç hâfızalarınızda kalsın... Çünkü sizler, İmparatorluk devrimize yetişmediniz. Bizim üç kıt'aya hâkim kudretimizi size yanlış anlattılar. Biz, bazılarının iddia ettiği gibi, sadece at sırtında, güzel kadın ve servet peşinde dünyaya zafer seferleri yapmadık... Biz, adalet, medeniyet, müsamaha, hürriyet götürdük. Dünyayı sömürmek isteyenlerin el birliği ile üzerimize çullanması ve yüzyıllardır karşılaştığımız haksızlıkların iç yüzünde, kendilerinin yapmak istemedikleri adalet örneklerini, bizim vermemize tahammül etmemelerinin kini vardır... Oğlum!... Milletinin başına gelenleri hükümlendirirken bu temel gerçeği bileceksin, bilmeye mecbursun... Şimdi bunlardan birisinin, bu emsalsiz tarih hazinesinden Yunan hükûmeti namına hâlâ kayıtlar çıkartan Niko Stavrinidis Efendiden sorma, öğrenme hakkın mahfuz olarak sana anlatacağım. Lûtfen dinle.

★ — *KALOS LİMANOS'A SIĞINAN İNGİLİZ GEMİSİ :*

Süveyş kanalının açılmasından önceki seneler... İngiltere, dünya ticaretini elinde tutuyor. İngiliz ticaret gemileri, Hind yolculuklarını ya bütün Afrikayı dolaşarak, yahut Bahr-i Ahmer *(Kızıl Deniz)* den yüklerini Akdenize ileterek aktarma suretiyle vatanlarına getiriyorlar. Bunları da büyük gemiler yapabiliyor. Bir gün, içinde Hind'in değerli emtiası olan büyük bir İngiliz gemisi, Girit adasının Afrikaya bakan yüzünde çetin bir fırtınaya yakalanıyor, batma tehlikesinde... Bereket versin ki, güç hal ile, Ada'nın ardına düşen ve adı «*Kalos Limanos*» olan tabiî limancığa sığınabiliyor, kurtuluyor.

Ada'nın her tarafında, bizim kalelerimiz ve onların kumandanları (*dizdarları*) var. Kalos Limanos'un bitiminde yükselen yalçın kayaların üzerindeki kalenin dizdarı, bu koca geminin limana sığındığını görünce, pek nâdir ele geçen bu fırsattan

faydalanmayi aklına koyuyor, kötü ve âdî niyetini tatbik için de bir plân hazırlıyor: Kaptan ve geminin bütün mürettebatını yemeğe davet ediyor. Türk'ün misafirperverliğini bilen ve haftalarca sürmüş çetin bir deniz seferinin yorgunluğu içinde olan geminin kadrosu, bu davete memnuniyetle geliyorlar. Zavallılar, yemekten sonra öldürülüyorlar. Gemide kalan muhafızları da, mel'un dizdar, başlarında yemek tablaları, fakat bu tablaların içinde özlenilmiş yemekler yerine öldürücü silâhlar olan suikastçılarını göndererek onları da gafil avlıyor, kısacası koca geminin kadrosundan hayatta kimseler kalmıyor. Ada'nın asıl meskûn kısmından çok uzakta, bugün bile kalabalık olmıyan bu bölgesinde cereyan eden faciadan tabiî hiç kimsenin haberi yok. Hain adam, gemiye el koyuyor... İçinde neler yok: Londranın bankerleri için, Kalküta Hind Ticaret şirketinin gönderdiği zümrütler, yakutlar, kıymetli taşlar, fil dişi, Hind kumaşları, baharat, Cava, Sumatra mâmulleri, çay stoku... Kısacası, o tarihte Hind seferi yapan büyük gemilerin taşıdığı milyonlar değerinde çeşitli eşya... Bunlardan elden çıkarılması kolay ve değeri yüksek olanlar, tenhâ ve kimselerin bulunmadığı sahile çıkarılıyor, öldürülenlerin cesetleri yine gemiye doldurulup gemi, denize doğru açılıyor, sahilden uzakça bir yerde gemi batırılıyor ve sanki, kıyıdan görülmüş te, fırtınanın dinmesi beklenildikten sonra kaza yerine gidilmiş gibi bir de yolculuk yaparak zabıt tutuyor, Girit'in resmî merkezi olan Hanya'ya bildiriyor.

★ — *CÂNİLER ANLAŞAMIYORLAR...*

İş, elde edilen bu milyonlar değerindeki malın taksimine gelince, câniler anlaşamıyorlar. Kara yicdanlı dizdâr, cinayet ortaklarına istedikleri hisseyi vermiyor. Daha doğrusu, civânmerd ırkının üzerine bir leke sürülmesine müsaade etmiyen Tarih, onun hırsını öylecesine gözü dönmüş hâle getiriyor ki, vak'aya fiilen karışmış olmıyanlardan birisi, Hanya ve Kandiye kadılarına cinayeti bildiriyor... Bütün Ada birbirine giriyor. Kandiye kadısı tahkikata başlıyor, Kalos Limanos'a geliyor, kalenin mahzenleri araştırılıyor ve çalınanlar, hemen hemen olduğu gibi ele geçiyor, dizdâr zindâna atılıyor, cinayete katılanların hepsi tevkif ediliyor. Kadı, ele geçirilen

1900 ayaklanmasında, önlerine gelen Türk ve Müslümanı öldüren yerli Rum çetecilerden bir grub.

(Aynı bugün Kıbrıs'taki E.O.K.A. cılar gibi... Aynı senede de, İngiliz kuvvetleri, Kıbrıs yerine Girit'e çıkacak, onların gözleri önünde «Türk Avı» devam edecektir. Katoliklerin, Protestanları doğradıkları kanlı Sen-Bartelmi; Ortodoksların Türk imhası halinde, Türklüğün kalabildiği her yerde devam edecek ve biz, bu değişmez gerçeğe rağmen, kendimizden olanları, birer azınlık halinde onların çokluk oldukları yerlerde emniyette sayabilmenin gafletine devam edeceğiz!..)

milyonlar değerindeki eşyayı Kandiyeye taşıtıyor, Beytülmâl'in depolarına muntazam defterlerle emanet olarak tevdi ediyor ve dâvâ başlıyor... Şimdi, asıl ibretli tarafa gelmiş bulunuyoruz:

Kandiye kadısı, evvelâ, İngiliz balyozunu *(elçisini)* haberdar ediyor. Diyor ki: «— Fırtınadan battığı zannedilen geminiz batmamış, başına şöyle bir felâket gelmiştir. Câniler ve çalınan eşyalar elimizdedir. Şer'i Şerîf üzere muhakeme başlı-

yacaktır. Mağdurların ailelerine haber veriniz. İsterlerse kendileri, isterlerse vekilleri gelsin. Siz de dâvâ sırasında müddei olarak bulununuz. Tahkikatın derinleştirilmesi üzerinde talebiniz olabilir. Geminin acentesini de hâdiseden haberdar ediniz. Envanterin bir sureti varsa alsınlar gelsinler, ele geçen eşya eksik ise, câni ve hırsızların mallarından tazmin edeceğiz. Onlar da kâfi gelmezse, bu alçaklar, maalesef bizim tebeamız olduğu için devlet olarak ödiyeceğiz.»

★ — *TÜRK ADALETİ NE DEMEKTİR?*

Kandiye Kadısının İngiliz balyozuna, O'nun da Londra'ya ve Kalküta'ya ulaştırdığı haber, derin akisler yapıyor: Geminin mensub olduğu şirketin mümessilleri, mağdurların aile ferdleri, Kalküta'daki İngiliz ticaret şirketinin ellerinde geminin mevcudunu bildiren envanterlerle temsilcileri Kandiye'ye geliyorlar. Duruşma açık olarak başlıyor. Evvelâ, hâdiseyi hiç bir gizli tarafı kalmadan tesbit etmiş olan Kadı Efendinin hazırladığı zabıtlar okunuyor, kurbanların temsilcilerine söz veriliyor, cânilere müdafaa hakkı tanınıyor. Eşyanın sayımı yapılıyor. Noksan olanlar bir bir bulunuyor. Kaybolmuş bazı eşyanın değeri tesbit ve kaatil dizdâr ile cinayet ortaklarının malları satılarak ödeniyor. Maddî kısım böylece kapandıktan sonra, cinayetin kan hesabı yapılıyor: Vak'ada, doğrudan doğruya cinayete iştirâk etmiyenler bile, böyle kanlı ve fecî bir hâdiseye şâhit olmakla yetindikleri için dahi idama mahkûm ediliyorlar. Kadı Efendi, hükmün icrasında, kurbanların yakınlarının ve temsilcilerinin de bulunmasına karar veriyor... Ve, başta dizdâr olarak bütün suçlular, hükûmet meydanında başları pala ile kesilmek suretiyle idam ediliyorlar.

Mahkeme kararında öyle cümleler var ki, adaleti böylece yerine getiren Kadı Efendinin kafasında ve dilinde, kendi milleti içinden böyle bir alçağın ve kalbsizin çıkmasının elemi, acısı, adetâ feryat etmektedir... Hükmün kaç yerinde bu acı izhar edilmiş, mağdurlardan af rica edilmiştir.

Yorgi İkonomidis Efendi ölmüştür. Fakat Niko Stavrinidis Efendi hayattadır, Kandiye'dedir ve Yunan hükûmeti namına bu emsalsiz kıymetteki Türk arşivinden derlemeler yapmakla meşguldür. Bir devletin ve milletin, dünya durdukça yüzünü ağartan himmet ve didinmeleri, Osmanlıca'dan Yunanca'ya çeviriyor, Atina'ya iletiyor... Atina'dakiler, bunlardan insanlık ve milletlerarası hak ve hukuk namına faydalanıyorlar mı, bilmem, hattâ ümid de etmem... Fakat ey büyük Türk milletinin bugünkü nesli!... Sen, tarihini öğren... Hakikî tarihini bil... İnkârcıların, köksüz hayranlıkların, ip ucu dışarda olan tahriklerin, iftiraların, nemelâzımcılıkların tesirinden kurtul ve bir yüz karası hâdiseyi bile, hak ve adalet aşkıyla ağartan ecdadının adaletinin kudretini yüreğinde yaşat... Ancak böylelikledir ki, senin kudret ve kuvvet devrinde yaptıklarınla ve yürüdüğün yolla, bugün senin ırkdaşlarına yapılanı karşılaştırır, âvârelikleri bırakır, derlenir toparlanır ve eski kudret ve şan günlerine dönebilmenin havasına girersin.

Yoksa elâlemin madde ile kararmış vicdanında, kendi asaletini mi ararsın?»

Kalbler kararmışsa...

Sadrıâzam (Başvekil) Âli Paşa, 1867 de Girit'te ilk ayaklanmalar başladığı zaman Sami Abdurrahman Paşa'yı donanma ile Girit'e göndermek istedi. Sami Abdurrahman Paşa, donanma ve asker istemedi. Yanına on dört kişilik bir heyet alarak gitmek istedi. Âli Paşa ortada bir «ayaklanma» olduğunu hatırlatınca şu cevabı verdi:

«— Efendimiz... Ben, hakkı ve adaleti temsil edeceğim. İnsaf şuuru ve hak mefhumu kinleri söndürmezse orada ya Türkler yaşar, ya Rumlar... İzin veriniz de tecrübe edeyim.»

Sami Abdurrahman Paşa, tecrübesinde muvaffak oldu. Anlaşılıyor ki 1867 de vaziyet, 1899, 1903 ve nihayet 1912 kadar fecî ve Rumluk kini kabarmamıştı.

Sonrası malûm...

* * *

Kıbrıs'ı Sami Abdurrahman Paşa'nın mantığı ile hükümlendirirsek ortada bilmece kalır mı?

«Kafes arkası»
Hayatının
İç âlemi:

ESİR PAZARI ve CARİYELER

★ — *BİR YANLIŞ ZAN...*

Batıya göre, esir pazarları ve onun iş konusu olan insan alış verişi, Osmanlı saltanatının kuruluşu ile «resmî» şekil almıştır. Yanlış ve haksız... Esir pazarları ve cariyeler, ilk çağlardanberi savaşlarda zaferi elinde tutan hâkim kuvvetlerin «ganimet hakkı» olarak mevcud idi. Bu gerçek, Osmanlıların devrinde, her şeyin düzene konulması gibi gayri devletlerde bulunmıyan titizliğin getirdiği bir sonuç oldu.

Arapça bir kelime olan «*esir*», Kamus-u Osmanî'ye göre: «— *Kul, köle, harb sırasında düşman eline geçen tutsak, hüküm altında bulunan*» olarak tarif edilmektedir. Bu lûgat anlamı, bilhassa Üçüncü Sultan Murad devrinde ve daha sonra, insan ticaretinin en yaygın ve revaçta olan mânasına geldi.

Köle ve cariyeler, yâni erkek ve kadın esirler, vilâyetlerde esir pazarında alınıp satıldığı gibi, İstanbulda da eski ve yeni bedestenlerde ve Esir Han'ında satılırdı. Bu pazarların başlıca metaı da dünyanın dört bucağından getirilmiş olan «güzel kızlar»dı. Zaman oldu ki, muhabbet dellâllığı yapan kadınlar, kötü yola düşmüş kadınları «cariye» dir diye Esir Pazarına getirerek, bekâr levendlere satar olmuşlardı. Bunlar, pey akçesi adı altında az bir para ile bir kaç günlüğüne veriliyor, bu zavallılar, İstanbulun Kasımpaşa kıyısında sıralanmış olan levendlerin bekâr odalarına götürülüyor, daha sonra alındıkları yerlere iade ediliyordu. Üçüncü

Sadece zenginlerde değil, orta hallilerin evlerinde de aynı dekor vardı: Klişede görülenin ikisi de esir pazarından satın alınmış «câriye» idiler.. Renk ve biçim farkları, birisini «hanım», diğerini «hizmetçi» yapıyordu. Fakat kaderleri de, duyguları da aynı idi. (İran ve Bizans saraylarından, fetihler sonunda Osmanlı aile hayatına geçen âdetler...)

Murad bu rezaleti önlemek için ferman çıkarmış: «— *Avratlar esircilikten men'olunsun, kefilsiz dellâllar kaldırılsın, esirci kafilesinin halleri ıslâh edilsin...*» emrini vermiş, hattâ bir de «*esirci emaneti*» adı atında kontrol teşkilâtı kurulmuş, esir getiren gemiler limanda, getirdiği esirleri çıkartılmadan evvel muayene edilmiş, esir kızlara fiat konulmuş, fakat bütün bu tedbirler kâr etmemişti. Çünkü, başta Saray olarak, en yüksek makamlara hediyelerin en değerlisi «güzel bir cariye» idi. Üçüncü

Sultan Murad'ın, 89'u cariyelerden olmak üzere 133 çocuğu olmuştu.

★ — *1847 YE KADAR...*

Esir adı altında güzel kadın ticaretini düzenlemek üzere ayrıca «Esirciler Kethüdalığı» ile, «*Esirciler Şeyhliği*» makamları kurulmuştu. Kethüda, esirciler esnafı tarafından seçilirdi. Bugün, adı «Tavuk Pazarı» olan ve Kapalıçarşı ile Divanyolu arasındaki bölgede Esirciler Şeyhi'nin ayrı makamı vardı. Cariye ve kölelerin, birer eşya gibi satıldığı Tavukpazarında, Kethüda ve Şeyh, alış verişin «*âdâb ve erkân üzere cereyanını*» temin ederlerdi. Rüus-ı Hümâyunla tâyin edilen Şeyh, esirler pazarının en yetkili şahsiyeti idi. Avcı Sultan Mehmet zamanında büyük bir şöhreti olan musiki üstatlarından Itrî Mustafa Efendi, Padişah tarafından esirciler şeyhliğine getirilmişti.

Esirlere günde 50 - 60 para «nafaka» verilirdi. Bu para, o günün alım gücüne göre, zamanımızın 30 lirasına yaklaşmaktadır. Bu paranın, esirlerin yeme, içme, giymelerine kullanılması, aracıların elinde kalmaması Kethüda Efendinin vazifesi idi. Tanzimat Fermânının ilânı olan 1839 da, esir ticaretinin men'i düşünülmüş, bilhassa Koca Reşit Paşa, Padişah Abdülmecid'e: «— *Vakia Avrupada ve Amerikada esir ticareti muhtelif suretlerde devam etmektedir. Fakat memâlik-i mahrusanızda esir ticaretinin devamı, Tanzimat Fermanına muhaliftir. Bu kötü hâle nihayet verirseniz, Cenab-ı Hak indinde makbul ve mergub olursunuz.*» demişti.

Nihayet, ancak 1847 senesinde esir pazarı kapatılmıştı... Fakat bu kapanış şeklen olmuştu. Esir pazarı kapatıldıktan sonra zenci, yâni siyah renkli köle ve cariyeler Fatih çevresinde bazı hanlarda, Çerkes kızları ve diğer millet ve ırklardaki beyaz renkliler de Tophane Karakuş mahalle ve sokağında açılmış evlerde satılmaya başlanılmıştı. Bazı evlerde, bilhassa Dağıstanlı, Çerkez ve Kafkasyalı küçük kızların satın alınarak yetiştirilmesi, tahsilli, musiki bilen, ev hayatı öğrenmiş, terbiye ve bilgilerine değer verilmiş şekilde yetiştirilerek ya evlâd edinilmesi veya «odalık» adı ile yüksek fiatla satılması bir meşgale ve ticaret mevzuu olmuştu. Bu şekildeki esir ticareti, İkinci Meşrutiyetin ilânına kadar devam etti, ancak 1908 temmuzunda fiilen ve tamamen kaldırıldı, cariye alış verişinin yerine, zamanın görüşü içinde normal sayılan ölçüler ve şekiller getirildi.

★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★★

Sami Paşanın konağı ve DİLBER...

Bu sahifelerde hayatlarından çizgiler vermiye çalıştığımız CARİYEler, Tanzimat edebiyatının en güzel eserlerinden birisine, Sami Paşa Zade Sezaî Bey üstadımızın (SERGÜZEŞT = Baştan geçenler) eserine mevzu oldu: Babasının konağında da sayısız cariyeler vardı: Dilber, o heyecanla anlattığı Çerkes Kızı bunlardan birisiydi. Sergüzeşt, sadece yenileşme devrinde edebiyatımızın bir dönüm eseri olmakla kalmadı: Esir pazarlarını, Mustafa Efendiyi, taş yürekli karısını, Dilber'in çektiklerini, kaçışını, Esirci evini, Asaf Paşanın o mükemmel Osmanlı konağını, Celâl Beyi, bir Çerkes kızının insan yetiştirmeyi asaletin temeli sayan **o konakta nasıl mükemmel Batılı bir ruh ve kültüre sahip olduğunu, fakat katı bir asalet iddiasının ayaklanışını, Dilber'in Mısırlı zengin bir Paşanın evine gidişine ait hazin hikâyeyi ve romantizm'in bütün elemlerini dile getiren SON'unu anlatan Sezaî Bey, Dilber'in hayat hikâyesinde, kimbilir kaç nesil, kaç bin cariyenin başından geçmiş olanı anlatmak istemişti?**

Çok uzak mâzi değil... Hayatta olan ninelerimiz ve dedelerimiz içinde «o günler» e yetişmiş olanlar var amma, anlattıkları, yüz yıllar ötesinde kalmışcasına uzak...

Batı'nın. Osmanlı harem hayatını hayallerinde canlandıran ressamlarına göre; cariyesinin nağmelerinde hasret şarkılarını dinleyen odalık.

(Esir pazarından bir kader ve şans yoluna girenler içinde, Padişah karılığına ve Valde Sultanlığa kadar yükselenler oluyordu. Bu pek nâdir talihler dışında kalan binlercesi, ümitleri yüreklerinde, sönüp gidiyorlardı...)

★ — *LEYLÂ HANIMIN ANLATTIKLARI...*

Kafkasyanın güzel kızları, bunları avlamak için çeşitli çarelere başvuran insan avcıları tarafından zorla veya aldatılarak getirildiği gibi, evlenme vaadiyle veya istikbâllerini temin için kendi arzularıyla İstanbula gelenlere de rastlanırdı. Gelenler arasında, sadece yüz ve endamı güzel olanlar olduğu gibi, çirkin, fakat hünerli, bilgili olanlar da vardı. Esir piyasası, satılık cariyelerin çokluğu, azlığına göre değişirdi. Kısa boylu, noksan dişli, saçsız, bilhassa uğursuz sayıldığı için (düz taban) olanlara ayrı değer konulurdu. Çocuğu olanlar, *dayelik* (sütninelik) için alınırdı.

Devrinin tanınmış kadın edibi şair Leylâ Hanım, cariye satışını şöyle anlatır:

«— Beğenilen cariyenin uykusunu tecrübe için bir gece müşterinin evinde bırakılması âdetti. Eğer uykusu ağır ve horlarsa, değeri düşük olurdu. Cariyenin parası, ebe ve doktor muayenesinden sonra verilirdi. Esirci kadın hem müşteriden, hem tüccardan tellâllık hakkı alırdı.

Satın alacak erkek, kızın göğsünü, kollarını ve dizlerine kadar bacaklarını muayene edebilirdi. Bu kızlardan bilerek evli bir erkeğin yanına, yâni «ortak» olarak gidenler de vardı. Tellâllık yapan kadınlar içinde, ahlâk ve insaf sahibi olanlar, sattıkları cariyelere, gittikleri evde

kendilerinden evvel bir «hanım» olduğunu, onun «nikâhlı» bulunduğunu söylerlerdi.

Cariyeler, zannedildiği kadar bedbaht değillerdi. Yiyecekleri, giyecekleri hanımlarına yakındı. Eğer gittikleri yerde iyi karşılanmazlar, kötü muamele görürlerse efendilerine başkasına satılmalarını teklif ederlerdi. Arzusu yerine getirilmeyen cariye kaçabilirdi. Kaçtıktan sonra kendisini sattırır, ilk efendisinin parasını ödetirdi. Kaçarken evden hiç bir şey almamak şarttı. Bohçacığına bir takım çamaşır koyar, kendisine verilmiş olan hediyeleri bile alamazdı. Kaçtığını anlatmak için açık bulabildi ise kapının, çok zaman kapılar kilitli ve sürgülü olduğu için de atladığı duvarın dibine terliklerini bırakırdı. Sığındığı esirci gelip sahibine haber verir, cariyenin satılığa çıkarılacağını, parasını alacağı için telâşlanmamasını söylerdi. En büyük

En çok, siyah renkli esir kızların güçlü kuvvetli olmasına dikkat edilirdi. Yukarıdaki klişe, dişleri muayene edilen bir Afrikalı zenci kızını gösteriyor. Oturanlar muayene sırası bekliyorlar.

(Esirci beğenirse, bilmediği dünya köşelerine bir kader yolculuğu başlıyacak...)

derd, cariyeleri «kıskanmak» ta idi: Evin hanımı, gelen cariyeyi kocasından veya oğlundan, damadından kıskanırsa geçimsizlik başlardı. O zaman cariye ezâ da görürdü. Bu kızlar içinde öyle sâdıkları çıkardı ki, girdiği evin dirliğini bozmamak için kendisini fedâ eder, evin uşağıyla evlenmeye razı olur veya satılığa çıkarılması için nefsine iftira edenler bile bulunurdu. Ben bunlardan çoğunun hikâyesini dinledim ve göz yaşı döktüm.»

★ — *BİR İNCE SAN'AT!...*

Leylâ Hanım, cariyelerin hayatını anlatmaya şöyle devam eder:

«— Çoğu Kafkasyalı olan cariyeler, satıldıktan sonra memleketlerinden, ailelerinden hiç haber alamazlardı. Efendi kapısında akraba araştırmak, ayıp sayılırdı. Zaten kız da, böyle aramalardan kaçınır, bağrına taş basardı. Kalben memnun olmasalar bile daima şen, şatır gözükmiye çalışırlardı: *Ah felek, yandı yürek; çâre yok ki çekmek gerek...* derler, gizli gizli ağlarlardı. Böyle dertli olmalarına rağmen çoğu sâdık ve vefakâr idiler.

Ticaret için alınanlar 6-10 yaş arasında idiler. Bunların endamlarının, yüzlerinin güzel olmasına dikkat edilirdi. Okutulur, ud, santur, kanun öğretilir, sesi güzel olanlara meşk verilir, ağır işlerde ellerinin bozulmamasına itina gösterilir, kırıtmalara, gamzelere, işvebazlıklara alıştırılır, nâzik, işvebâz, kibar ve terbiyeli olmalarına elden gelen gayret gösterilirdi. Yaşları ilerleyip gelinlik çağa geldikleri zaman esirci kadınlar sahiplerinin etrafında dönmeye başlarlardı. Mısır Prenslerinden, Tunus Beylerinden, Hind mihraceleriden, Bağdad, Yemen asîllerinden parlak müşterileri sıralarlar, kimisinin nikâh edip götüreceğini, kimisinin vekil gönderdiğini söylerlerdi. Kızı yetiştiren hanım sorgu suale girişir: «— *Evli olmasın, adam ya huysuzsa? Ben gözüm gibi sevdiğimi öyle uzak yerlere kıyamam...*» der, bazen değer artırmak, bazen samimî olan bu endişelerin sonunda kısmet ne ise o olurdu. Anlaşma olursa kızı alacak oğlanın görmesi için ya mâbeyn odasına, yahut alacak olanın bulunduğu yere kâhya kadın veya kalfa hanımın yanında gönderilirdi.

Fiatlar çok değişikti. Altı yüz altına kadar cariye değeri vardı. Kız, gittiği yerde mes'ut olursa, (anne) dediği hanımına

unutmaz, onu arar, hediyeler gönderirdi. Ben biliyorum ki, resmen kalkmış olmasına rağmen, Birinci Dünya Harbine kadar el altından cariye alış verişi devam etti.»

★ — *İRAN ve BİZANS SARAYLARINDA :*

Cariye alım satımı, İslâmiyetten çok evvel, ateşe tapan İran ve Ortodoks Bizans Saraylarında, ondan evvel de İsrail'de ve müşrik Roma'da vardı. Fakat İslâmiyet, cariyeliğin haklarını teminat altına aldı ve çocuğu olan cariyeye «ev hanımı» olabilme, nikâhlanma hakları tanıdı. Bilhassa padişah ve derebeyleri saraylarında cariye, en beğenilen ve alâka gören hediye olarak bollaşınca, bunları yetiştiren ve sadece maddî güzellikleri ile değil, bilgi, terbiye, nezaket, hüner sahibi de yaparak mes'ut yuva kurmalarını temin için adetâ mektepler açıldı. Öylece ki, Türkistan, Hindistan, Gürcüstan, Kafkasya, Kırım, Nobe, Sudan, Habeşistan gibi Müslüman beldelerinden getirildiği gibi, Ermenistan, Rusya, Lehistan, Macaristan içlerinden getirilen ve çoğu fetihlerde, akınlarda ele geçen küçük kız çocukları büyük itina ile yetiştirilerek değer buldu. Tecrübeler, cariyeler için hususî kitaplar yazılmasına, nerede, hangi hususiyeti önde ve ilerde olan cariyelerin bulunabileceğine dair «tez»ler ortaya atılmasına bile yol açmıştı... Yapılan tecrübelere göre, kibarlık İran, iyi hizmet edebilme Ermeni, işvebâzlık Rum, tatlı dillilik Berberî, idare ve ekonomi Habeş, aşçılık ve güzel yemek Nobe, güzel ses Kafkas, sadakat Çerkes kızlarına mahsustu. Yine bu ayırımlara göre güzel yüz Türk, güzel vücut Rum, güzel saç Rus, güzel söz İran ve Hicaz, ince bel Yemen kızlarında bulunurdu. Macar kızları ten güzelliğinde «*nihâl boy, fitnekâr kaş*» a sahib idiler. Osmanlı Sarayı, harem dairesi an'anesini İran ve Bizans sarayından almıştı. Bizans sarayında da, Osmanlı sarayında olduğu gibi harem ağaları vardı. Fakat bunlar, bizdekilerden farklı olarak «yeminli ve kilise mensubu» idiler. Fatih İstanbulu aldığı zaman Bizans sarayındaki yaşayışı tetkik ettirmiş, bir çok âdetler Osmanlı saraylarına Vlâkerna'dan gelmişti.

★ — *VALDE SULTAN OLANLAR :*

Osmanlı Padişahlarının annelerinden çoğu, sadece güzellikleri dolayısiyle saraya takdim edilen cariyeler idiler. Bunların çoğu Türk ve Müslüman değildi. Kanunî Sultan Süleymana elini evlâd kanına bulaştırtan Hürrem Sultan, bir Rus papazının kızı Roksalan idi. Safiye Sultan Venedikli Baffa idi. Osmanlı padişahları arasında, bir tek nikâhlı karısı olan İkinci Sultan Osmandı.

Sarayda cariyeler, padişaha eşlik edebildiği zaman, Haseki, İkbal, nihayet padişahtan çocuğu olursa Kadın Efendi, Sultan, eğer doğan çocuk tahta geçerse «Valde Sultan» dı. Fetihler devri sona yaklaşıp Avrupa içerlerinden güzel kadın getirebilmek imkânsızlaştığı on sekizinci yüz yıl sonundan itibaren, cariyeler daha çok Çerkes ve Gürcü idiler.

Muhakkak olan şu idi: Tarihin çok eski çağından beri devam eden «kadın ticareti», meşru ve nisbeten hak ve hukuk kaideleri ile düzenlenme safhasına, yine Osmanlı devleti zamanında sokulmuştu. Şeriat de, devlet de, bu hâli tabiî sayıyor, onu gizli gizli devam yerine hakları koruyucu tedbirlerle kanun ve örf haline getiriyordu. Amerikada kadın - erkek zenci ticareti ise daha feci ve daha ağır şartlı idi. Daha da uzun zaman sürdü.

Doğu, Batıya göre daima merak, alâka, tecessüs diyarı olduğu için, bizde cariyelerin esas varlığını teşkil ettiği harem hayatı, Batılı bir çok sanatkârlara mevzu olmuştu. Ne yazık ki çoğu, hakikati değil, ancak anlatılanı şiirleştirdiler, tablolaştırdılar, romanlaştırdılar. Böylelikle de hakikatin arasına aşırı hayâller karıştı...

"Yesir Yürüyüşü...,,

Esir alışverişinin en kârlı ticaret olduğu devirlerde, en geniş ticaret sahası, Kırım Türklerinin Rusya içine yaptıkları seferlerdi. Kırım atlıları bunlara «yesir yürüyüşü» derlerdi. Altın-Ordu devletinin sonu olan Kırım Hanlığının şan devrinde, Rusya, Bahçe-Saray'ın 200.000 atlı çıkartan Han'ına, altın, mücevher, değerli eşya vergi verir ve bunlara sarışın Rus kızları getirirdi.

***

Sadece bu tarih devri değil, Kırım da, Hanlık da, Bahçe-Saray da hayat sahnesinden çekildi...

Devrim Hareketleri içinde Atatürk ve Atatürkçülük

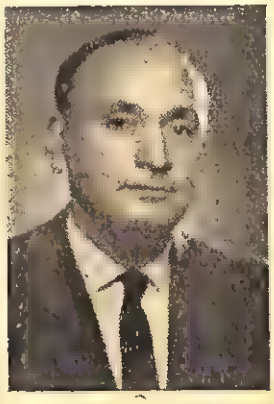

Şurası bir gerçektir ki, İmparatorluğumuzun «Batılaşma» olarak adlandırdığımız **«Yaşanılan devre uyma»** hareketine öncülük edenler, veya giriştikleri işler bu sonuca bağlanmıya değer görülenler, çoğu zaman aynı kaynakların karşı koymasına uğramışlardır: Nizam-ı Cedîtciler, Ruscuk Yârânı, Tanzimatçılar, Yeni Osmanlılar, Jön-Türkler ve nihayet iktidarı eline alan İttihad ve Terakki'nin içinde üç ayrı cereyan: Türkçülük, İslâmcılık, Unsurların Birleşimi... Hepsinin ana ülküsü, **Devleti Yaşatmak**'tı, ve TÜRKLÜK bu devletin devamı için temel harcamaların öz kaynağı idi: Osmanlı Devletinin...

Birinci Dünya Savaşı, Berlin muahedesi ile hürriyet ve istiklâl varlığı gayrının garantisine bırakılmak suretiyle gerçekte erkinliği yok olan İmparatorluğumuzun, bu dengeden de mahrum kalarak maddede ve mânada çöküşü idi. Böylelikle, 1918 sonunda Türklük, o güne kadar **düşünülmemiş bir kurtuluş ve devam edebilme yolu** bulabilmenin karşısında kalmıştır: İşte Atatürk ve Atatürkçülük bu bakımdan bir **«fikirler ve hareketler gelişmesi»** değil, **«yepyeni bir varlık»** tır.

Gerçek böyle olunca, geçmişteki kalıntıların bir irsiyyet düzeni ve tecellisi içinde yeni varlığın önüne çıkmış ve çıkacak olmasını neden yadırgamalı? Asıl konu, bu kuşağın aydınlarına bu **«tez-antitez»** kavramları içinde çetin **«sentez»** i verebilmektedir.

*
* *

İşte, Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya'nın son kitabı **«Devrim Hareketleri içinde ATATÜRK ve ATATÜRKÇÜLÜK»** bu dokunulmamış ve çok zaman ele alınmak cesareti bulunmamış öz konuyu, olayların kronolojik akışını siyaset ilminin süzgeçinden geçirerek bir **«anahtar eser»** halinde elimize vermiştir. Emeğini, klişeleşmiş bir kut lama duygusunun çok üstünde anmıya ve değerlendirmeye lâyık görürüz.

Önsöz'de şöyle diyor: **«— Türk Devrimi, henüz geçmişteki kökleri, tarihi oluşu, ideolojisi bakımından incelenmiş sayılamaz. Atatürk, bütün bu meselelerin içindedir. Atatürkçülük aynı meselenin sentezidir. Şu halde bugün bu konuyu tam olarak işlemiye imkân yok. Bununla beraber biz başlıyoruz ve Atatürkçülüğe, çağımızın toplumsal problemleri açısından tarihî gelişme yolları içinde bakmak istiyoruz.»**

Bu önsöz'deki tesbit, elbetteki fikirde ve tatbikte geniş yankıların dâvetçisidir: Bu karşı seslenişler duyulsun ve duyulmasın, ortaya konulan teşhis **Atatürk'ün yanında gözükenlerle**, bir düşünme ve yaşama düzeni gereği olarak **karşısında** olanları, aynı derecede ilgilendirir ve hattâ rahatça denilebilir ki, zaman zaman ikisini aynı safa getirir.

Aktüellik vasfı, **rejimin devamı** sayılacak kadar günün konusunu, **siyaset ilminin metodları içinde ele almak** güçlüğü ile, kitap, **düşünme payı** bile vermiyor: Fakat bu kaçınılmaz özelliğini, eserin terkibinde ve vasfında aramak gerekir. Çünkü Prof. Tunaya'nın kıstasları Atatürkçülüğü siyaset ilminin lâboratuvarına sokunca, **«mâmul»** sanılan nice Norm'ların, bu açıdan bir **«ilk madde»** bile olamadığı ibreti —ister istemez..— ortaya çıkacaktır.

Temiz bir baskı, karton kapak içinde 128 sahifelik eser, 10 liradır. İsteme adresi: **«Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya - İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi»** dir.

Sadrıâzam (Başbakan) Mustafa Reşit Paşanın, Kırım harbinden sonra İstanbul'a gelen Prens Napolyon'a yalısında «çubuk» ikramı. (Prens Napolyon diyor ki: «— Sefirimizin tavsiye ve ikazıyla, daha evvel Türk çubuğunun nasıl içileceğini nazarî olarak öğrenmiş idim. Fazla çekmemekle beraber ilk nefeste başım dödü. Daha sonra öğrendim ki, Reşit Paşa, benim çubuğa acemi olduğumu düşünerek, en hafif Osmanlı tütünü olan İskeçe cinsi koydurmuş. İpek gibi yumuşak olan bu tütünün, bizdekilere benzemiyen büyüleyici bir kokusu vardı. Türk çubuğunu içebilmek ayrı bir maharet meselesi idi.)

600 Yılda iki büyük Batılı devletle müttefik olduğumuz unutulmaz savaş:

Reşit Paşa Kırım harbi'ni nasıl hazırladı

★ — *CESARETLİ BİR TECRÜBE* :

Sene 1853... Yenileşme ve devre uyma hareketlerinin Osmanlı İmparatorluğuna hareketli bir hayat getirdiği seneler... 1839 da ilân edilen «Tanzimat = Düzenleme» fermanı ile can, mal, iş, seyahat, ticaret, kişisel haklar devletin garantisi altına alınmış, imparatorluğun uçsuz bucaksız ülkelerinde Batılı müesseseler açılmakta, yabancı uzmanlar ana emek kollarında kanun ve düzeni hâkim kılacak emekler harcıyorlar, Reşit - Âli - Fuad Paşaların temsil ettikleri kendine gelme hareketini, Padişah Abdülmecid Han bütün gücü ile desteklivor. Bu ümid verici gidiş içinde bitmez tükenmez kin ve düşmanlığın menfî tesirleri devletin başlıca derdidir: Moskof-

lar, yine bir savaş sebebi arıyorlar... Rus çarlığının başında olan Birinci Nikola, müteassıb, kindar, gazablı bir Ortodoks mistisizmi ile İstanbulu elde etmek dâvasında... Elinde bir de «bahane» var: Katoliklerle Ortodokslar, Kudüsteki «kutsal yerler» meselesinde anlaşmazlık içindeler: Katoliklerin koruyucusu rolünde de, Fransada üç yıl önce Cumhuriyeti yıkarak İmparatorluğu kurmuş olan Üçüncü Napolyon var. Memleketindeki hoşnudsuzluğu dış zaferlerle kapamak dâvasındaki Fransız İmparatoru Papa ile mutabık kalarak Kudüsteki din ayrılıkları kavgasında, Katolik dünyasının liderliğini yapıyordu.

Mustafa Reşit Paşa, İngilterenin Akdeniz yolunu Ruslara açmıyacağını ve Hind yolunu tehlikeye düşürmiyeceğini biliyordu. Bu gerçeği kendisine yakın dostu İngilterenin İstanbuldaki elçisi meşhur Kannig *(Lord Statford Redklayf) de* temin etmişti. Türk Sadrıâzamı, Osmanlı devletinin tarihinde görülmemiş bir tecrübeye girişti: Cesaretli, o nisbette tehlikeli bir tecrübeye... Rusyayı harbe zorlayacak ve Osmanlı ordularının yanında, müttefik olarak İngiliz ve Fransız kuvvetlerinin bulunmasını sağlıyacaktı. Eğer bunu başarabilirse, İmparatorluğumuzun dış politikasında yepyeni bir devre açılmış olacak, derlenip toplanma hallerimiz, Batılı iki büyük ülkenin manevî garantisi altına girecek, Osmanlı Türklerinin en büyük derdi olan «daima ayrı ve düşman sayılma» devresi kapanacaktı. Reşit Paşa aylardır, Batılıların da hayranı olduğu zekâ ve basireti ile bu yolda yürüyordu.

★ — *KİN ve GURUR DOLU BİR MİSAFİR...*

28 Şubat 1853 günü İstanbula, bir Rus savaş gemisinden çıkarak, Tünel başındaki Rus elçiliğine patırdılı gürültülü bir törenle yerleşen, kuru, buruşuk yüzünden kin ve gurur akan küstah bir «misafir», Reşit Paşanın zamanlardır güttüğü emeli için büyük bir dayanak oldu... Bu gelen, Rus Çarı Birinci Nikolanın şahsına ve fikirlerine çok değer verdiği, Çarlık Bahriye Nâzırı Prens Mençikof idi.

19 Mart 1853 tarihli notası ile, görülmemiş küstahlık ve terbiyesizlikle, Hariciye Nâzırı Fuad Paşanın şahsına hücum ediyor, eğer devlet-i âliyyenin mesail-i hariciyesini Fuad Paşa temsil edecek olursa, müzakerelere başlamadan geri döneceğini tehdit yollu bildiriyordu. O günlerde, Karadenizdeki Rus donanmasının da savaş hazırlıkları yaptığı haberi gelmişti.

Reşit Paşa, o akşam Padişah Abdülmecid ile uzun ve mahrem bir görüşme yapmış, Padişahı güdeceği politika üzerinde tatmin ederek, hem kendisini, sadrıâzamlık, yâni Başvekillikten, hem Fuad Paşayı Hariciye Nezaretinden azlettirerek, Padişahın damadı olan ve o makamda kısa zaman durabileceği bilinen Mehmet Ali Paşa sadrıâzam olmuştu. Mehmet Ali Paşa, sadaretinin ertesi günü Mençikof'la görüşmüş, bu değişikliği kendi tesiri sanan Rus amirali, müzakere şartlarını daha da ağırlaştırarak tekrarlamıştı. Mehmet Ali Paşa, Padişahın tavsiyesi ile bu şartları,

Hasret...

«— ... Kanlı savaşlardan sonra, Ruslardan Malakof tabyasını almıştık. Fransız Başkumandanı Mareşal Plessir, kendi imparatoru Üçüncü Napolyon'un arzusu üzerine, kaleye Fransız bayrağının çekilmesinden zevk duyacağını evvelce söylemiş olduğundan, bu kahraman meslekdaşımı memnun edebilmek için, Osmanlı Başkumandanı serdar Ömer Paşa ile mutabık kalarak Malakof'a Fransız sancağını çektik.

Fakat ertesi gün, Fransız bayrağının yanında, rengi sararmış koskoca bir Türk bayrağı dalgalanıyordu. Ömer Paşa hiddetlendi, tahkik ettirdi. Yapanı yakaladılar. Bu, çok yaşlı bir Kırımlı Türk'tü. dedi ki:

«— Şimdi isterseniz benim boynumu vurdurunuz. Hiç elem çekmeden ölürüm. Ben altmış sene, bugünü görmek için yaşadım.»

Üçümüz de heyecanlanmıştık. Diyebilirim ki, bana Kırım harbinin en büyük zevklerinden birisini veren, bu vefakâr Türk'ün gösterdiği şükrandı. Mareşal Plessir, Ömer Paşa'ya rica etti, Malakof'dan biz ayrılıncaya kadar, ihtiyar Türk'ün altmış sene, bugün için kimbilir nerelerde sakladığı bayrak dalgalandı.»

(İngiliz Başkumandanı Lord Raglan'ın hâtıralarından)

****

Ruslara karşı döğüşen müttefik orduları kumandanlarının 19 Mayıs 1854 de, Varna'da, Şehper adlı harb gemimizdeki toplantısı: Lord Raglan, Mareşal Sen Arno, Ömer Paşa, Rıza Paşa, Mehmet Paşa, Adnan Bey.

(Altı yüz senelik Osmanlı İmparatorluğunun hayatında, iki batılı büyük devletle beraber, tarih ve coğrafya düşmanına karşı biricik savaşımız...)

her türlü an'ane ve devlet mahremiyetini unutmuş gözükerek Fransız ve İngiliz elçilerine bildirmişti: Rusya, Kudüs'te Katolik haklarının da «kendi himayesine» verilmesini istiyor. Hiristiyan Hacıların emniyetini ileri sürerek, Akdenizde de bir kaç limanda harb gemileri bulundurma hakkının kabulünü taleb ediyordu... Bu Rus istekleri, İngiltere ve Fransanın menfaatleri ile tamamen zıddı. Mehmet Ali Paşa, Reşit Paşanın Padişaha yaptığı telkini, Abdülmecid'in kendi iradesi halinde benimsiyerek, Fransız ve İngiliz sefirlerine, Osmanlı devletinin harb hazırlıklarının henüz tamamlanmamış olduğunu ileri sürerek, mecburî ve zarurî sebeplerle, Rus tekliflerinin kabul edileceğini bildirmişti. Basit fikirli, fakat vatanperver bir zat olan Mehmet Ali Paşanın yaşlı gözlerle ve titrek sesle bildirdiği bu acı netice, İngiliz ve Fransız sefirleri üzerinde derin bir tesir yapmış, vaziyetin girdiği tehlikeli macerayı, Başşehirlerine derhal iletmişlerdi. Mehmet Ali Paşa, yine Reşit Paşanın Padişaha yaptığı telkinle, hâdiseleri büyük bir dikkatle takib eden ve o tarihte, Osmanlı - Rus siyaseti arasında muvazene unsuru olabilmeyi hedef tutan Avusturya - Macaristan sefirine de anlatmış, o tarihte nüfuz ve kuvveti ile, Orta Avrupanın en büyük devleti olan Habsburglar, Rusyanın Balkanları ele geçirmesinden endişelenerek, Paris ve Londra ile hemen temasa geçmişlerdi. Abdülmecid, vaziyetin ciddiliği üzerinde kendi milletine de fikir verebilmek için bütün merasimleri, Cuma selâmlığı dahil, iptal etmiş, sarayına çekilmiş, yaklaşan bahar içinde ekâbirin âdet haline gelen «Boğaziçine taşınma» fermanı bile kasden geciktirilmişti. İstanbulda adetâ bir «harp havası» hü-

küm sürmeye başlamıştı. Serdar-ı ekrem Ömer Paşa teftiş için Rumeline gitmişti.

★ — *LEGOFET ARSTAKİ BEYİN GİZLİ VAZİFESİ :*

Reşit Paşa, resmî hayattan çekilmiş, köşesinde oturmanın gösterişteki tecellileri içinde, gayesine varabilmek için cesaretli bir teşebbüs daha yapmış, Hariciye Nezareti önemli işler şubesi müdürü olan Arstaki Legofet Bey, Rus elçiliğine giderek Mençikof'la «gizli» bir görüşme yapmıştı...

Görüşme şöyle hazırlanmıştı: Nâzır Paşa, Arstaki Legofet Beye, Prens Mençikof'a verilmek üzere bir «nota» müsveddesi hazırlanmasını emretmişti. Bu nota ile, Rusyanın tekliflerinin kabul edildiği bildiriliyor, sadece basit meseleler için daimî bir komisyon kurulması ileri sürülüyordu ki, bu da, Mençikof'un isteği idi... Legofet Arstaki Bey, Mençikof'a, taleblerinin kabulü dolayısiyle «dayanmasını ve hiç bir fedakârlıkta bulunmamasını...» tavsiyeye gitmişti!... Fenerli Rum Beyleri'nin, Ortodoks kilisesinin manevî lideri ve hâmisi olan Rusyaya karşı «sadakat ve ubudiyet» inden şüphe etmiyen Mençikof da, Arstaki Legofet Beyin kendisine «gizlice» anlattıklarının samimiyetine inanıvermiştir.

Hâdiseler bundan sonra süratle gelişmiştir: Mençikof, tekliflerine kesin olarak müsbet cevap beklerken, Mehmet Ali Paşa Başvekillikten ayrılmış, yerine, Rus Çarı Nikola'nın «— *Osmanlılık ve Müslümanlık için kin ve nefretimi şahsında temsil eden mel'un adam*» dediği Mustafa Reşit Paşa bu makama getirilmiştir. Mençikof için olduğu kadar Çar için de, açıkça meydan okuma olan bu değişme üzerine Rus Bahriye Nâzırı, 21 mayıs 1853 de, hiddetli ve Çar'ına karşı mahçup ve boynu bükük, çekip gitmiştir... Giderken de, *Rusya ile Osmanlı Devleti arasındaki bütün politika münasebetlerinin kesilmiş olduğunu* ilânı unutmamıştır. Bunun gerçekteki anlamı da «*harb hâli*» idi.

★ — *SINIRLARDA SAVAŞ BAŞLIYOR:*

Rus başşehri Petersburg'da büyük bir dinî âyin yapılmış, mukaddes Aleksandr Newski kilisesinin patriğine Çar Birinci Nikola, Ortodoks âleminin «meşrû ve asırlardanberi Osmanlı taarruz ve tecavüzü altında bulunan haklarının...» silâh kuvvetiyle alınması için bütün Rus kiliselerinde dua edilmesini rica etmiş, kendisini de bu Haçlı seferinin bir neferi olarak kabul etmesini İsa'dan istirham etmişti: Çarın bütün bunları anlatan beyannamesi ile Rus kuvvetleri, 3 Temmuz 1853 de Romanya sınırını geçerek, o tarihte bizim olan bugünkü Romen topraklarına taarruza başladı.

Bâb-ı âli, sükûnet ve ağırbaşlılığını bırakmadı. Yeniçerilerin kaldırılmasından ancak yirmi beş sene geçmiş olmasına rağmen, yeni silâhlarla cihazlanmış olan ordumuz, bütün cephelerde Ruslara karşı başarı ile dövüşüyordu. 30 Kasımda, Sinob'da donanmamızın baskına uğrayarak yakılması, Londra ve Paris'te telâşa sebep oldu.. Reşit Paşa, fırsattan istifadeyi ihmâl etmedi: İngiltere ve Fransadan «sadece denizlerde yardım» istedi. İngiliz ve Fransız donanmaları Beşike önlerine gelmişlerdi. Reşit Paşa için 23 ekim 1853 «tarihî gün» dü. İngiltere ve Fransa ile imzalanan bir anlaşma ile müttefik donanmaları Karadenize çıkıyorlardı. O zaman, henüz millî birliğini tamamlıyamamış olan İtalya da, *Sardunya Kırallığı* olarak ittifaka katıldı, 15.000 kişilik bir kuvvetle on dört harb gemisini ordumuz emrine verdi. Dörtlü İttifak, Rusyanın karşısına çıkmıştı. 1853 senesinin son ayları, dört müttefik devletin esaslı harb hazırlıkları ile geçti. 1854 martında, Karadeniz'de Rusyanın karşısında duramıyacağı kadar kuvvetli bir donanmanın taşıdığı «Ordu» ile, tarihlerin «*KIRIM HARBİ*» olarak adlandırdığı Moskof Çarlığına karşı, *Osmanlı, İngiliz, Fransız, İtalyan* ittifakının savaşı fiilen başlamıştı.

★ — *ZAFER ve PARİS ANLAŞMASI :*

Rus çarlığının Avusturya - Macaristanı kendisine müttefik yapabilme ümit ve gayretleri de fayda vermemiş, Reşit Paşa, bizzat Viyanaya giderek 18 haziran 1854 de, Avusturya ile de bir ittifak muahedesi yapıp, Avusturya - Macaristan ordularını, Rus askerinin işgal ettiği «Besarabya» ya sokturmuştu. Bu beklenilmiyen netice, Çar Birinci Nikola'nın maneviyatını altüst etmekle beraber harbe devam etti. Sivastopol'u kuşatan müttefik donanması, Kırım'a başarılı bir ihraç yaptı. Serdar-ı Ekrem Ömer Paşanın mükemmel idaresi, zafer üzerine zafer kazanıyordu.

Türk askerleri, bol malzeme ve vasıta bulabilmenin rahatı içinde, ırklarına hâs olan kahramanlık ve cesaretle her cephede zafere erişiyorlar, bu neticeler Avrupa'da derin akisler yapıyordu. Sivastopol düştüğü gün, Çar Birinci Nikola, doktorundan aldığı zehirle cephede intihar etti. Ruslar sulh istiyorlardı. Eğer harp bir müddet daha sürmüş ve askerî zaferler devam etmiş olsa idi, Kaynarca muahedesi ile Rusyaya verilmiş olan aşırı hakların geri alınacağından şüphe yoktu. Fakat Avrupanın müteassıb muhitleri, bir İslâm Devleti olan Osmanlı İmparatorluğunun bir daha Viyana önlerine dayanabilmek kudretine sahip olabilmesinin endişesi içinde idiler... Zaten bu korku, Avrupanın hiç bir zaman yakasını bırakmıyacak ve Türklük adına işlenmiş sayısız haksızlıkların esas sebebi olarak kalacaktı.

Rusların sulh istekleri kabul edildi ve Paris'te sulh masasına oturuldu. Memleketimizi, Hariciye Nâzırı Âli Paşa ile, Reşit Paşanın oğlu Cemal Paşa temsil ediyorlardı. Kongre başkanlığına Fransız Hariciye Nâzırı Kont Valesky seçilmişti. Türk dostu olarak tanınan bu ünlü politikacı, müzakerelerin nihayetine kadar Rus isteklerinin aşırılığını önledi ve zaferin neticelerinden Osmanlı devletini faydalandırmaya çalıştı. Paris anlaşmasının yedinci maddesi ile Osmanlı devletinin mülkî tamlığını bütün Avrupa garantiliyordu. Bu, yirmi sene evvelsinin büyük rüyası idi.

★ — «— *BÜYÜK BİR DEVLET ADAMI...*»

İngiltere sefiri Mr. Kanning, Tanzimatın ilânından Paris muahedesine kadar İstanbulda İngiltereyi temsil etmiş ve memleketinin menfaatlerini sağlamakta gösterdiği başarı dolayısiyle hükûmeti tarafından Lordluk asalet unvanı verilerek *Lord Statford Redklayf* adını almıştı. Zamanının tanınmış bir siyasetçisi ve daha sonra Hariciye Nâzırı olan bu zat hâtıratında Reşit Paşadan bahsederken şunları kaydeder:

«— *Çok akıllı, dirayetli, zekî ve hâfızası fevkalâde kuvvetli bir insandı. Karşısındakine saygı telkin ederdi. Bir gün çok samimî bir ânında bana şunları söylemişti:* «— Rusya, Osmanlı devlet ve milletine karşı sebepsiz ve haksız bir kinle doludur. Eğer bir gün, benim himmetim ve mesaim Rusyaya karşı askerî ve siyasî bir zafer elde ederek son zamanlarda kaybolmuş manevî kudretimizi ve nefsimize itimadımızı tekrar elde edebilirsek rahatça ölebilirim.» *Reşit Paşa, bu sözlerini temennide bırakmadı, memleketi hesabına en iyi şekilde tahakkuk ettirdi. Kırım muharebesini, çok dikkatli bir siyaset neticesinde mümkün kılan kendisidir. Bu neticeye varabilmek için bazen nasıl tedbirlere başvurmaya mecbur kaldığını hatırladıkça, O'nun şahsında zamanımızın büyük devlet adamlarından birisini, aynı zamanda bütün emeli memleketine hizmet olan bir vatanperveri selâmlamış ve yâdetmiş oluruz.*»

Korkmayınız!..

Kırım Harbinden dönen İngiliz, Fransız, İtalyan askerleri arasında, bilhassa zabitler ve teknisyenler, İstanbul'u terketmek istemiyorlardı. Gemilerinden habersizce ayrılanlar çoğalınca, devletler, Bab-ı Âliye başvurarak ele geçenlerin teslimini istediler. Zaptiye Nazırı Hüsnü Paşa telâş içinde idi. Âli Paşa sordu:

«— Ne için fazla telâşlısınız?»

Hüsnü Paşa endişesini açıkladı:

«— Efendim... Bunlar memleket içine dağılırlar, yerleşirler, kalırlar.»

O sırada, Âli Paşanın önünde Kırım Harbi dolayısiyle ilk defa savaş cephesi ile İstanbul arasında kurulan telgraf hattından bir telgraf gelmişti. Hüsnü Paşaya uzattı:

«— Paşa hazretleri... Bu keşiflerle dünyada mesafe mefhumu kalkıyor. İnsanlar birbirlerini daha yakından tanımak mecburiyetindeler. Onların bizlerden, bizlerin onlardan alacağımız nice mevzular var. Biz istesek de istemesek de milletler birbirinin içine girecek... Bu mukadder neticeden korkmıyalım ve şimdiden alışmaya bakalım.»

* * *

Aradan yüz yıl geçti...

Âli Paşa'nın endişeli muhatabına uzattığı telgraftan sonra atom ve füze devrine kadar uzanan bir dünya doğdu. Fakat kalblerinde hâlâ Hüsnü Paşanın endişesini yaşatanlar var...

Dedeler'in evinde ‚KIŞ MANGALI'nın yirmidört saatı...

★ — BİR SUALİN CEVABI :

Şimdikiler şöyle zanneder:

«— Dedelerimiz, tabiî konaklarda otururlardı... Yakacak bol, hizmet edecek çok, her şey de bolluk... Kış mevsimi onlar için bir zevk ve huzur idi. Diledikleri gibi yaşarlardı. Bu bolluğun verdiği cömertlik, çok zaman israf halini alırdı. Zaten o koskoca yalılar, konaklar, konak yavrularında başka türlü yaşama mümkün mü idi?»

Acaba öyle mi idi? Hakikat ne idi? Rahmetli üstad Halil Ethem Eldem hocamız anlatırdı:

«— Osmanlı evlerinin büyüklüğü, bir israf değil, ekonomik hayat ve tasarruf içindi. Bir büyük tencerede, çok zaman kazanda pişer, yirmi otuz kişi yerdi. Bir ışık altında bütün aile otururdu. Bir soba veya mangal yanar, herkes ısınırdı. Evin yaşlısı, tam bir merkeziyetçilik içinde idareyi eline alır, herşey zamanında yapılır, hazırlanırdı. Umumî masraflar nüfus başına bölündüğü zaman, bugünküler gibi iki kişi evlendi mi başını alıp «yeni ev» açmaz ve masraflar öyle aza inerdi ki, neden nesillerin bir arada yaşadığı sualinin cevabını, rakamların isbatında bundan daha güzel hiçbir şey veremezdi... Terbiye, aile an'anelerinin devamı, büyüğe saygı, küçüğe sevgi gibi mânevî ve ahlâkî faydaların yanı başında tasarruf ve tutumluluk, dedelerimizi «BÜYÜK ÇATILAR» altında toplanmıya sevketmişti.

İslâmiyette israf haramdı. Bir parça ekmeği yerde görmek, onu başa koyup yememek veya saklamamak günahtı. Her şeyin aşırısı hem Allah, hem kul indinde mubah olmıyan hırs ve israftı. Mevsimleri karşılamanın adâb ve erkânı, hazırlıkları vardı. Bütün bunlar, iktisadî ve içtimaî koruyucu ve başarıcı sebeplere dayanırdı.

Bu gerçeği gereği gibi öğrenmek istiyenler, Osmanlı evinin yirmi dört saatını olduğu gibi öğrensinler, yeter...»

★ — BİR MANGALIN İÇİNDE...

Rahmetli üstadın bu teşhisini, Osmanlı evinde «bir kış günü mangalı» nın içinde aramak ve bulmak mümkün...

Bu yıl kış bütün dünyada şiddetli geçti. Ya anlatılan eski kışlar? O kışlarda, dedelerin o «at oynat..» dedikleri koskoca odalar, salonlar nasıl ısıtılırdı?

Bunu bize, Türk Folklor Araştırmaları'nın Şubat sayısında sayın **Münevver Alp** anlatıyor. İbretle okunmaya değer bir anlatış...

«— Eski İstanbul'un bütün evleri, konakları, yalıları ahşaptı. Orta halli ailelere mahsus evler iki katlı, nihayet üç katlı olurdu.

Ekseri evlerde tavan arası vardı. Bu evlerde oda sayısı az, fakat sofalara pek geniş yer

verilirdi. Setli sofalar, şahnişli sofalar vardı. «Sofa değil, divanhane», «Bir sofa ki at koştur» diye tarif edilen bu koca sofalar üstünde 3-4 oda zor bulunurdu. Ekserisi 2 büyük oda, bir de küçük sandık odası idi.

Bu odalar yüklüklü, dolaplı idiler. Yangından kurtarılabilmiş eski binaların odalarında ise sumandıralar da olurdu.

Yatak odalarındaki yüklükler aynı zamanda gusulhane vazifesi görürdü. Yüklüğün içi arka ve yan duvarları çinko ile döşenir, kaplanırdı. İçinde bir iki kova su alabilecek bir bakır semaver ile bir küçük mutfak iskemlesi, bir tas, bir kova bulunurdu. Semavere atılacak bir kürek mangal ateşi hem semaverdeki suyu kaynatır, hem de gusulhaneyi ısıtırdı.

Suyun akıntısı bir boru ile alt kattaki helâya verilirdi. Bu odalar evli çiftler içindi.

Evin büyük hanımı, genç kızları, küçük yaştaki kız ve erkek çocukları hep bir odada yatarlardı. Yataklar akşam yapılır, sabahleyin toplanır, odanın yüklüğüne istif edilirdi.

O zamanki evlerin sofaları gibi alttaki mutfakları da pek geniş olurdu. Kıyıda gömülü en az üç dört önes küpü, duvarlarda raflar, büyük büyük erzak dolapları, çifte çifte tel dolapları bulunurdu.

Konaklarda, harem dairelerinde ince kiler, kaba kiler, diye iki kiler vardı. Bunlardan ince kilerde meyveler, reçeller, şuruplar, kahvaltılık peynirler, zeytinler, yumurtalar, turşular, hoşaflık üzümler bulunur ve kaba kilerde ise sade ve zeytinyağları, pirinç kazevileri, şeker ve un, sabun çuvalları, tavanda soğanlar, çömleklerde kavurmalar dururdu. Çünkü mutfakta erkek ahçılar olduğu için erzak kâmilen haremdeki kilerlerde saklanır, kilitlenir, her sabah konağın kâhya kadını lâzım olan gündelik erzakı harem kâhyasına verirdi.

Orta halli ailelerin bu erkek ahçı kaygusu olmadığı için, evlerin kileri mutfaklardaki büyük dolaplardı. Evlerin tek kâgir kısmı, geniş bacalı, davlunbazlı büyük ocakları idi. Kışın evleri ısıtacak soba diye bir araç olmadığı gibi, Anadolu ve Rumeli evlerinde olduğu gibi ocaklı odalar da yoktu. Isıtma aracı yalnız mangallardı.

Mangallar birkaç cinsti: Bakır mangal, pirinç mangal, Manastır mangalı, göbeksiz mutfak mangalı, saç mangal, kalaylı gündelik mangal gibi.

Bakır mangallar, boy boy, kenarlı, göbekli, üstleri kapaklı kırmızı bakırdan olurdu. Pirinç mangallar, tahta üzerine pirinç kaplı, etrafı kırmalı, süslü tablalar üzerine oturtulurdu. Kısa üç ayaklı, yanları kulplu, kenarsız, elli santim kutrunda, otuz kırk santim boyunda mangallardı.

Bu mangallar süslü ve gösterişli oldukları için misafir ve gelin odaları için kullanılırdı.

Manastır mangalları yuvarlak kenarlı bir bakır göbekten ibaretti. Kenarları cilâlı tahtadan oymalı, dört ayaklı alçak bir masa şeklinde, ortası mangal göbeğini alacak kadar delik tahta ile bakırdan karışık bir mangaldı.

Gündelik mangallar kalaylı bakırdan, enli kenarlı, çift göbekli olurdu. Kalaylı bakır mutfak mangallarının kenarları, etrafında ısınacak yemek sahanları dizili duracağı için geniş olurdu.

Bu mangalların hepsinin üzerini örtecek kevgir gibi delikli, yüksek kubbeli, iki kulplu kapakları vardı.

Kışın yatak odalarına konulan mangallara yalnız akşam ateşi yakıldığı zaman ateş konurdu. Fakat dibine elleme konmazdı.

Kış günleri sabah akşam günde iki nöbet kömür yakılırdı. Yakılacak kömür kaç mangala taksim edilecekse ona göre elleme, orta, mıcır diye kısımlara ayrılan kömürlerden çıkarılıp yakmak için ocağa dökülürdü. Oturma odasının mangalları çift göbekli olduğu için bu göbekler akşam sabah değiştirilerek kullanılır, oda ateşsiz bırakılmazdı. Sabahları ocaktaki kömürler yanıncaya kadar evdeki bütün mangalların göbekleri mutfağa taşınır, külleri kül tepsisine tel kalburlardan geçirilirdi. Buna kül elemek derlerdi.

Ocaktaki kömürlerin, karıştırıla karıştırıla iyice yanması temin edilir, elenmiş küller mangal göbeklerine ateşin bakıra temas etmiyeceği şekilde yayılırdı. Sonra ocakta nar gibi yanmış en büyük elleme kömür, mangalın dibine, külün içine gömülür, üstüne ikinci derecede olan ellemeler dizilir, küllenir, daha üstüne iki üç kürek kırıklı tâbir edilen ceviz büyüklüğündeki ateşler konurdu. Bunlar da hafifçe küllenir, en üstüne mıcır denilen fındık ve leblebi büyüklüğündeki ateşler konarak, küreğin tersiyle üstüne basılır, ateşler sıkıştırılırdı. Mangalın ateşini bu mıcırlar beslerdi.

Bu mıcır, tepsideki elenmiş külden kürekle alınır, mangalın tepesinde bir avuç içi ka-

Ahşab oyma işlerinin binbir güzelliği ile bir sanat eseri heyecanı veren bu kapı, kış mevsiminde soğuğu içeri akından koruyacak kışlık perde **ile korunurdu. Fakat o perdede, gözü ve gönlü üzerine çeken bir emek, bir asalet vardı.**

(Neden mi? Çünkü bütün zevkler, aile çatısının içinde idi. Bu, babaların evlâtlarına bıraktığı en şerefli mirastı. Yuva sevilince, vatan da sevilirdi.)

dar yer açık kalmak üzere ateşin üzeri külle kapatılırdı.

Hemen açık tepeye ıslak bir limon kabuğu parçası koyup kızgın kulplarından bir elbezi ile tutulan göbek, odadaki mangalın içine oturtulurdu. Her mangalın pirinçten veya saçtan ayrı bir maşası vardı. Bu maşalar mangalların süsü gibi uslu uslu mangal kenarında otururlardı. Çünkü maşayı ele almak, mangal karıştırmak «günah» ve «ayıp» sözleriyle evin büyükleri tarafından gençlere, küçüklere yasak edilmişti.

Kömürlükte, mutfakta uğraşan, kuyudan su çeken, yukarı kat musluklarına su taşıyan, helâları yıkayan, kirlenmiş, lekelenmiş şamdanları, şamdan tepsilerini oğup temizleyen, yatakları toplayan, ortalık süpüren, evin kızı, gelini, halayığı dışarda üşür, elleri soğuktan mosmor olurdu, burnu kızarır, sıcak o daya girince hemen mangal başına koşar, fakat elini maşaya uzatamazdı.

Maşa, mangaldaki ateşi eritirdi. Sıcak odada mangal eşmek büyük bir israf sayılırdı. Böyle bir hareketi yapacak olan genc kız veya gelin, saygısızlıkla, terbiyesizlikle, müsriflikle suçlandırılırdı.

«— O kadının kocasının iki yakası bir araya gelmez, sabahtan akşama kadar elinden maşa düşmüyor.»

Gibi sözlere hedef olmamak için, gençler elini maşaya sürmeye korkarlardı.

Akşamdan iyice küllenmiş, kapağı örtülerek bırakılmış oturma odasındaki mangalı sabahleyin namaza kalkan evin büyük hanımı açardı.

Besmele ile mangal kapağını kaldırır, hemen dolabın alt gözündeki yerine kordu. Çünkü eve alınan her eşyanın bir yeri vardı. Her eşyanın yerli yerine konması ev kadınlığının baş şartı idi. Evine aldığı eşyayı ortaya bırakan kadınlara savruk, pasaklı denilirdi. Yetmiş yaşında olsa da evin büyük hanımı, eline aldığı mangal kapağını, mangal yaygısının üstüne bırakmayı bir suç sayar, çocukluğundaki ustasının evindeki bir alışkanlıkla hemen yerine koymayı tabiî bir iş bilirdi.

Kapağı alınan mangalın üstündeki soğuk külleri maşa ile usul usul yana çeker, akşam ateşinde dibe yerleştirilmiş olan orta ellemeleri nar gibi pırıl pırıl ortaya çıkarırdı. Yandaki kıvılcımlı küle kahve cezvesini sürerdi. Bu sırada sütçü gelmişse, ateşin üstüne sacayağını koyar, süt tenceresini oturturdu. Hep o ateşte süt kaynar, salep pişer, yağ sürülecek ekmekler kızarır, kahvaltı faslı bitmeden ateşe konan eltası da ısınırdı. Çoluk çocuğun elleri, ağızları sıcak suda köpürtülmüş elbezleri ile silinirdi.

O sırada sabah kömürünü ocağa dökmüş olan halayık veya evin gelini, elinde boş ateş küreği ile odaya girer, ocaktaki kömürleri ateşlemek üzere mangaldan ateş isterdi. Büyükhanım mangalın tertibini bozmadan kendi deyimi ile «Mangalın içini harman yerine çevirmeden» en elverişli gördüğü ateşleri verirdi.

LÛGATÇE

Aristokrat: Asîl, üstün sınıflı.

Âdab: Töreler.

Âlâyiş: Gösteriş.

Âlicenab: Özverili, yüce gönüllü.

Anarşi: Kanun dışı karışıklık.

Ahd-ı Atîk: Musevîliğin din ve dünya töresi.

Ahit: Anlaşma.

Ayak divanı: Devlet büyüklerinin halk ve memleket işlerini Hakan önünde görme toplantısı.

Bedir: Ay.

Bedevî: Göçebe.

Bâtıl: Dayanaksız, hak'ın karşısında olan.

Belde: Şehir, il.

Buda: Budizm dininin kurucusu.

Babil Kulesi: Buhtun-Nasr zamanında, çevredeki yenik milletler ferdlerinin bir arada toplandıkları yapı.

Beytülmal: Din esaslarına göre halk hazinesi, malsandığı.

Cidal: Savaş, kavga.

Çerağ: Işık.

Deccal: Efsaneye göre dünyanın sonunda çıkacak kötü ruh kişisi.

Deruhte: Üzerine almak, yüklenmek.

Dârâ: Ünlü İran Şehinşâhı.

Diyanet: Dinle ilgili, din çevresi.

Ekâbir: Büyükler, ileri gelenler.

Efrenci: Rumî, Malîî, Hicrî. Hicrî Şems olarak bölünen sene hesaplarında, Milâdî sene.

Emtia: Mal (ticaret terimi).

Envanter: Yıl sonu depo mevcudu.

Feldmareşal: Mareşallik üzerindeki askerlik rütbesi.

Gıybet: Arkadan söylenme, kötüleme.

Hurafe: Akıl dışı inanış.

Heyet-i Temsiliye: Oruntaklar topluluğu, temsil edenler.

Hût: Nemut çölünün devamı olan susuz saha.

Hayırhah: İyiliksever.

Harîm-i ismet: Kutsal bağır, el uzatılmaz kucak.

Heyûlâ: Korkutucu hayâl.

Hazine-i Hassa: Hakan, Padişah, Hanlara mahsus hazine.

İnisiyatif: Yapabilme kudreti.

İtab: Azarlama.

İttilâf: Birleşme, anlaşma.

Küherçile: Barut yapımında kullanılan madeni madde.

Kiyaset: Başarabilme, bilme, kavrama yetkisi.

Kamuflaj: Saklama, gizlenme.

Kethüda: Alış - verişle uğraşan, idarî terim olarak danışman, müsteşar.

Konfederatif: Birleşmiş olanlar.

Lâfz: Söz.

Lengerendaz: Demir atmış.

Musafaha: Selâmlaşma, el sıkışma.

Müşrik: Hak yolunda olmıyan.

Münafık: İki yüzlü.

Mağfiret: Bağışlama.

Manyatize: Kendi kudreti altına alma (terim).

Münezzeh: Temizlenmiş, arınmış.

Müstağni: İstemiyen, mudara etmiyen.

Mümanaat: Karşı koyma.

Münteha: Son, nihayet.

Mistisizm: İç ölçülük, kapanık düşünce, karamsarlık.

Müktesep: Elde edilmiş, kazanılmış.

Müsteşrik: Doğu bilimleriyle uğraşan.

Misvak: İlk zamanlarda diş fırçası.

Misak-ı Millî: Ulusal and.

Mesail: Meseleler, sorunlar.

Mah-ı hal: İçinde bulunduğumuz ay.

Mergup: Rağbette olan, sevilen.

Nasyonalist: Milliyetçi.

Otoriter: Kudret, erk sahibi.

Risalet: İleticilik, ulu bir duyguyu öğreticilik.

Ruzname: Gündeç.

Rüus-ı Hümâyun: Padişah tarafından verilen rütbeler.

Sakal-ı Şerif: Peygamberimizin sakal telleri.

Siyonizm: Aşırı Yahudicilik. Yahudi egemenliğini dünyaya üstün kılma çabası. Bu yoldaki gizli çalışmaların adı.

Strateji: Önemli yerlerin değerlenmesi ve bir ülküye varışın bilim yolu. (Terim)

Saltanat-ı Yezidiye: Emevî egemenliğine, karşı olanların bu saltanata verdikleri küçültücü ve kötüleyici ad.

Serdar-ı Ekrem: Padişah adına orduyu idare eden yüce komutan.

Şer'i Şerif: İslâm dininin esasları.

Talâkat: Güzel konuşma, iyi söz söyleme.

Takva: Din kurallarına bağlılık, temiz yüreklîk.

Totem: Türk törelerine göre inanç düzeni.

Terviç: Beğenme, benimseme

Temevvüç: Dalgalanma.

Uruk: Soy, boy, oymak.

Ubudiyyet: Kulluk.

Vahy: Kayıbdan gelen gönül sesi.

Zebun: Düşük, eğik.

Tarihe Işık Tutacak Eserler:

Trablus-Garb'de Bir Avuç Kahraman

(1911 - 1912 de İtalyanların beklenilmiyen istilâsı karşısında, hükûmetin âciz ve çâresizliğine karşı ayaklanan bir avuç kahramanın şan ve yiğitlik destanı.)

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN SON AKRABASI FUAD BULCA'NIN BÂKİR HÂTIRALARI İLE.

İkinci Meşrutiyetin ilk günleri ★ Politika didişmeleri içinde kaybolan memleket dâvâları ★ Sinsi ve hain bir saldırış ★ Çâresizler ve «HAYIR!..» diyenler ★ Enver, Mustafa Kemal, Eşref, Ali Fethi, Nuri, Fuad, Süleyman Askeri ve bir kaç isim ★ Merak ve ibret dolu maceralar ★ İstanbuldakiler ve oradakiler ★ Dünyanın gözü, bu bir avuç Türk kahramanına hayret ve takdirle dönüyor ★ Kıyıda sıkışıp kalan o koskoca donanma... ★ Zaferin eteğinden tutulmuşken... ★ Sünnûsiler ve dönüş.

Yakın tarihin çok meraklı, vatanın öz bir parçasının kaderini çizen hâdiseler, şimdiye kadar neşredilmemiş vesika ve fotoğraflarla bu kitabın içindedir.

Hiç bir kitapçıda bulunmaz. Posta ödemeli gönderilir. 320 sahife, pantazot cildli 12,5 liradır. İsteme adresi:

Tarih Yayınları, Posta Kutusu: 167 - İstanbul.

Mühim not : Satış bedeli 12,5 lira olan eser, TARİH KONUŞUYOR aboneleri için tenzilâtı ile ON liradır. Elde mahdut sayı kalmıştır. Acele ediniz.

Cemal Kutay

TÜRKİYE İSTİKLAL VE HÜRRİYET MÜCADELELERİ TARİHİ

★ — **İkinci Sultan Hamid'den, Atatürk'ün ölümüne kadar geçen 63 seneyi 6400 sahifede veren büyük eser.**

★ — Her biri 600 er sahifelik dokuz ve fihristiyle beraber 1000 sahifelik sonuncu cildle ON CİLD içinde, son yüz yılın en hacımlı millî tarihi.

★ — **1957 senesi martında münhasıran hususî abonelerine, iki ayda bir cild gönderilmek üzere, 1961 senesi ocak ayında, hiç bir kitapçı ve bâyie verilmeden tamamlanabilmiş eserin, ikinci kısmının elde kalan son koleksiyon serisi.**

★ — 600 sahifelik cildler, yeşil pantazot cildli olarak yirmi, bin sahifelik sonuncu cild, kırk liradır.

★ — **On cildin yekûn bedeli 220 liradır. Eser hazırdır. Ödemeli olarak birden gönderileceği gibi, bir kaç kısımda da gönderilebilir.**

★ — Eserin muhtevası ve hususiyetlerini izah eden broşür isteyiniz.

İmparatorluk, Meşrutiyet ve Cumhuriyet devirlerinde yazılmış en büyük millî tarih

TARİH Konuşuyor

AYLIK TARİH Mecmuası

CİLT: 1 SAYI: 3 NİSAN 1964 FİATI: 250 Krş.

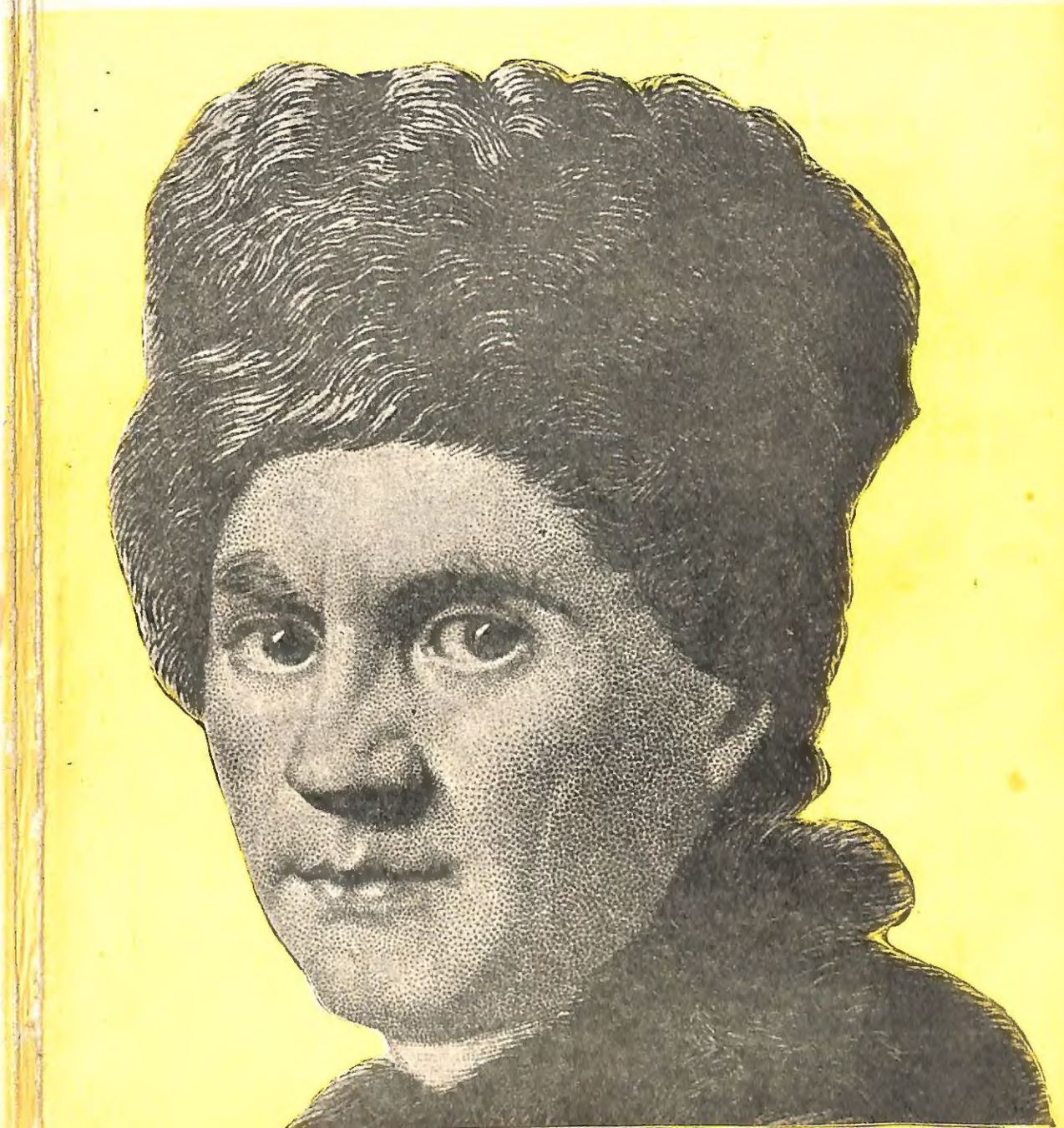

Açık Haberleşme

Sayın Neclâ İçöz — Antalya.

Tevfik Fikretin gözünde en büyük fazilet ve onun mükâfatı, vatan için harcanmış medeniyet yolundaki emeklerdi. Ne güzel söyler:

Zahmetin, himmetin ve fazlın için
Koyar elbet vatan, bu hasta nine
Bir sıcak buse terli nâsiyene!...

Tevfik Fikret, vatana esirgenmemiş himmetlere karşı, hasta nine vatanın, o temiz hizmet alnına bir minnet öpücüğü yeter buluyordu: Bizimkiler çok zaman, ikbâl koltuğunu tercih ettiler. Ne denir? Sevgilerim.

Sayın Ahmet Sahir Kutlu — Kayseri

Osmanlı İmparatorluğumuzun hudutlarının en geniş olduğu Padişah, Üçüncü Sultan Murad devridir. Sevgilerim.

★

Sayın Mücteba Akalın — Ankara.

Abdülhak Hâmid'in bahsettiğiniz seslenişi, Cumhuriyetten sonradır. Abdülhak Hâmid, Âyân âzası, yâni «senatör» idi. Saltanatla beraber âyan meclisi de kalkınca açıkta kaldı. Cömert, eli açık, ikramcı, mükemmel bir Osmanlı Efendisi idi. Hasta idi. Tedavi için Viyanaya gitmişti. Vatana dönecek kadar bile parası kalmamıştı. Refahı yerinde bir dostuna şu acı hicvi iletti:

Mevki Viyana,
Bir darbe-i mâkus ile düşmüş bu yana,
Hep tersine dönmüştür O'nun giydiği şeyler,

Hem defalarca...
Onlarla yatar kalkar imiş.. Kendisi söyler,
Vaktiyle bütün Pol'de yapılmışda da heyhat!

Cümlesi solmuş...
Vaktiyle siyah, fakat şimdi yemyeşil olmuş,

Bir patosu vardır.
Tek gözlüğü vardır gece kandilidir O!..
Yarab ne Hayat!..
Cepler delik az çok,
Lâkin ne zarar var: delikten düşecek yok!..

Hâmid'in bu acı sitemini okuyan Gazi Mustafa Kemal, Türk edebiyatına böylecesine emek veren Hâmid'i bu haliyle bırakamazdı. Nitekim, İstanbul mebusu olarak Meclise girdi ve ölünceye kadar, çok sevdiği bu güzel beldeyi temsil etti. Hürmetlerimiz.

★

Sayın Âkif Azizoğlu — Diyarbakır.

CİFR, gelecekten haber verdiğini söyliyen bilginin adıdır. Orta-Çağda «İlm-i Cifr = *Gelecekten haber verme ilmi*» itibarda idi. Tabiî müsbet ilimlerle beraber bu gibi bâtıl inanışlar da yok oldu. Müsbet ilme değer veren Müslümanlıkta büyü, fal, sihir ve benzerleri hem bâtıl, hem günahtır. İlhamı «cifir» den ayırmak icab eder. Bu mevzu üzerinde, rahmetli Ahmet Hamdi Akseki Hocamızın «mezheplerin telfiki ve bir noktaya cem'i» isimli eserini tavsiye ederim. Hürmetlerimiz.

★

Sayın Nuriye Mümtaz Çelebi — Konya.

Dar-ül Hadîs, Konyadaki (İnce Minare) dir. Kendisine Sahib Atâ unvanı verilen Fahrüddin Ali tarafından 688 Hicrî senesinde ve Selçuk Hükümdarlarından İkinci Alâüddin Keykâvus zamanında yapılmıştır. Mimarı, Abdullah oğlu Kulluk'tur ki, aslen Semerkandli olduğu rivayet edilir. İsminden de anlaşılacağı üzere burada «Hadîs» ilmi öğretilirdi. İçinde, büyük bir kubbe altında talebelerin okuması için bir çok odalar vardı. Bir tarihte zengin vakıfları bulunuyordu. Daha sonra, Vakıfları yağma eden o garib ve hazin zihniyetlerin tesiri ile, metruk ve başıboş bırakılmıştır. Eşsiz bir Selçuk eseridir. Himmet bekliyor. Konya aydınları elele verip, başka yerde bulunmıyan bu ecdad vâdisârlarına lâvık oldukları değeri verebilseler ne büyük sevap sahibi olurlardı.. Hürmetlerimiz.

★

Sayın Necmi Kutlu — Adana.

Lozan ve dolayısiyle Dr. Rıza Nur için yadırgandığını anladığım ve sizin sorularınızla daha da genişleyen çeşitli düşünceleri, Tanrı kısmet ederse, dördüncü sayıda cevaplandıracağım. Teşekkür ve hürmetlerim.